

STUDIA ETNOLOGICZNE i ANTROPOLOGICZNE

TOM 23

NUMER 1

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
WYDAWNICTWO

STUDIA
ETNOLOGICZNE
i ANTHROPOLOGICZNE

TOM 23

NUMER 1

Redaktor Naczelny / Editor-in-Chief

Maciej Kurcz

Zastępca Redaktora Naczelnego / Deputy Editor-in-Chief

Magdalena Szalbot

Rada Naukowa / Academic Board

Zygmunt Kłodnicki

(przewodniczący / President)

Gabor Barna

Zuzana Beňušková

Letiza Bindi

Marcin Brocki

Irena Bukowska-Floreńska

Kinga Czerwińska

Daniel Drapala

Anna Drożdż

Zenon Gajdzica

Karel C. Innemée

Petr Janeček

Iwona Kabzińska-Stawarz

Petr Lozoviuk

Katarzyna Marcol

Stepan Pavluk

Agnieszka Pieńczak

Aleksander Posern-Zieliński

Marek Rembierz

Klaus Roth

Halina Rusek

Małgorzata Rygielska

Tadeusz Siwek

Rastislava Stoličná

Grzegorz Studnicki

Miroslav Valka

Stanisław Węglarz

Jiří Woitsch

Piotr Zawojski

Zespół redakcyjny / Editorial Team

Magdalena Szalbot (sekretarz / Editorial Secretary), Ewa Cudzych,

Grzegorz Błahut, Anna U. Piłśniak

Redaktorzy numeru / Issue Editors

Maciej Kurcz, Magdalena Szalbot

Creative Commons Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0

Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0) / Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0

International (CC BY-SA 4.0)

ISSN 2353-9860

Czasopismo elektroniczne, dystrybuowane bezpłatnie. Do końca 2017 roku SEiA ukazywały się również w wersji drukowanej (ISSN 1506-5790) / SEiA are electronic journal, distributed free of charge. Until the end of 2017, SEiA are also published in print (ISSN 1506-5790)

Oficjalna strona internetowa / Official website

<https://journals.us.edu.pl/index.php/SEiA>

Czasopismo jest indeksowane w bazach / The journal is indexed in the databases

Central and Eastern European Online Library, The Central European Journal of Social Sciences and Humanities, Directory of Open Access Journals, Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS), Most Wiedzy

Redakcja / Contact

Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wydział Humanistyczny, Instytut Nauk o Kulturze
ul. Bielska 62, 43-400 Cieszyn, tel.: (+48) 33 854 61 50, e-mail: seia@us.edu.pl

Studia Etnologiczne i Antropologiczne, t. 23, nr 1
ISSN 2353-9860 (czasopismo elektroniczne)

ARTYKUŁY

Mariusz Drzewiecki, Joanna Ciesielska, Maciej Kurcz, Agnes Dudek, Nagla Abdeen Mohammed, Yassin Abdelmajid Bashir Suliman
Wyprawa do Soby. Wstępny raport z badań terenowych (2022–2023)

Agnieszka Gołda

Działalność wydawnicza mniejszości niemieckiej w województwie śląskim jako przykład jej trwania

Anna Barska

Dziedzictwo jako proces kulturowych i społecznych negocjacji na przykładzie Oranu w Algierii

Patryk Wojciechowski

„To się dzieje!” – memy jako nośnik internetowego ekstremizmu na podstawie narracji z działu /pol/ (*politically incorrect*) na witrynie 4chan bezpośrednio po ataku terrorystycznym w Christchurch

Kaja Rokicka

Fanfukcja, sposoby radzenia sobie i „przenoszenie się” (*shifting*) do innej rzeczywistości

Tomasz Raczkowski

Go woke, go broke? O czarnych elfach, perspektywie antropologicznej i krytycznym podejściu do wojen kulturowych

Informacje dla autorów

Information for the authors

Studia Etnologiczne i Antropologiczne, t. 23, nr 1
ISSN 2353-9860 (electronic journal)

ARTICLES

Mariusz Drzewiecki, Joanna Ciesielska, Maciej Kurcz, Agnes Dudek, Nagla Abdeen Mohammed, Yassin Abdelmajid Bashir Suliman
Soba Expedition: Preliminary Fieldwork Report (2022–2023) (EN)

Agnieszka Gołda
Publishing activity of the German minority in the Silesian Voivodship as an example of its continuity (PL)

Anna Barska
Heritage as a process of cultural and social negotiation based on the example of Oran in Algeria (PL)

Patryk Wojciechowski
“It’s happening!” – memes as vehicle for online extremism based on an example of narratives from 4chan’s /pol/ (politically incorrect) board in the wake of Christchurch terrorist attack (EN)

Kaja Rokicka
Fanfiction, coping mechanisms and shifting the realities (EN)

Tomasz Raczkowski
Go woke, go broke? On black elves, anthropological perspective and critical approach to “culture wars” (EN)

Information for the authors (PL / EN)

ARTYKUŁY

ARTICLES

Mariusz Drzewiecki

University of Warsaw

 <https://orcid.org/0000-0003-1290-9425>

Joanna Ciesielska

University of Warsaw

 <https://orcid.org/0000-0001-8087-3079>

Maciej Kurcz

University of Silesia in Katowice

 <https://orcid.org/0000-0002-9505-7311>

Agnes Dudek

Adam Mickiewicz Institute

 <https://orcid.org/0000-0002-2467-2544>

Nagla Abdeen Mohammed

National Corporation for Antiquities and
Museums of Sudan

Yassin Abdelmajid Bashir
Suliman

freelance

Studia Etnologiczne i Antropologiczne, t. 23, nr 1
ISSN 2353-9860 (czasopismo elektroniczne)
<https://doi.org/10.31261/SEIA.2023.23.01.01>

Soba Expedition Preliminary Fieldwork Report (2022–2023)

The fieldwork was focused on activities involving the communities living in Soba. In the previous seasons (2019–2020 and 2021–2022), it became clear that most of the current residents of modern Marabiyya, Gana'ab, and Salama (the districts of Soba closest and overlaying the archaeological remains of the former metropolis) have settled in the region in the last decades. They came from various regions of Sudan and the neighbouring countries (mainly South Sudan, Eritrea, Egypt, and Ethiopia).

On the one hand, these rapidly growing communities with their own histories, traditions, and customs attempt to form ties with the new place of residence and seek to understand the surrounding landscape. On the other hand, the archaeological site is being overbuilt with modern settlement and is constantly under threat of urban and rural expansion. In this context, our aim was to integrate various researchers (both from Poland and Sudan) with local communities, making the first steps towards sustainability in heritage studies in Soba.

The purpose of the program was to meet the largest group of residents, in this case these were school-age children as well as community

members who are locally considered to be holding the vastest knowledge about the past and cultural traditions, that is, the oldest women. The meetings aimed to initiate discussions about the history of the region, material remains of the past, and traditions which are considered to be long-lasting. Moreover, a field school for students and graduates from the Sudanese universities and a workshop for experienced researchers were organized. This capacity building events aimed to involve early and experience researchers in debates on various methods of archaeological research, data creation, and processing as well as the results and challenges of most recent research in Soba.

The fieldwork lasted from December 4 to 14, 2022, and from February 6 to 23, 2023. The members of the team were the following: Professor Włodzimierz Rączkowski – archaeologist (Adam Mickiewicz University in Poznań), Associate Professor Maciej Kurcz – cultural anthropologist (University of Silesia in Katowice), Dr Mariusz Drzewiecki – archaeologist, head of the Soba Expedition (University of Warsaw), Dr Joanna Ciesielska – archaeologist, head of the Keepers of Tradition ethnographic project (University of Warsaw), Agnes Dudek – cultural anthropologist (Adam Mickiewicz Institute), member of the Keepers of Tradition ethnographic project, Fatima Edris Ali – archaeologist (University of Shendi), member of the Keepers of Tradition ethnographic project, Nagla Abdeen Mohammed – NCAM inspector, and Yassin Abdelmajid Bashir Suliman – language interpreter and resident of Soba.

Workshops in Primary Schools

With the support from the National Corporation for Antiquities and Museums of Sudan, permission for work in primary schools has been obtained from the Education Office based in Soba East. Moreover, meetings with the headmaster/headmistress of each school have been arranged in order to discuss the idea of the workshop and to ask for permission to meet with the children. The teachers selected the classes in which the workshop could be conducted. In most cases, these were the oldest pupils (the 7th and 8th grade).

The workshops were designed to involve the pupils. At first, the following topics were discussed:

- archaeology as a science – the children were asked if they knew what archaeology is, what can be the subject of archaeological studies, and how such research is conducted;
- the archaeology of Soba – during this part, discussion was focused on the history of Soba and its material remains, the pupils were asked

what they knew about the old city and how they thought the metropolis looked like in the past;

– oral histories – the pupils discussed stories referring to the past of the region with a cultural anthropologist.

Subsequently, the children were asked to draw pictures that would present the past in general, material remains of the past or various stories which in their opinion related to the past. Afterwards, all the participants of the workshop were awarded with booklets *Layla and Karim discover the archaeology of Sudan* (prepared by SFDAS and NCAM and kindly provided by SFDAS). Authors of selected drawings received additional awards in the form of school supplies (donated by Polish children from the Community Elementary School no. 4 in Cracow, Poland, and III Community High School in Cracow, Poland).

The following schools have been visited:

The Primary School for Boys in Gana'ab (date 05.12.2022)

Participants of the workshop: 72 pupils, age 9–12

Information about the school: public school, founded in 2005, c. 600 pupils

The Primary School for Boys and Girls in Gana'ab East (date 05.12.2022)

Participants of the workshop: 81 pupils, age 9–10

Information about the school: public school, founded in 2016, c. 700 pupils

The Primary Schools for Girls in Gana'ab (date: 07.12.2022)

Participants of the workshop: 104 pupils, age 9–14

Information about the school: public school, c. 760 pupils

The Primary School for Boys in Marabiyya (date: 08.12.2022)

Participants of the workshop: 70 pupils, age 9–14

Information about the school: public school

The Primary School for Girls in Marabiyya (date: 12.12.2022)

Participants of the workshop: 81 pupils, age 12–14

Information about the school: public school, c. 800 pupils

The Kingdom of Soba Primary School in Gana'ab for Boys and Girls (date: 13.12.2022)

Participants of the workshop: c. 60 pupils, age 12–14

Information about the school: private school, founded in 2006, 225 pupils

Fig. 1. Drawing by one of the pupils from the Primary School in Soba-Gana'ab.

Our discussions undoubtedly had an impact on the drawings prepared by the children who participated in the workshops. Most of the issues raised during the meetings were incorporated in the drawings. The works can be divided into the following general groups:

1. Monuments and sites related to the Kushite period. The pyramids were among the most often depicted objects. These monuments are well recognized and have the status of national heritage in the official discourse.

2. Former Soba. Only a few of the children made an attempt to refer to the old Soba in their drawings, which turned out to be a difficult task since currently there are basically no visible remains of the former city in the archaeological zone. However, some children tried to show the architectural fabric of Soba by means of drawing brick houses – they explained that the former city was known for its characteristic red bricks. In several works, the inspiration for children in this respect was the mosque in Old Dongola, whose photo can be found in history textbooks.

3. The Gate of Suakin which is also depicted in history textbooks.

4. Landscapes of the Nile valley: trees, flowers, birds, fish, etc. along with a wide, often centrally located river. Interestingly, some works on this subject depict mountains that would be hard to find in the Soba area. There is a noticeable gender accent in the works. The girls were very eager to draw “a woman and her world.” For example, tools for applying

henna, coffee utensils or typical traditional kitchen utensils. The boys, in turn, presented spears, bows, swords, and cars. In general, all the children were very happy to paint the equipment from the imaginari- um of traditional culture. One of the most often depicted ones was undoubtedly a ceramic water container (arab. *zir*) – it was also quite frequent to depict how it works. Beds, mats, and various dishes were also presented.

5. “I am Sudanese” – noteworthy are the works of a clearly patriotic character. Almost all of them referred to the revolution of 2019 and the protests after the coup in 2021 (Figure 1). One of the works presents the figure of the first president of Sudan (Ismail al-Ashari). The drawings show national flags and figures with their faces covered.

6. “The Legend of Ajoba” – drawings present the main protagonist, the costume of the legendary woman often bears national colours. The term “kandake” is often used on the drawings to stress the strong authority of Ajoba. This is a reference to the involvement of women in recent protests, and shows attempts to reinterpret a popular legend under the influence of current events (Figure 2).

7. Islam – a large number of works depict the holy places of Islam, that is, the Kaaba or the Dome on the Rock.

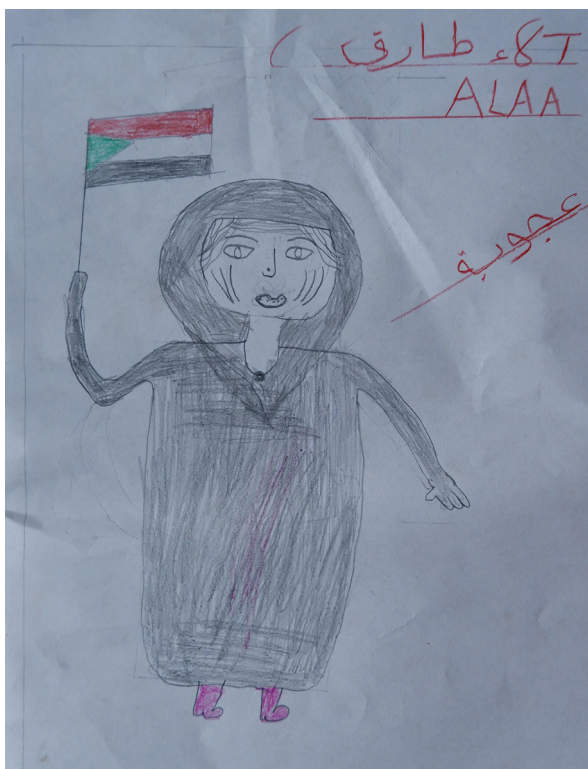

Fig. 2. Drawing by one of the pupils from the Primary School in Soba-Gana'ab.

Summing up, the children's works present how the past is conceptualized. On this basis, we can say that the past is symbolized by traditional material culture, which is still known to children in a rudimentary form. The past is not yet a time when everything was done differently. The old histories connect children with the idyllic landscape of the Nile valley – in contrast to the degenerate ecology of the great modern city in which they grew up. Finally, the past can also be a pretext for reflection on the present or the future. It is worth adding that there are two schools in Soba named after historic Soba: The Kingdom of Soba Primary School in Gana'ab and The Kingdom of Alwa in Sigeila.

Field School for Young Professionals

Between February 6 and 16, 2023, field school in Soba was taking place, during which six young professional researchers in archaeology worked with specialists from Poland to learn how to operate a drone, used handheld GPS devices, make an inventory of small finds and work with GIS software. History of research in Soba, various approaches to archaeological investigations in Soba as well as challenges faced by the researchers have been discussed in detail. The participants were students at Al-Neelain University and trainees at NCAM (Figure 3).

Workshop for Experienced Researchers

Between February 19 and 23, 2023, workshop on remote sensing and GIS applications in archaeology have been conducted at NCAM (Figure 4) and on-site in Soba. Participants from NCAM, Al-Neelain University, University of Khartoum, University of Bahri, and University of Shendi discussed theoretical and historical applications of remote sensing in archaeology, as well as practical training in GIS software (QuantumGIS), aerial photography, and GPS positioning.

Ethnographic project: "Keepers of Tradition: Communicating status via attire among Sudanese women"

The aim of the project is the investigation of customs concerning traditional garments and the way in which they are used to communicate one's status through ethnological fieldwork among modern Sudanese women. Previous research indicates that in Nubia, women were the keepers of traditions and cultural practices and as such, they may

Fig. 3. Students and graduates received certificates on the last day of the field school.
(Photo: Amal Awad).

Fig. 4. During the workshop for experienced researchers.
(Photo: Mariusz Drzewiecki).

constitute the greatest repository of historical knowledge. This research involved a pilot study into the continuity of everyday customs and traditions among modern Sudanese women, as a part of a large-scale investigation of the women's lived experience in historical Sudan.

The project entailed six weeks of anthropological fieldwork with selected Sudanese communities representing different ways of living: rural Miseeda in northern Sudan and Soba East in Khartoum's suburbs. The fieldwork was conducted between January 15 and February 23, 2023, with first three weeks devoted to the research in the northern Mahas region and the following three weeks spent in Soba. Information was collected during both semi-formal individual interviews and informal individual meetings, and group discussions. In addition to dedicated home visits, information was collected in more informal settings, such as group meetings of neighbours over coffee and sweets. The interviews with local women were conducted by Ms. Agnes Dudek, cultural anthropologist, and supported by the participation of a local collaborator Ms. Fatima Idris Ali Mahmoud from the University of Shendi. We gathered between 30–40 recorded formal interviews. The exact number of the participants is hard to pinpoint as in most interviews many persons were involved in each setting.

We managed to gather information on the significance of the *tobe*, its local and/or preferred styles, colours, the significance of those colours, its historical and present-day heritage. We discovered changes in tradition and certain possible aspects for those discerned changes. The empirical data also allowed insight into the similarities as well as differences of the traditions being practised – in clothing but also at home – in Soba and in the Mahas region. This discovery allows us to better comprehend whether a custom or tradition is more local or whether it has dispersed into becoming a general Sudanese tradition. We also collected information on what specific traditions women are the keepers of in each region. This can include the local dishes, interior and exterior styles of houses, the way houses are kept, items in or outside the house which hold particular value within the home or community. The development of this project would also require from us a more careful examination of the words such as tradition, custom, culture, and Sudanese due to the formalities required of us in contemporary cultural anthropology as well as due to the modernization of Sudan, which is also the result of the loosening of local borders and ease of transportation. We plan on supplementing our ethnographic research with applicable as well as relevant academic texts or books.

The core of the project is close international cooperation with Sudanese researchers and local communities, which will serve to strengthen and expand the potential of humanities' research conducted by joint

Polish-Sudanese projects. In addition, the wider aim of the project is to preserve the quickly changing as well as disappearing regional knowledge of smaller, indigenous communities in what is now considered modern-day Sudan.

Acknowledgements

We would like to express our gratitude to the following persons for their support and openness:

Dr Ibrahim Musa

Dr Ghalia Garelnabi Abdelrahman

Dr Abdelhay Abdelsawi

Sébastien Poudroux

Dr hab. Artur Obłuski

Dr hab. Mahmoud El-Tayeb

Dr hab. Henryk Paner

Dr hab. Dobrochna Zielińska

Waleed Arafat Ali

We would like to thank the residents of Soba for welcoming us and support during our activities. We wish to express our appreciation to the children from STO schools in Cracow (Poland) for their incredible involvement in collecting school supplies for pupils in Soba.

Research within the project “Keepers of Tradition: Communicating status via attire among Sudanese women” is funded by the University of Warsaw within the framework of the Excellence Initiative – Research University programme (Action I.3.10. ArcheoOriental Studies).

* * *

Having completed our research work we attempted to contact the persons featuring in the photographs presented herein in order to be granted their consent for making their images public; however, in the process we were faced with insurmountable difficulties. The Editors thereby declare that they used their best efforts to have found copyright holders and/or administrators. If you happen to be one of the aforementioned persons but have not been identified, please send us a message.

List of Figures

Figure 1. Drawing by one of the pupils from the Primary School in Soba-Gana’ab.

Figure 2. Drawing by one of the pupils from the Primary School in Soba-Gana’ab.

Figure 3. Students and graduates received certificates on the last day of the field school. (Photo: Amal Awad).

Figure 4. During the workshop for experienced researchers. (Photo: Mariusz Drzewiecki).

Agnieszka Gołda

Uniwersytet Śląski w Katowicach

 <https://orcid.org/0000-0001-6571-5304>

Studia Etnologiczne i Antropologiczne, t. 23, nr 1
ISSN 2353-9860 (czasopismo elektroniczne)
<https://doi.org/10.31261/SEIA.2023.23.01.02>

Działalność wydawnicza mniejszości niemieckiej w województwie śląskim jako przykład jej trwania

.....

Publishing activity of the German minority in the Silesian Voivodship
as an example of its continuity

Abstract: This article presents the effects of the editorial activity of organisations representing the German minority in the Silesian Voivodeship – the German Community “Reconciliation and Future”, the Social-Cultural Association of Germans of Silesian Voivodeship and the Upper Silesian Eichendorff Culture and Meeting Centre. Since the 1990s, they have been active in publishing, resulting in magazines, publishing series and, less frequently, books. The aim of this type of output – as the content analysis has shown – is to maintain knowledge of the achievements of minority representatives, their contribution to the development of the region (literature, science, art) and to indicate current needs and aspirations. All publication undertakings characterised in the text allow the ethnos to persist in Silesia and to build its identity.

Keywords: German minority, Silesian voivodship, publishing activity, periodicals of national and ethnic minorities, continuity, German minority organisations

Słowa kluczowe: mniejszość niemiecka, województwo śląskie, działalność wydawnicza, czasopisma mniejszości narodowych i etnicznych, trwanie, organizacje mniejszości niemieckiej

.....

Wstęp

Mniejszości narodowe i etniczne zamieszkujące tereny Rzeczypospolitej reprezentują niejednolity poziom integracji, wewnętrznego porozumienia i postaw wobec społeczeństwa większościowego. Różnie także kształtują się ich aspiracje i możliwości rozwoju, czego przejawów należy poszukiwać w manifestowaniu swojej obecności. Jedną z form jej uzewnętrzniania, a jednocześnie upamiętnienia przeszłości, są media, w tym książki i czasopisma, będące elementami integrującymi zbiorowości. To właśnie one „działają jako »środki transportu«, propagują dominujące normy i wartości oraz sentymenty w społeczeństwie. Te ulegają rozpowszechnianiu i utrwalaniu, zachowują swą atrakcyjność dzięki »ciągłemu przenoszeniu« w ramach dyskursu medialnego” (Mieczkowska, 2020: 54).

Przez lata media mniejszości narodowych i etnicznych były w Polsce „uśpione”, bowiem polityka asymilacyjna i dążenia do monoetniczności narodu nie pozwoliły po II wojnie światowej nawiązać do międzywojennych tradycji edytorskich podjętych przez społeczność żydowską, niemiecką, ukraińską, tatarską itd. Obecność mniejszości w przestrzeni publicznej starano się nawet powstrzymywać:

Ograniczono i poddano pełnej kontroli działalność organizacyjną, sprowadzając ją prawie wyłącznie do folkloru i to tylko wobec wybranych, akceptowanych przez władze mniejszości. Systematycznie ograniczano szkolnictwo, zwłaszcza możliwość nauczania w językach mniejszości, ponadto było ono dostępne tylko dla wybranych mniejszości. Usunięto języki mniejszości i ich symbolikę narodową z życia publicznego oraz z przestrzeni publicznej. Można powiedzieć, że przestrzeń publiczna w Polsce została w okresie PRL całkowicie spolonizowana (Barwiński, 2016: 94).

Szczególny los przypadł Niemcom, którzy pozostali na terenach wyzwolanej Polski. Już w 1945 roku Rząd Tymczasowy „wydał dekret o wykluczeniu ze społeczeństwa polskiego osób narodowości niemieckiej, a w 1946 r. – o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa” (Chodubski, 2016: 395). Mówienie po niemiecku było nie tylko źle widziane, ale – nieformalnie – zakazane. Źle widziane było także samo przyznanie się do narodowości niemieckiej, stąd polonizacja szkół, małżeństw, wychowania, imion (por. Kurasz, 2018: 110–111). Zmiana stosunku państwa polskiego do mniejszości niemieckiej nastąpiła dopiero po 1965 roku, po orędziu biskupów polskich do niemieckich, ale już wcześniej, bo od połowy lat 50., można było zrzeszać się w organizacjach, przy czym kontrolowanych przez aparat państwowy (Chodubski, 2016: 396–397). Przez kilkadziesiąt lat po wojnie przedstawiciele mniejszości, w tym niemieckiej, pielęgnowali więc w sposób dyskretny język, zwyczaje i własną kulturę, pozostające przede wszystkim domeną życia prywatnego. Lata te należy uznać za stracone dla transferu tożsamości i kultury narodowej między pokoleniami (Kurasz, 2018: 111).

Dopiero rok 1989, a następnie uchwalenie *Ustawy z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym* przyniosły nową jakość w aktywności grup mniejszościowych, także w zakresie mediów. Zapisy prawa, choć niejednokrotnie krytykowane, dały możliwość przeniesienia procesu kultywowania własnej tożsamości narodowej i etnicznej ze sfery towarzyskiej do publicznej i manifestowania odrębności kulturowych. W świetle wspomnianej ustawy mniejszości narodowe i etniczne miały pełne prawo do rozpowszechniania i wymiany informacji w swoich językach, a władze zostały zobowiązane

do podejmowania i wspierania działań zmierzających do „ochrony, zachowania i rozwoju tożsamości kulturowej mniejszości” oraz „integracji obywatelskiej i społecznej”¹. Mniejszości mogły od tego momentu otrzymywać dotacje, między innymi na „wydawanie książek, czasopism, periodyków i druków ulotnych w językach mniejszości lub w języku polskim, w postaci drukowanej oraz w innych technikach zapisu obrazu i dźwięku” (Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r.: 9).

Umożliwienie i wzmocnienie działalności publikacyjnej – gdy zanalizować choćby zawartość bieżącej bibliografii narodowej – zostało wykorzystane przez między innymi mniejszości: litewską, żydowską, romską, używającą języka kaszubskiego uznanego za język regionalny, czy niemiecką. Postanowiono w tej sytuacji zbadać efekty zaangażowania przedstawicieli ostatniej mniejszości, zamieszkującej tereny województwa śląskiego, w tworzenie piśmienniczych środków dokumentujących jej trwanie, by odpowiedzieć na pytania badawcze: W jakich formach etnos archiwizuje własne osiągnięcia? oraz: Jakim celom służą przedsięwzięcia wydawnicze? Podjęcie tego typu rozważań było o tyle uzasadnione, że nie powstały dotychczas stosowne opracowania, w których można znaleźć informacje na temat sposobów dokumentowania dokonań i aktywności mniejszości niemieckiej w województwie śląskim, jednym z ciekawszych pod względem etnicznym regionów Rzeczypospolitej (Szczepański, Śliz, 2011: 240). Trzeba przyznać, że dopiero „U początków XXI wieku Polacy coraz chętniej akceptują przedstawicieli mniejszości narodowych i etnicznych jako współobywateli Polski, a sam region Górnego Śląska jest postrzegany jako kwintesencja współczesnej polskiej wielokulturowości” (Szczepański, Śliz, 2011: 244).

Metodami analizy i krytyki piśmiennictwa, analizy zawartości prasy, badania źródeł, obserwacyjną i funkcjonalną objęto komplet wydawnictw zwartych i ciągłych publikowanych w wersji tradycyjnej, papierowej, przez wszystkie niemieckie organizacje mniejszościowe mające siedziby na terenie województwa śląskiego, a przeznaczone dla dorosłego odbiorcy. Ważnymi pod względem wydawniczym miejscami dla tej mniejszości są Katowice, gdzie działa Niemiecka Wspólnota „Pojednanie i Przyszłość”; Racibórz – miasto związane ze Śląkiem Opolskim, doświadczone po II wojnie światowej repolonizacją mieszkańców – z Towarzystwem Społeczno-Kulturalnym Niemców Województwa Śląskiego²;

1 Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym. Dz.U. 2005, nr 17, poz. 141, s. 9. Dalej, korzystając z tekstu ustawy, cytaty będą sygnować: Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r.

2 Towarzystwo to, podobnie jak Niemiecka Wspólnota „Pojednanie i Przyszłość” z siedzibą w Katowicach, należy do Związku Niemieckich Stowarzyszeń Społeczno-Kulturalnych w Polsce powołanego w 1991 roku (Piruta, 2020: 59–60).

Rybnik z Fundacją Mniejszości Niemieckiej Województwa Śląskiego³; oraz Łubowice, niewielka wieś w gminie Rudnik z Górnośląską Fundacją Kultury i Spotkań im. Eichendorffa⁴. Spośród nich ta ostatnia organizacja działa najdłużej, bo od 1989 roku, początkowo jako Stowarzyszenie Eichendorffa, które w pewnym momencie funkcjonowało na terenie dwóch województw – śląskiego i opolskiego. W Łubowicach jeszcze przed powołaniem stowarzyszenia założono izbę pamięci Josepha von Eichendorffa (1788–1857) i uporządkowano cmentarz, na którym prowadzone były prace konserwatorskie (Niemann, 2003: 79). Po 10 latach zmieniono nazwę na obecnie obowiązującą. Od 1990 roku działa z kolei na Śląsku wielooddziałowe Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców Województwa Śląskiego (DFK) (Bytom, Gliwice, Zabrze, Katowice, Wodzisław Śląski, Racibórz, Rybnik, Tychy, Beskid Śląski). Rok później swoją działalność rozpoczęła Niemiecka Wspólnota „Pojednanie i Przyszłość”, a najkrócej, bo od 2009 roku, funkcjonuje Fundacja Mniejszości Niemieckiej Województwa Śląskiego z siedzibą w Rybniku.

Wspomniane organizacje wspierają aktywność szkół, bibliotek, muzeów, archiwów, izb pamięci, popularyzują język niemiecki⁵, kulturę i literaturę, organizują konferencje poświęcone ich osiągnięciom (Szczepański, Śliz, 2011: 243). Tego typu działania mają na celu podkreślanie obecności mniejszości w przestrzeni regionalnej, popularyzowanie jej folkloru, osiągnięć artystycznych i sportowych, wspieranie prac edukacyjnych – a tym samym zachowanie ciągłości dziejowej społeczności zamieszkującej tereny współczesnego województwa śląskiego od wieków⁶ (np. Szczepański, Śliz, 2011: 236; Piruta, 2020: 49–53). To ostatnie zadanie jest istotne z oczywistych powodów, w tym – z uwagi na zaznaczanie swojej odrębności w społeczeństwie polskim i dla promocji niemieckości wśród młodzieży, która mimo pochodzenia nie identyfikuje się ze swoją przynależnością narodową lub czyni to rzadko (Sakson, 2012: 5). Dokonania o charakterze publikacyjnym pozwalają natomiast realizować bieżące cele organizacji mniejszościowych, informując o wydarzeniach i projektach, ale też utrwaląc tożsamość i podkreślać starania o charakterze integracyjnym oraz promującym kulturę mniejszości w społe-

3 Także i ta organizacja wspiera – jak deklaruje – projekty wydawnicze. W multikatalogu Biblioteki Narodowej w Warszawie, pełniącym funkcję bibliografii narodowej, nie odnaleziono jednak efektów tego typu działalności.

4 Lista współcześnie funkcjonujących w województwie śląskim organizacji mniejszościowych powstała na podstawie *Sprawozdania z pracy pełnomocnika wojewody śląskiego do spraw mniejszości narodowych i etnicznych za 2022 rok* (Szewczuk-Szturc, 2023: 7).

5 Wedle szacunków wśród przedstawicieli mniejszości niemieckiej w województwach: śląskim i opolskim, tylko 11% używało w domu języka niemieckiego (Sakson, 2012: 4).

6 Trzeba jednak pamiętać, że jedynie około 10% przedstawicieli mniejszości niemieckiej stanowią etniczni Niemcy (Rykała, 2014: 92).

czeństwie polskim. Może to sprzyjać dialogowi, a także przełamywaniu wszelkich barier.

Forma medialna

Nagromadzony przez lata dorobek przedstawicieli mniejszości niemieckiej, a także konieczność rozbudzania tożsamości narodowej, znalazły po 1989 roku ujście w postaci przekazów medialnych. Książki i czasopisma mniejszościowe biorą udział w procesach socjalizacyjnych i edukacyjnych oraz są narzędziem dialogu międzykulturowego. Te funkcje są istotne dla Niemców zamieszkujących województwo śląskie, którzy po zakończeniu II wojny światowej stali się przedmiotem wspomnianego wcześniej szczególnego traktowania ze względu na deklarowaną podczas okupacji przynależność narodową, a w latach 70. część z nich postanowiła opuścić Polskę w ramach akcji łączenia rodzin (Szczepański, Śliz, 2011: 237).

Mniejszość niemiecka województwa śląskiego komunikuje swoją obecność w przestrzeni województwa przede wszystkim w postaci wydawnictw ciągłych – czasopism i serii wydawniczych. Te pierwsze bywają niejednokrotnie dwujęzyczne, a więc są kierowane do własnej społeczności, dobrze znającej język przodków, ale też do tych spośród siebie, którzy nie władają nim w pełni swobodnie, oraz do polskiej większości. Należy zaznaczyć, że prasa wydawana w dwóch językach jest „istotnym narzędziem nawiązywania dialogu między narodami na wielu płaszczyznach: społecznej, politycznej, gospodarczej, kulturalnej, literackiej czy naukowej” (Marcol, 2010: 225). W tego typu publikacjach specjalizuje się Górnośląska Fundacja Kultury i Spotkań im. Eichendorffa w Łubowicach. Celem jej inicjatyw, poza upamiętnieniem i promocją twórczości niemieckiego poety okresu romantyzmu urodzonego w Łubowicach, ochroną dziedzictwa materialnego w postaci ruin zamku, domu literata i cmentarza, jest aktywność wydawnicza (Niemann, 2003: 79). Tym zadaniem od listopada 2002 roku zajęło się koło naukowe, przy którym powołano Oficynę Editio Silesia, w której od 2003 roku ukazują się dwa periodyki: popularnonaukowy kwartalnik „Zeszyty Eichendorffa. Historia – kultura – literatura = Eichendorff-Hefte. Geschichte – Kultur – Literatur” (80 numerów) i naukowy „Rocznik Łubowicki = Lubowitzer Jahrbuch = Lubowicka Ročenka” (20 numerów). Pierwszym redaktorem naczelnym „Zeszytów Eichendorffa. Historia – kultura – literatura = Eichendorff-Hefte. Geschichte – Kultur – Literatur” została Joanna Rostropowicz z Uniwersytetu Opolskiego, do dziś pełniąca tę funkcję, a członkami redakcji byli: Norbert Honka i Krzysztof Smolarczyk, potem dołączyli Janusz Krosny, Przemysław Rostropowicz i Marta Rostro-

powicz-Miśko. Ta ostatnia jest też odpowiedzialna za „Rocznik Łubowicki = Lubowitzer Jahrbuch = Lubowicka Ročenka”. W Oficynie Editio Silesia drukowane są ponadto trzy serie wydawnicze: Śląsk w Europie = Schlesien in Europa = Slezsko v Evrope (12 tomów), Perły Literatury Śląskiej = Juwelien Schlesischen Literatur (17 tomów) i Ślązacy od Czasów Najdawniejszych do Współczesności = Schlesier von den frühesten Zeiten bis zur Gegenwart (6 tomów)⁷. Oprócz tego, poza seriami, ogłoszono dwie książki – Hansa Niekrawietza *Ausgewählte Prosa. Erzählungen, Genrebilder, Essays* (Łubowice/Lubowitz 2012) oraz Manfreda Kutymy *Światło rozumu i wiedzy. Nobliści śląscy 1901–1999 = Das Licht des Wissens und des Verstandes. Schlesische Nobelpreisträger 1901–1999* (Łubowice 2018). Obie pozycje ukazały się dzięki wsparciu Związku Niemieckich Stowarzyszeń Społeczno-Kulturalnych w Polsce (Cykle wydawnicze, 2023).

W przeszłości również Niemiecka Wspólnota „Pojednanie i Przyszłość” prowadziła działalność prasową, publikując w latach 1993–2001 dwujęzyczny miesięcznik „Hoffnung. Die deutsche Zeitschrift in Oberschlesien = Czasopismo Niemców na Górnym Śląsku”⁸. Wszystkie numery są dostępne między innymi w bibliotece towarzystwa. Wspólnota była w 2011 roku także odpowiedzialna za przygotowanie księgi jubileuszowej o tytule *Przeszłość, pojednanie, przyszłość. 20 lat Niemieckiej Wspólnoty „Pojednanie i Przyszłość”* opublikowanej w oficynie Śląsk (Katowice 2010), ze zbiorem artykułów i felietonów autorstwa między innymi Dietmara A. Brehmera, wieloletniego przewodniczącego Wspólnoty, Magdaleny Białobrzeskiej, Remigiusza Jakubowskiego, Stanisława Bieniasza oraz przedrukowanymi materiałami źródłowymi i fotografiami dokumentującymi dokonania organizacji.

Wciąż aktywne na polu publikacyjnym jest Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców Województwa Śląskiego, w którym przygotowany jest biuletyn informacyjno-kulturalny „Oberschlesische Stimme. Informations- und Kulturbulletin des Deutschen Freundschaftskreises im Bezirk Schlesien”, ogłaszany od 1993 roku (jako dodatek do gazety „Wochenblatt”, z wielokrotnymi zmianami częstotliwości i podtytułu) pod redakcją Joanny Manderli, a później Moniki Plury. Towarzystwo zdecydowało się także docierać do młodszych czytelników, do których skierowało miesięcznik dla dzieci „Keks. Für die Pause = Na przerwę. Magazyn polsko-niemiecki = Deutsch-polnisches Magazin” pod redakcją Anny Ronin, a obecnie Anity Pendziałek. Z uwagi na przyjęte kry-

7 Część wydawnictw, dzięki wsparciu finansowemu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, została zdigitalizowana i jest dostępna na stronie WWW Fundacji (*Materiały zdigitalizowane*, 2021).

8 Na stronie WWW Wspólnoty zamieszczono skrótove spisy treści wszystkich 51 numerów (część to numery łączone) (*Działalność – Wydawnictwo*).

teria analizy nie będzie on przedmiotem dociekań, ale warto zaznaczyć, że tytuł jest publikowany od 2013 roku na zlecenie Domu Współpracy Polsko-Niemieckiej i bezpłatnie dystrybuowany (*Media*, 2021). Biorąc pod uwagę wiek odbiorców, ten bogato ilustrowany magazyn nastawiony jest przede wszystkim na naukę języka niemieckiego dzieci szkół podstawowych, by wspierać edukację pozainstytucjonalną. Dlatego też na łamach periodyku można znaleźć krótkie teksty w wersji dwujęzycznej lub treści w języku niemieckim ze słowniczkiem tłumaczeniowym, ponadto mnóstwo gier, łamigłówek i krzyżówek wspomagających naukę języka. Magazyn dowodzi dbałości organizacji mniejszościowej o młodsze generacje, bo „By mówić o ochronie i trwaniu własnej kultury narodowej, nie sposób pominąć kwestii nowych pokoleń, które mają być odbiorcami i kontynuatorami jej transferu” (Kurasz, 2018: 105). Tego typu działanie jest tym cenniejsze, że udział młodzieży w organizacjach mniejszości niemieckiej jest – jak do tej pory – niewielki. Przedstawione w dalszej części analizy projekty wydawnicze mają charakter dokumentacyjny, naukowy lub doraźnie informacyjny i nie jest ich bezpośrednim celem zainteresowanie młodych i tym samym przyciągnięcie do organizacji. Temu służą inne, nowsze formy komunikacji, jak choćby dostępny w serwisie YouTube polsko-niemiecki magazyn kulturalny „SchauFenster”, który jednak ze względu na formę medialną nie będzie przedmiotem dalszej charakterystyki.

Promocja trwania

Celem czasopism mniejszości niemieckiej województwa śląskiego jest kultywowanie przeszłości, promowanie na ich łamach dotychczasowych osiągnięć, a jednocześnie przedstawienie aktualnych interesów. Ważnym ich zadaniem jest odwoływanie się do pamięci zbiorowej i historycznej (por. np. Szpociński, 2015). Przywoływana jest pamięć o minionych latach głównie w czasopismach naukowych i popularnonaukowych oraz w seriach wydawniczych, wzbogacają ją konteksty i odniesienia do teraźniejszości dzięki współczesnym osiągnięciom badawczym.

Dyskurs historyczny

Publikowanie materiałów historycznych stanowi swego rodzaju celebrację przeszłości mniejszości niemieckiej. W ten nurt wydawniczy wpisuje się kwartalnik „Zeszyty Eichendorffa. Historia – kultura – literatura = Eichendorff-Hefte. Geschichte – Kultur – Literatur” ukazujący się w wersji dwujęzycznej. Od początku celem inicjatywy było

„[...] podejmowanie głównie niemieckich wątków w kulturze Śląska, które w wyniku powojennej polityki niedemokratycznego systemu nie mogłyby się swobodnie rozwijać. Pragniemy, aby pismo, które oddajemy do rąk Czytelników, pomogło im zrozumieć skomplikowane nieraz sprawy i wydarzenia dziejące się w życiu społecznym i politycznym, jak również by przyczyniło się do budowy nowego jutra naszego regionu” (Rostropowicz, 2003: 5). Redaktor naczelna J. Rostropowicz zapewniła, że zeszyty będą wypełniane materiałami poświęconymi sprawom aktualnym, ale i historycznym, bowiem „przyszłość można budować wyłącznie na mocnych fundamentach; dla każdej społeczności jest to zawsze tradycja ukształtowana przez tych, którzy żyli i działali wcześniej” (Rostropowicz, 2003: 7). Ostatecznie czasopismo prezentowało jednak nade wszystko „interesujące i mało znane historyczne oraz kulturowe treści związane z kulturą na Śląsku” (Szuścik, 2004: 176).

Stąd też na łamach kolejnych numerów ukazują się materiały o profilu śląskoznawczym, promuje się w nich twórczość patrona organizacji, zamieszczając utwory jego autorstwa, a przy okazji innych literatów związanych z regionem, jak Heinza Piontka (1925–2003) czy Renaty Schumann (1934–2012). Niemalą częścią tekstów biograficznych i literaturoznawczych obejmuje się życie i dokonania J. von Eichendorffa, któremu artykuły poświęcili do tej pory między innymi: Margarethe Korzeniewicz, tłumaczka i eseistka związana z Uniwersytetem Wrocławskim, autorka książki o tytule *Joseph von Eichendorff. Inaczej* (Kotórz Mały 2021), Josef Gonschior, działacz mniejszości niemieckiej, i ks. Henryk Rzega, łubowicki duszpasterz zaangażowany w promocję dzieła poety romantycznego. Omawia się kolejne etapy jego życiorysu, przywiązanie do ziemi śląskiej, analizowane są wiersze, recepcja twórczości i materialna spuścizna rodu.

Czasopismo wypełniają też opracowania z zakresu historii sztuki oraz poświęcone osiągnięciom osób zasłużonych dla społeczności lokalnej, jak Michaela von Matuschka (1888–1944), pierwszego prezesa utworzonego w 1923 roku stowarzyszenia kulturalnego Opperlner Eichendorff Gemeinde, H. Niekrawietza (1896–1983), „liryka Odry”, Richarda Georga Spillera von Hauenschilda (1825–1855), poety i powieściopisarza znanego pod pseudonimem Max Waldau, Franza von Ballestrema (1834–1910), przemysłowca urodzonego w Pławniowicach. Przypomina się ponadto losy rodów panujących na Górnym Śląsku oraz rodzin szlacheckich zamieszkujących te tereny.

Zdarzają się także publikacje wspomnieniowe, które wyszły spod pióra Niemców pochodzących ze Śląska, którzy po II wojnie światowej opuścili Polskę. W tym miejscu warto wskazać odrębnie opublikowane w tej samej oficynie wydawniczej dzieło autorstwa wzmiankowanego H. Niekrawietza *Ausgewählte Prosa. Erzählungen, Genrebilder, Essays*

(Łubowice/Lubowitz 2012), będące antologią opowiadań, szkiców wspomnieniowych i esejów pisarza urodzonego w Obornikach Śląskich, który po II wojnie światowej zamieszkał w Bawarii.

Wracając do „Zeszytów Eichendorffa. Historia – kultura – literatura = Eichendorff-Hefte. Geschichte – Kultur – Literatur”, nie brakuje w nich również artykułów poświęconych wielokulturowości regionu zamieszkałego przez społeczności: polską, niemiecką, czesko-morawską i żydowską. Działania i wpływy przedstawicieli tych narodów na losy i rozwój regionu przywoływano do tej pory w materiałach wielokrotnie, co nie może dziwić, skoro po 1945 roku nie można było podejmować tego typu dyskursu.

Treść „Zeszytów Eichendorffa. Historia – kultura – literatura = Eichendorff-Hefte. Geschichte – Kultur – Literatur” uzupełniają teksty nawiązujące do materialnego dziedzictwa Śląska, jak baśnie i legendy. Drukuje się ponadto analityczne rozbiory literatury naukowej poświęconej Śląskowi, w tym jego historii, oraz sprawozdania z wydarzeń organizowanych w Górnośląskiej Fundacji Kultury i Spotkań im. Eichendorffa w Łubowicach, co czyni periodyk nie tyle – deklarowanym – popularnonaukowym, ale bliższym wypowiedzi naukowej.

Ciekawą konstrukcją treściową przybrał od początku „Rocznik Łubowicki = Lubowitzer Jahrbuch = Lubowicka Ročenka”. Składają się na nią stałe działy: Eichendorffiana, Silesiana i Varia, które wskazują główne kierunki zainteresowań redakcji. Na łamach rocznika ogłaszane są artykuły w języku polskim i niemieckim (nie jest to jednak wersja dwujęzyczna) związane z działalnością literacką patrona organizacji wydającej czasopismo i jego rodziną, opiekunami, nauczycielami i innymi osobami, które miały wpływ na kształtowanie postaw życiowych poety.

Eichendorffowa część rocznika, udowadniająca, że badania poświęcone literatowi wciąż się rozwijają, uzupełniona jest śląskoznawczą – z ciekawymi portretami śląskich osobistości. Przeważa w ostatnich latach – i to znacznie – nastawienie na prezentowanie sylwetek literatów, artystów i naukowców wywodzących się ze Śląska, na przykład Oskara Mertinsa (1858–1909), nauczyciela i badacza prehistorii, Horsta Bienka (1930–1990), pisarza, tłumacza i reżysera filmowego, Ernsta Josefa Krzywonia (ur. 1933), poety, publicysty i wykładowcy akademickiego, oraz filologów, filozofów, archeologów, egiptologów, historyków, językoznawców, ludoznawców mających związki ze śląską macierzą. Rzadziej w tej części rocznika zamieszcza się materiały dotyczące zabytków regionu, ruchu teatralnego, powstań śląskich, kierunków rozwoju polityki społecznej Śląska. Dodatkowo, w Variach, drukowane są recenzje naukowe, omówienia i polecenia ciekawych książek, sporadycznie – sprawozdania z wydarzeń ważnych dla społeczności niemieckiej.

Oba scharakteryzowane czasopisma są przede wszystkim nośnikami wiedzy o J. von Eichendorffie i popularyzują jego spuściznę literacką,

czego dowodem jest również cykl dwujęzycznych edycji utworów literackich o tytule Perły Literatury Śląskiej = Juwelien Schlesischen Literatur. Dotychczas czterokrotnie w ramach serii wydano dokonania J. von Eichendorffa, a ponadto innych poetów i pisarzy publikujących od okresu romantyzmu, jak: Karla Eduarda von Holtei (1798–1880), Augusta Kahlerta (1807–1864), noblisty Gerharta Hauptmanna (1862–1946), Herthy Pohl (1889–1954), Waltera Meckauera (1889–1966), Friedricha Bischoffa (1896–1976) itd. Twórcy, których osiągnięcia literackie ukazały się w ramach serii Perły Literatury Śląskiej = Juwelien Schlesischen Literatur, pochodzili ze Śląska, w regionie tym rozpoczęli swoją działalność literacką lub przynajmniej odbywali studia na uczelni wrocławskiej. Starannie wydane tomy, bogato ilustrowane, ukazały się ze wstępami edytorskimi, kreslącymi tło historycznoliterackie i filozoficzne, a nie brakowało także opracowań krytycznych utworów i analiz literaturoznawczych. Perły Literatury Śląskiej = Juwelien Schlesischen Literatur to wartościowa inicjatywa, której celem od samego początku było ocalenie od zapomnienia często mało dziś już znanej twórczości Niemców związanych ze Śląskiem i promowanie jej – zarówno w oryginale, jak i jej przekładów. Te „perełki naszej literatury” służą upowszechnieniu utworów, literatów, języka, ale i tematyki śląskiej pojawiającej się w ich twórczości oraz wielokulturowości i wielowyznaniowości regionu.

Odmienne cele stanęły u genezy powołania serii Śląsk w Europie = Schlesien in Europa = Slezsko v Evrope, w ramach której między 2006 a 2021 rokiem wydano interdyscyplinarne prace zbiorowe zredagowane przez N. Honkę, J. Rostropowicz, M. Rostropowicz-Miśko, P. Rostropowicza, Gabrielę Jelitto-Piechulik, Felicję Księżyk, Przemysława Malinowskiego, Danielę Pelkę – badaczy reprezentujących Uniwersytet Opolski i zainteresowania zagadnieniami ekonomicznymi, prawnymi, politycznymi, literackimi i językoznawczymi. To spowodowało, że cykl książek wykracza treściowo poza problematykę mniejszości narodowych i etnicznych oraz popularyzowanie dorobku mniejszości niemieckiej, za to wpisuje się w szersze badania związane z funkcjonowaniem społeczności w kontekście polityki regionalnej, społecznej i kulturalnej. Tematykę zaprezentowaną w poszczególnych tomach ujęto w indywidualnych tytułach, jak przykładowo: *Województwo opolskie po wejściu do Unii Europejskiej – wymiar społeczno-ekonomiczny*, *Wpływ polityki społecznej na kreowanie pozytywnego wizerunku regionu*, *Wyzwania i oczekiwania*, *Wykluczenie społeczne w dobie transformacji ustrojowej ze szczególnym uwzględnieniem Śląska*, *Polityka kulturalna jako czynnik promocji i rozwoju regionu (na wybranych przykładach organizacji i instytucji użyteczności publicznej)*. Zagadnienia przedstawione w artykułach ukazują przemiany społeczności, struktur administracji regionalnej i infrastruktury – wobec kwestii liberalizacji i modernizacji życia społeczno-gospodarczo-poli-

tycznego. W tekstach pisanych przez teoretyków i praktyków znalazły się pogłębione refleksje na temat negatywnych doświadczeń współczesnego świata (np. eurosieroctwo, migracje, wykluczenie społeczno-gospodarcze czy cyfrowe, ubóstwo, niska konkurencyjność gospodarki śląskiej), ale i osiągnięć (jak demokratyzacja życia politycznego, polityka społeczna) oraz wyzwań (w tym budowanie tożsamości regionalnej, współpraca międzyregionalna i euroregionalna, społeczeństwa pogranicza, wielokulturowość, turystyka) – przede wszystkim na przykładzie Śląska, rzadziej innych regionów pogranicznych w Polsce, na tle procesów zachodzących w Unii Europejskiej. Problematyka mniejszościowa stanowiła – jak dołąd – jedynie drobny element podjętych przez autorów tematów, ponieważ zadaniem redaktorów odpowiedzialnych za kształt zeszytów serii było wskazywanie najbardziej palących problemów dawnego i współczesnego Śląska oraz konstatacje dotyczące czynników rozwoju regionu w jego różnorodnych aspektach.

Jeszcze inną formą zaznaczania obecności mniejszości niemieckiej w województwie śląskim są dwujęzyczne i popularnonaukowe słowniki biograficzne. Ślązacy od Czasów Najdawniejszych do Wpółczesności = Schlesier von den frühesten Zeiten bis zur Gegenwart są serią ukazującą się od 2005 roku pod redakcją J. Rostropowicz. Obejmuje ona nie tyle faktograficznie opracowane biogramy, ile raczej „portrety Ślązaków”. Zawartość cyklu stanowi zbiór opowieści o ważnych dla regionu postaciach oraz o tych, którzy odegrali swoją rolę w mniejszych, lokalnych społecznościach. Zaprezentowano osoby, które na Śląsku się urodziły i spędziły życie, osiągnęły sukcesy, jak i te, które jedynie tu się urodziły, ale zrealizowały swoje pomysły poza nim. Ślązakami dla redaktorów słownika byli ponadto ci, którzy co prawda nie urodzili się na tej ziemi, ale na niej pracowali. Kryterium pochodzenia geograficznego / etnicznego potraktowano zatem wyjątkowo szeroko. Co ciekawe, w wydawnictwie uwzględniono sylwetki osób, które rzadko wspominano po II wojnie światowej, w wyniku czego stały się zapomniane. Umieszczono biogramy świętych, kapłanów i zakonników, teologów, polityków, literatów, przedstawicieli władz, arystokracji, uczonych. Na uwagę zasługuje też inny słownik biograficzny, autorstwa M. Kutymy, pt. *Światło rozumu i wiedzy. Nobliści śląscy 1901–1999 = Das Licht des Wissens und des Verstandes. Schlesische Nobelpreisträger 1901–1999* (Łubowice 2018) – przegląd trzynastu biogramów, który powstał, bo „O sławnych Ślązakach nigdy za wiele” – jak zaznaczono we wstępie. Także i to wydawnictwo odbiega formą od standardowych źródeł informacyjnych, prezentując życie noblistów w formie obszernych szkiców, a nie schematycznie podanych faktów.

Dyskurs współczesny

Pozostałe wydawnictwa drukowane przez organizacje mniejszościowe w województwie śląskim łączą informacje o przeszłości z aktualnymi, jak te związane z Niemiecką Wspólnotą „Pojednanie i Przyszłość” i D.A. Brehmerem, publikującą miesięcznik „Hoffnung. Die deutsche Zeitschrift in Oberschlesien = Czasopismo Niemców na Górnym Śląsku”. Łamy periodyku wypełniały materiały bieżące, interesujące dla Wspólnoty w danym momencie, ale i nawiązujące do jej trwania na ziemi śląskiej. Stąd też drukowano wywiady z przedstawicielami państwa niemieckiego wypowiadającymi się na tematy ważne dla mniejszości w kontekście jej funkcjonowania w Polsce, przedrukowywano przemówienia przedstawicieli rządu niemieckiego oraz pracowników polskiego ministerstwa spraw zagranicznych w kwestiach między innymi bezpieczeństwa międzynarodowego. Pojawiały się też artykuły ogólniejsze, w których wskazywano rolę wychowania na rzecz zbliżenia międzynarodowego, europejskiego (w kontekście przyszłego wejścia do Unii Europejskiej), ale i szczegółowe, bliskie publicystyce, z odniesieniami do wielokulturowej, trudnej historii najnowszej Górnego Śląska (np. obóz pracy w Świętochłowicach-Zgodzie). Tego typu informacje znalazły się również w pracy zbiorowej *Przeszłość, pojednanie, przyszłość. 20 lat Niemieckiej Wspólnoty „Pojednanie i Przyszłość”* (Katowice 2010), w której M. Białobrzaska napisała o D.A. Brehmerze, dzielącym los z innymi przedstawicielami swojej grupy: „Założyciel Górnośląskiego Towarzystwa Charytatywnego znał nędzę z autopsji. Jego matce odebrano mieszkanie, musieli, jak tysiące innych mających wcześniej grupę I i II Volkslisty, żyć w slumsach okręgu przemysłowego. Przez władze polskie określani byli jako zdrajcy narodu polskiego” (Białobrzaska, 2010: 19). Jednocześnie autorka wypowiedzi podkreśliła, że postawy społeczeństwa polskiego pomogły jemu i innym członkom mniejszości niemieckiej, którzy pozostali w Rzeczypospolitej po 1945 roku, zdobyć wykształcenie i pozostać na Śląsku. Sam D.A. Brehmer wspominał, że choć wychowany i dorastający w Polsce nie może „nie pamiętać o wysiedleniach, nędzy i wynaradawianiu”, ale równocześnie zdawał sobie sprawę, że większości polskiej trudno było zaufać Niemcom po tym, co działo się podczas II wojny światowej (Białobrzaska, 2010: 20).

Charakteryzowano też na łamach „Hoffnung. Die deutsche Zeitschrift in Oberschlesien = Czasopismo Niemców na Górnym Śląsku” życie i osiągnięcia ważnych lub popularnych w regionie postaci, na przykład przemysłowca Johna Baidona (1772–1846), przywódcy narodowego i polityka Wojciecha Korfantego (1873–1939), działacza socjaldemokratycznego Johanna Kowolla (1890–1941?), a nawet piłkarza – Ernesta

Wilimowskiego (1916–1997). Treści polityczne i historyczne uzupełniano wspomnieniami dawnych mieszkańców Śląska.

Początkowo także niemieckojęzyczny „Oberschlesische Stimme. Informations- und Kulturbulletin des Deutschen Freundschaftskreises im Bezirk Schlesien” zawierał artykuły historyczne, wspomnieniowe i przeglądowe – z czasem jednak stał się trybuną informacyjną dla szeregu oddziałów Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Niemców w województwie śląskim, prezentujących na jego łamach wiadomości z regionu – o swoich dokonaniach kulturalnych, edukacyjnych, społecznych, sportowych, religijnych, charytatywnych. Ważne dla tej społeczności były też każdorazowo wybory parlamentarne, w których brali udział jej przedstawiciele, sprawy nauczania języka niemieckiego w szkołach, dbałość o zabytki materialne, jubileusze, spotkania, przeglądy, konkursy – szeroko opisywane i dokumentowane zdjęciami. Felietony, komentarze, opinie i sprawozdania wypełniają łamy biuletynu, promującego aktualnie aktywizm, kolektywizm, dążenia przyszłościowe, dbałość o własną kulturę, tradycję i język.

Zakończenie

Wielokulturowość Polski jest nadal niewielka⁹, ale obecność etnosów zauważalna. Przykładem tego jest mniejszość niemiecka, między innymi za sprawą aktywności publikacyjnych reprezentujących ją organizacji. Instytucjonalność mniejszości niemieckiej zwiększa jej możliwości rozwoju. Towarzystwa mniejszościowe podejmujące działania o charakterze edytorskim udowadniają tym samym nie tylko swe zaangażowanie, ale także dowodzą dojrzałości i odpowiedzialności za praktyki trwania mniejszości w przestrzeni regionu.

W wydawanych na terenie województwa śląskiego czasopismach, seriach i książkach mniejszości niemieckiej przeszłość łączy się ze współczesnością: „O ile można stwierdzić, że zasadniczym kontekstem dla pamięci jest historia, o tyle nie łatwo [!] jest wyznaczyć owego kontekstu dla pary pojęć historia i pamięć, gdyż oba one przez swoją wieloznaczność wprowadzają nas w sferę interdyscyplinarności” (Wilk, 2017: 197). W trwaniu mniejszości narodowej, dokumentowanym drukowanymi materiałami,

9 Świadczą o tym wstępne wyniki narodowego spisu powszechnego przeprowadzonego w 2021 roku. W ich świetle 3,5% mieszkańców Polski zadeklarowało inną niż polską identyfikację narodowościową (są to nie tylko przedstawiciele mniejszości narodowych i etnicznych wyróżnionych w świetle ustawy, ale też obcokrajowcy). Warto zaznaczyć, że pochodzenie niemieckie wskazało 9,9% tych, którzy podali inne niż polskie (dało to przedstawicielom tej grupy trzecie miejsce, po śląskim i kaszubskim) (*Wstępne wyniki*, 2023: 1, 3).

konsolidują się ważne tu i teraz dla niej sprawy z kliszami przeszłości. Bez nich nie ma możliwości rozwoju, jak podkreśliła J. Rostropowicz, anonsując wydanie „Zeszytów Eichendorffa. Historia – kultura – literatura = Eichendorff-Hefte. Geschichte – Kultur – Literatur”. Dlatego też w ogłaszanych tekstach przywołuje się fakty historyczne, wspierane wciąż odkrywaniem źródłami, by świadomie budować byt współczesny. One również – co oczywiste – pozwalają pielęgnować pamięć o przodkach, wspólnych z większością polską dziejach – nie zawsze łatwych. Nie brakuje w zanalizowanych wydawnictwach wspomnień tych, którzy musieli opuścić Śląsk po 1945 roku w wyniku działań o charakterze politycznym, wyrażających tęsknotę za ziemią utraconą (np. u H. Niekrawitza), lub doświadczających szykan ze strony państwa, ponieważ w tym kraju pozostali (np. w publikacjach sygnowanych przez Niemiecką Wspólnotę „Pojednanie i Przyszłość”). Tego typu ilustracje przeszłości nie zdominowały jednak kart publikacji mniejszości niemieckiej województwa śląskiego. Ważniejszy jest dialog z polską większością, bo „Prezentacja dorobku kultury niemieckiej zarówno członkom mniejszości niemieckiej, jak też społeczności stanowiącej większość, przyczynia się do porozumienia między oboma narodami” (Wittek, 2009: 93).

Przedstawiciele mniejszości niemieckiej kolekcjonują więc obrazy przeszłości, utrwalają je na łamach publikacji, ocalając od zapomnienia. Przywołują fakty, osoby i miejsca ważne dla nich i dla możliwości trwania w społeczności większościowej. Organizując własne media – traktowane jak nośniki pamięci – dbają o swoją przyszłość, wyraźnie zaznaczając obecność na śląskiej ziemi oraz podkreślając wkład do życia naukowego, kulturalnego i literackiego. Widać to choćby po zawartości serii Śląsk w Europie = Schlesien in Europa = Slezsko v Evrope, która służy rozwojowi nie tylko mniejszości niemieckiej, ale dodatkowo sprzyja rozwojowi wiedzy na temat potrzeb i problemów regionu i jego mieszkańców. Na jej łamach pojawiają się dyskursy poświęcone temu, co już było, co jest – i co będzie się działo na Śląsku w kontekście społecznym, ekonomicznym, politycznym i kulturalnym.

Scharakteryzowane projekty wydawnicze promują osiągnięcia mniejszości niemieckiej województwa śląskiego i stanowią pluralistyczne narzędzia do prezentowania dorobku przedstawicieli wspólnoty. Publikacje te dalekie są od udziału w sporach politycznych, a ich redaktorzy dbają o kultywowanie obrazu Śląska jako regionu zróżnicowanego, bogatego kulturowo i literacko. Stanowią również kronikę funkcjonowania społeczności niemieckiej w województwie śląskim, porządkują jej przeszłe i współczesne dokonania i pełnią funkcję katalizatora opinii społecznej, integracji, edukacji.

Bibliografia

- Barwiński M., 2016, *Mniejszości narodowe i etniczne w polskiej przestrzeni publicznej*, „Studia z Geografii Politycznej i Historycznej”, t. 5, s. 93–114.
- Białobrzeska M., 2010, *Mniejszość niemiecka jako pokojowy pomost między narodem polskim i niemieckim*, w: *Przeszłość, pojednanie, przyszłość. 20 lat Niemieckiej Wspólnoty „Pojednanie i Przyszłość”*, Katowice, Śląsk, s. 19–29.
- Chodubski A., 2016, *70 lat do różnorodności. Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość”, t. 13, s. 395–408.
- Cykle wydawnicze. *Górnośląskie Centrum Kultury i Spotkań im. Eichendorffa*, 22.03.2023, <https://www.eichendorff.pl/pl/publikacje/cykle-wydawnicze> [dostęp: 17.04.2023].
- Działalność – Wydawnictwo*, <http://deutshegem.eu/pl-22.php> [dostęp: 17.04.2023].
- Kurasz I., 2018, *Wyzwania mniejszości narodowych i etnicznych w dobie globalizacji na przykładzie mniejszości niemieckiej Dolnego Śląska*, w: A. Adamczyk, A. Sakson, C. Trościak, red., *Europejskie i polskie doświadczenia z etnicznością i migracjami w XXI wieku*, Poznań, Wydawnictwo Naukowe WNPiD UAM, s. 105–116.
- Marcol A., 2010, *Wykorzystanie Internetu w prezentowaniu polsko-niemieckiej prasy dwujęzycznej publikowanej po roku 1989*, „Studia Bibliologiczne”, t. 18, s. 225–235.
- Materiały zdigitalizowane. Górnośląskie Centrum Kultury i Spotkań im. Eichendorffa*, 5.06.2021, <https://www.eichendorff.pl/pl/publikacje/materiały-zdigitalizowane> [dostęp: 17.04.2023].
- Media*, 2021, <https://dfkschlesien.pl/media/> [dostęp: 17.04.2023].
- Mieczkowska M., 2020, „Rozhľad” – serbołużycki obraz świata pogranicza polsko-niemieckiego, w: P.J. Krzyżanowski, B.A. Orłowska, K. Wasilewski, red., *Mniejszości narodowe, etniczne i religijne na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Perspektywa interdyscyplinarna*, Gorzów Wielkopolski, Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim, s. 53–70.
- Niemann J., 2003, *Górnośląskie Centrum Kultury i Spotkań im. Eichendorffa w Lubowicach*, „Zeszyty Eichendorffa. Historia – kultura – literatura = Eichendorff-Hefte. Geschichte – Kultur – Literatur”, nr 1, s. 79, 81, 83.
- Piruta J., 2020, *Zarys dziejów mniejszości niemieckiej w Polsce. Przegląd działalności politycznej, społecznej i kulturalnej*, „Miscellanea Historico-Iuridica”, t. 19, z. 2, s. 47–67, <https://doi.org/10.15290/mhi.2020.19.02.03>.
- Rostropowicz J., 2003, *Słowo od redaktora*, „Zeszyty Eichendorffa. Historia – kultura – literatura = Eichendorff-Hefte. Geschichte – Kultur – Literatur”
- Rykała A., 2014, *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce z perspektywy geografii politycznej*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica”, nr 17, s. 63–111.
- Sakson A., 2012, *Mniejszość niemiecka na Śląsku w świetle Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 r.*, „Biuletyn Instytutu Zachodniego”, nr 85, s. 1–5.
- Szczepański M.S., Śliz A., 2011, *Mozaikowy region etniczny i jego społeczne metamorfozy. Przypadek Górnego Śląska*, „Górnośląskie Studia Socjologiczne”, seria 2, s. 232–249.

- Szewczuk-Szturc M., 2023, *Sprawozdanie z pracy pełnomocnika wojewody śląskiego do spraw mniejszości narodowych i etnicznych za 2022 rok*, <https://www.gov.pl/attachment/44f88568-d1fc-4e29-ad9b-755cfd6a68ef> [dostęp: 17.04.2023].
- Szpociński A., 2015, *O niepamięci inaczej*, „Edukacja Humanistyczna”, nr 2 (33), s. 7–15.
- Szuścik U., 2004, „Zeszyty Eichendorffa” i „Rocznik Łubowicki” – nowe górnośląskie czasopisma, „Zaranie Śląskie. Seria Nowa”, r. 61, nr 9, s. 175–178.
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, Dz.U. 2005, nr 17, poz. 141.
- Wilk B., 2017, *Archiwum miejscem pamięci o ludziach nauki i kultury*, „Zarządzanie w Kulturze”, 18, z. 2, s. 195–217, <https://doi.org/10.4467/20843976ZK.17.012.7104>.
- Witek M., 2009, *Kultura jako element tożsamości narodowej i regionalnej w działalności mniejszości niemieckiej*, w: N. Honka, red., *Polityka kulturalna jako czynnik promocji i rozwoju regionu (na wybranych przykładach organizacji i instytucji użyteczności publicznej)*, Łubowice, Editio Silesia, s. 91–99.
- Wstępne wyniki NSP 2021 w zakresie struktury narodowo-etnicznej oraz języka kontaktów domowych, 11.04.2023, <https://stat.gov.pl/spisy-powszechne/nsp-2021/nsp-2021-wyniki-wstepne/wstepne-wyniki-narodowego-spisupowszechnego-ludnosci-i-mieszkan-2021-w-zakresie-struktury-narodowo-etnicznej-oraz-jezyka-kontaktow-domowych,10,1.html> [dostęp: 17.04.2023].

.....

Agnieszka Gołda, dr hab., profesor Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, pracownik Instytutu Nauk o Kulturze Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Absolwentka bibliotekoznawstwa i informacji naukowej tej samej uczelni. Interesuje się teorią i historią bibliografii, spuścizną epistolograficzną śląskich uczonych, działalnością kulturalną mniejszości narodowych i etnicznych. Autorka ponad 100 tekstów naukowych, w tym: *Z zagadnień form bibliografii. Monografia bibliograficzna* (Warszawa 2005), *Teoria bibliografii w II Rzeczypospolitej* (Katowice 2018), *Materiały źródłowe do biografii ks. prof. Wincentego Myszora (katalog z opracowaniem)* (wspólnie z Katarzyną Tałuc; Katowice 2020).

.....

Anna Barska

Uniwersytet Opolski

 <https://orcid.org/0000-0003-4202-5049>

Studia Etnologiczne i Antropologiczne, t. 23, nr 1
ISSN 2353-9860 (czasopismo elektroniczne)
<https://doi.org/10.31261/SEIA.2023.23.01.03>

Dziedzictwo jako proces kulturowych i społecznych negocjacji na przykładzie Oranu w Algierii

.....

Heritage as a process of cultural and social negotiation based on the example of Oran in Algeria

Abstrakt: The article refers to the difficult and complex history of the colonial and post-colonial times of Oran, a city in western Algeria, located on the Mediterranean Sea. A spatial and temporal perspective captures the nature of heritage creation and its role in reading the past, grappling with the present and imagining the future. The spatial and temporal inseparability, as well as the socio-cultural link between past and present, is clearly evident in the case of Oran.

Keywords: Oran, Algeria, heritage/cultural legacy, memory, actors, civic mobilisation

Słowa kluczowe: Oran, Algieria, dziedzictwo/dziedzictwo kulturowe, pamięć, aktorzy, mobilizacja obywatelska

.....

Z punktu widzenia historii Algieria, z uwagi na swoje położenie geograficzne, czyli nad Morzem Śródziemnym, jest krajem spotkań wielu kultur – swoistym tygłem wpływów zarówno europejskich, jak i afrykańskich, jednocześnie chrześcijańskich i muzułmańskich, a także Zachodu i Orientu. Inwazje i osadnictwo sprawiały, że dokonywała się tu „wymiana kulturowa”, o czym świadczą zachowane do dzisiaj ślady obecności kultur: rzymskiej, bizantyjskiej, tureckiej, a także europejskie, zwłaszcza kultur: hiszpańskiej i francuskiej. W VII wieku Arabowie opanowali Afrykę Północną, narzucając Berberom, rdzennej ludności, język i kulturę arabską oraz religię muzułmańską. W XV i XVI wieku notuje się obecność w nadbrzeźnych miastach Maghrebu, w tym w Oranie, Hiszpanów. W czasach aneksji tureckiej (1509–1830) Algierią władali bejowie¹ w imieniu sułtana z Istanbuhu. Rozproszenie władzy i brak polityki centralnej wywołało postępujący regres administracyjny, polityczny, ekonomiczny i społeczny regencji, co w rezultacie doprowadziło do inwazji wojsk francuskich w 1830 roku. Algieria na 132 lata sta-

1 Bey – słowo oznaczające wodza, gubernatora; tytuł nadawany w Turcji osmańskiej.

ła się najpierw kolonią, a następnie departamentem zamorskim Francji (Kasznik-Christian, 2006: 21–22). Realizacja oficjalnej polityki kolonizacyjnej w Algierii zaowocowała w latach 1830–1870 utworzeniem sieci strategicznych punktów, twierdz, nowych ośrodków wojskowych, a nawet realnych miast, rozlokowanych na całym terytorium, aby służyły jako baza wojskowa operacji, zwanych potocznie „miastami kolonialnymi” (Malverti, Picard, 1989: 215)². Administracja kolonialna wprowadziła też do algierskiego społeczeństwa wiejskiego nowe rozporządzenia dotyczące własności, naruszając tym samym obowiązujący wspólnotę od wieków kolektywizm i plemienność. Różnice gruntowe i społeczne stopniowo pogłębiały się, ustępując miejsca rywalizacji i indywidualizacji (Sebhi, 1987: 108). Odzyskanie niepodległości (w 1962 roku) spowodowało opuszczenie kraju przez Europejczyków różnych narodowości (Francuzów, Włochów, Hiszpanów), a także Żydów i Algierczyków. Miasta kolonialne zasiedlała ludność z różnych zakątków kraju.

Tematem artykułu jest próba ukazania złożonej historii Oranu, miasta postkolonialnego, a zwłaszcza zwrócenie uwagi na wymiar przestrzenno-czasowy dziedzictwa / dziedzictwa kulturowego, uchwycenie swobodnego dialogu przeszłości z teraźniejszością. Rozważania terminów: „dziedzictwo”, „dziedzictwo materialne” i „dziedzictwo niematerialne”, stanowią introdukcję do prezentacji tematu w rozumieniu dziedzictwa charakterystycznego dla Oranu, uwypuklenia postaw mieszkańców wobec szeroko rozumianej schedy, zwrócenia uwagi na stowarzyszenia działające na rzecz ochrony dziedzictwa, a także rolę edukacji w kształtowaniu świadomości i tożsamości. Problem dziedzictwa ukazuje się jako proces szeroko rozumianych negocjacji. Podstawę analizy stanowią materiały zastane oraz własne obserwacje. W latach 1986–1991 realizowałam badania na temat kultury / kultur krajów Maghrebu. Wówczas miałam okazję prowadzić rozmowy z mieszkańcami Oranu, pytałam o ich stosunek do dziedzictwa własnego i pozostawionego przez Francuzów, Hiszpanów czy Żydów. Wspólnie odwiedzaliśmy miejsca świadczące o przemijaniu i zaniechaniu renowacji. W trakcie tych spotkań dały się słyszeć słowa krytyczne wobec popadających w ruinę budowli, ale też słowa usprawiedliwienia, że należą do innej kultury, a sytuacja ekonomiczna kraju jest trudna. Spotykałam także osoby, dla których pozostawione obiekty są symbolem miasta, jego przeszłości. Wydaje się, że dopiero XXI wiek i działania stowarzyszeń zakładanych w celu ochrony dziedzictwa, ustawy i rozporządzenia stanowią istotny trop w rozwijaniu świadomości powiązanej z przynależnością do miejsca, czyli budowania tożsamości.

² Jeśli nie zaznaczono inaczej, tłumaczenia z języka francuskiego i angielskiego na język polski są mojego autorstwa – A.B.

Wokół pojęcia „dziedzictwo” / „dziedzictwo kulturowe”

„Dziedzictwo” (łacińskie: *patrimonium*) ma wiele znaczeń. *Słownik języka polskiego* definiuje je jako „dobra kultury, nauki i sztuki pozostawione przez poprzednie pokolenia” (<https://sjp.pwn.pl/sjp/dziedzictwo;2455643.html>), czyli coś, co pozostało po minionych czasach i wcześniejszych pokoleniach. Autorzy *Słownika socjologicznego* określają słowo „dziedziczenie” jako „całokształt wytworów, które stanowią przedmiot przekazu kulturowego z pokolenia na pokolenie” (Olechnicki, Załęcki, 1997: 51). Natomiast *Słownik etnologiczny* termin ten opisuje jako „transmisję praw własności materialnej”. Dopowiada jednak, że niektórzy badacze „poszerzają go o dobra niematerialne” (Penkala-Gawęcka, 1987: 68). W encyklopedii Larousse’a można przeczytać, iż na dziedzictwo kulturowe składa się to, co jest uważane za wspólne dziedzictwo grupy (<https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/patrimoine/58700>). Laurajane Smith pojmuje dziedzictwo z kolei jako proces kulturowych i społecznych negocjacji pomiędzy tożsamością, miejscem i pamięcią (Smith, 2006: 43). Jak pisze Jacek Purchla, „dziedzictwo służy współczesnym celom, przy czym dziedzictwo to nie tylko materialne dobra kultury, ale także nasza pamięć i tożsamość” (2013: 44). A zatem dziedzictwo zawiera w sobie materialne, jak i niematerialne komponenty, takie jak: pamięć, tożsamość i wiedza. Dziedzictwo zatem stymuluje przekaz międzypokoleniowy, stanowi zapis wiedzy poprzedniego pokolenia. Natomiast Pierre Nora zauważa, iż „dziedzictwo zmienia znaczenie [...], niegdyś składało się z najbardziej znamienitych śladów przeszłości, dziś jest wszystkimi śladami przeszłości jako takiej [...], a dziedzictwo jako pamięć związane jest z czasem, z coraz szybszymi zmianami, z poczuciem utraty [...], jest związane z niejasną przyszłością [...].” (Nora, 2010: 234–235).

Autorzy współczesnych definicji podkreślają, że dziedzictwo nie jest po prostu spuścizną pochodzącą z przeszłości, lecz jest aktywnie konstruowane, co wiąże się z procesem patrymonializacji, w ramach którego uprawnieni aktorzy zamierzają, poprzez swoje wzajemne [...] działania, nadać obiektowi, przestrzeni (architektonicznej, urbanistycznej lub krajobrazowej) lub praktyce społecznej (język, obrzęd, mit itp.) właściwości lub „wartości” rozpoznawanych i podzielanych najpierw przez legitymizowane podmioty, a następnie przekazywanych wszystkim jednostkom poprzez mechanizmy instytucjonalizacji, indywidualnej lub zbiorowej, niezbędnym do ich zachowania, to znaczy do ich trwałej legitymizacji w określonej konfiguracji społecznej (Amougou, 2004: 26).

Jak stwierdza Keith Emerick, „dziedzictwo jest procesem a nie rzeczą i z natury jest niematerialne” (2014: 190). Ów zbiór procesualnych praktyk dyskursywnych, skoncentrowanych na przeszłości, ale realizowanych

w terażniejszości, nakierowany jest również na przyszłość (zob.: Emerick, 2014; Smith, 2006; Tunbridge, 2018; Macdonald, 2009). Ponadto praktyka ta jest w dużo większym stopniu niż w przeszłości świadoma i refleksyjna oraz działająca w sferze regulacji tożsamości kulturowych, narodowych, regionalnych, etnicznych (Emerick, 2014).

Szczególną uwagę zwraca pojęcie dziedzictwa kulturowego (ang. *cultural heritage*; franc. *le patrimoine culturel*) słowo klucz powiązane z budynkami, miejscem, artefaktami, ale także z pamięcią i przemianą zarówno architektoniczną, jak i nowym spojrzeniem, kierowanym w stronę procesualnego i negocjowanego charakteru, łączonego z pamięcią oraz chęcią pamiętania bądź zapomnienia lub upamiętniania. Ta perspektywa w istocie jest efektem permanentnych procesów przemian, jakim podlega współczesna kultura. A zatem dziedzictwo może mieć charakter materialny, jak i niematerialny.

Jednocześnie wyobrażenie „dziedzictwa”, poszerzone o nieelitarnie, oddolne i regionalne jego wymiary, uwzględnia także przestrzenną różnorodność. Obejmuje rozległy wachlarz działań, podejmowanych w wymiarze czasowym i przestrzennym. Szeroko rozumiani aktorzy społeczni poprzez aktywizacje uzasadniają materialne otoczenie poszczególnych miejsc. Inaczej mówiąc, proces budowy dziedzictwa współwystępuje z procesem niszczenia bądź zaniechania, co powoduje, że miasto zaplanowane architektonicznie ulega metamorfozie.

Keith Emerick podkreśla, że jest to praktyka konstruowania dziedzictwa w terażniejszości. „To ciągły, eksperymentalny dialog z przeszłością: »proces« zamiast »produkt«” (Emerick, 2014: 190). Natomiast L. Smith stwierdza: „jeśli dziedzictwo jest mentalnością, sposobem poznania i widzenia, wówczas całe dziedzictwo staje się w pewnym sensie »niematerialne«” (Smith, 2006). Dziedzictwo kulturowe odnosi się do artefaktów, pomników, zespołów budynków i miejsc, muzeów, które wyróżniają się różnymi wartościami, w tym ich znaczeniem symbolicznym, historycznym, artystycznym, estetycznym, etnologicznym lub antropologicznym, naukowym i społecznym powiązane z doświadczeniem ludzi, czynnie w nim uczestniczących poprzez przynależności społeczne i kulturowe.

Kiedy mówimy o dziedzictwie kulturowym, dotykamy kwestii globalnej tożsamości danego miejsca, uwzględniając jego dziedzictwo materialne (architektura, budownictwo, dzieła sztuki) i niematerialne (kultura, tradycje, zwyczaje itp.). Dziedzictwo kulturowe to proces posiadający własną dynamikę. Odzwierciedla zarówno stosunek społeczeństwa do świata wartości, jak i sam proces reinterpretacji wartości. Prawna definicja dziedzictwa kulturowego została zaproponowana w *Konwencji UNESCO w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 roku* (Fourcade, 2007: XV–XXII). Dziedzictwo kulturowe obejmuje swoim zakresem dziedzic-

two materialne chronione konwencją paryską oraz dziedzictwo niematerialne chronione *Konwencją UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, przyjętą w Paryżu 23 października 2003 roku. Algieria ratyfikowała *Konwencję UNESCO w sprawie ochrony dóbr kulturowych* 24 czerwca 1974 roku, a *Konwencję UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego* – 15 marca 2004 roku (<http://www.m-culture.gov.dz>)³.

Wymieniony w tytule konwencji wymiar dziedzictwa naturalnego nie jest analizowany w niniejszym tekście. Natomiast aspekt dziedzictwa niematerialnego wymaga rozwinięcia w kontekście podjętego tematu.

Nowy dokument określa dziedzictwo niematerialne jako praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności, jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody, a także ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności. Niematerialne dziedzictwo kulturowe przejawia się w następujących dziedzinach: tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego; sztuki widowiskowe; zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne; wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata; umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym (zob.: Bortolotto, 2021; Klekot, 2014; Brzezińska, 2013).

Szczególna rola w systemie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego przyznana została społecznościom lokalnym, uznanym za depozytariuszy lokalnych i regionalnych tradycji oraz beneficjentów potencjalnych systemów wsparcia proponowanych przez nich programów ochrony. To nowe spojrzenie wskazuje ważność dziedzictwa jako zjawiska przynależnego sferze teraźniejszości, sferze praktyk odtwarzanych, które mogą być również przekształcane i poddawane zmianom. Jak pisze Chiara Bortolotto, na poziomie politycznym „program ten był postrzegany przez etnologów jako tworzący to, co Michael Herzfeld (2004) nazwał globalną hierarchią wartości” (Bortolotto, 2021). Za podstawową strategię ochrony dziedzictwa niematerialnego można uznać edukację, dzięki której zasady i umiejętności działania stają się przedmiotem

3 Tytuł polskiego tekstu brzmi: *Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 roku* <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20111721018/O/D20111018.pdf> [dostęp: 28.05.2023].

przekazu między pokoleniami. Oparta na edukacji ochrona obejmuje też popularyzację. Zmiana, jaka zaszła w rozumieniu dziedzictwa, zdaniem Barbary Kirsensblatt-Gimblett, amerykańskiej antropolożki, polega na tym, że „obejmuje ono nie tylko arcydzieła, ale też samych mistrzów [...]” (Kirsensblatt-Gimblett, 2004: 53). Konkludując, definicja podkreśla fakt dotyczący roli aktorów społecznych (społeczności, grupy i, w stosownych przypadkach, osoby fizyczne) w uznawaniu dziedzictwa, wskazuje nie tylko na wymiar historyczny (przekazany z pokolenia na pokolenie), ale jednocześnie na ewolucyjny i procesualny wymiar dziedzictwa (trwale odtworzone), a także na jego funkcję tożsamościową aktorów społecznych.

Orańskie dziedzictwo

Miasta stanowią szczególny rodzaj dziedzictwa, owoc wielowiekowych nawarstwień wynikających z przemieszania kultur, idei i wartości, a pozostawione ślady mogą wywierać wpływ na teraźniejszość. Oran, drugie co do wielkości miasto portowe Algierii, jest wyjątkowo położone, a także ma wyjątkowe dziedzictwo architektoniczne, będące świadectwem obecności wielu kultur. Do momentu odzyskania niepodległości (tj. roku 1962) było to miasto francuskie, które równocześnie uchodziło również za najbardziej hiszpańskojęzyczne i najbardziej żydowskie w Algierii (Betrouni, 2020).

Historycznie rzecz ujmując, fundamenty tysiącletniego miasta u podnóża góry Murdjadjo są berbersko-arabskie. Prześladowani w Hiszpanii Żydzi osiedlili się tam w 1391 roku. W 1509 roku Oran został zdobyty przez Hiszpanów w wyniku kampanii wojskowej rozpoczętej z inicjatywy kardynała Ximeneza de Cisneros, arcybiskupa Toledo. Chociaż pierwotnym zamiarem wojsk hiszpańskich było wypędzenie Żydów z miasta, niektórym rodzinom pozwolono zamieszkać na tym terenie (zob.: Ghiuzeli, 2015). Na zboczu wzgórza Murdjadjo znajduje się również fort Santa Cruz, zaprojektowany przez Hiszpanów w 1578 roku, który do dziś pozostaje emblematyczną budowlą miasta. Oran pozostał pod panowaniem hiszpańskim przez większość następnych trzech stuleci.

Od 1708 roku Turcy wielokrotnie próbowali zdobyć miasto, ale bez rezultatów. Trzęsienie ziemi w październiku 1790 roku spowodowało brak zainteresowania ze strony Hiszpanów odbudową i w 1792 roku Hiszpania przekazała Oran Mohammedowi el Kebirowi, bejowi Algieru⁴. Po odejściu Hiszpanów miasto pozostawało w rękach Turków – do 1830 roku (Lespès, 2003: 44–46). Pod koniec XVIII wieku w czasach rzą-

4 Miasto ucierpiało jeszcze bardziej, gdy pozostała ludność została zdziesiątkowana przez epidemię dżumy w 1794 roku.

dów osmańskich został wybudowany Meczeta Paszy w stylu epoki z minaretem ośmiokątnym.

W roku 1830, a w zasadzie w 1831 roku, miasto znalazło się pod panowaniem Francji. Francuzi zbudowali obiekty wojskowe i szpitale, gmach sądu, ratusz, szkołę średnią itd. Dużą wagę przywiązywano wówczas do zmiany w architekturze miasta w rejonie nabrzeża portowego. Podczas kolonizacji francuskiej nowa władza dokonywała zmian w funkcjonowaniu budowli sakralnych i świeckich. Meczety zamieniono w kościoły, jak na przykład meczeta Djarrah, który w 1844 roku stał się kościołem Saint-André. Natomiast po odzyskaniu niepodległości dawna świątynia protestancka, wybudowana w latach 1874–1876, stała się w latach 70. XX wieku meczetą el-Nour, a katedra du Sacré-Coeur pełni funkcję biblioteki regionalnej. Natomiast rezydencję biskupstwa Oranu przekształcono w Instytut Muzyczny Blaoui El Houari (zob. Piaton, Hueber, Lochard, 2021). W latach 20. XX wieku powstają dwa bulwary: du Nord i du Front de Mer separowane przez wąwóz de la Cressonnière, połączone w 1951 roku. W latach 30. XX wieku, za rządów burmistrza Abbota Lamberta, została wybudowana 40-metrowa konstrukcja nad falami. Burmistrz podjął się realizacji wcześniej przygotowanego projektu⁵. Lata 50. XX wieku to czas rozbudowy le Front de Mer. Powstały wówczas budynki Waterfront, czyli wielkie budowle w stylu modernistycznym, zachowujące strukturę klasyczną z fasadą skierowaną ku morzu, są one odbiciem przedsięwzięć lukratywnych i wyjątkowych (Piaton, Hueber, Lochard, 2021: 40). Miejsce to niewątpliwie pozostaje jednym z najbardziej malowniczych krajobrazów miasta.

Epoka kolonialna nazaczyła algierskie miasto dwoma wydarzeniami kształtującymi strukturę: rozpowszechnieniem nowoczesnej architektury i pojawieniem się pierwszych dużych grup zbiorowych mieszkańców społecznych.

Dziedzictwo kulturowe Oranu „problematicznym dziedzictwem”

Wśród autorów badających dziedzictwo uwagę zwracają formuły typu: „kłopotliwe dziedzictwo” – zaproponowana przez Georga Ashwortha (2015: 11; Tunbridge, Ashworth, 1996), czy „problematiczne dziedzictwo”

5 Już dużo wcześniej (1891) Emile Cayla, inżynier budownictwa lądowego i burmistrz Oranu, zaplanował budowę dużego balkonu miejskiego inspirowanego Promenadą Anglików w Nicei. Wyobrażał sobie bulwar o długości 2650 metrów i szerokości 14 metrów, przecięty dziesięcioma skrzyżowaniami, ale władze miejskie musiały zrezygnować z projektu, uznawszy go za zbyt kosztowny (Piaton, Hueber, Lochard, 2021).

Sharona Macdonalda (2009). Doświadczenia historyczne Oranu czy szerzej: Algierii, wynikające z obecności obcych państw, wskazują na złożone relacje między tubylcami a przybyszami czy kolonizatorami. Od lat 30. XX wieku wyraźnie zauważa się w Oranie rozróżnienie między centrum zamieszkałym przez Europejczyków i przedmieściami zasiedlanymi przez społeczności muzułmańskie i żydowskie. Jak pisze René Lespès, „to są dwa miasta, których mieszkańcy odwracają się do siebie plecami” (Lespès, 2003: 249).

Po odzyskaniu niepodległości (1962) Oran zachowuje budowle naznaczone skamieniałą pamięcią i doświadcza prawie całkowitej wymiany ludności, równocześnie zachowując „dziedzictwo wydziedziczonych” i „dziedzictwo bez dziedziców”. Dziedzictwo wydziedziczonych, czyli Europejczyków (Francuzów, Hiszpanów, Żydów), którzy opuścili miasto, pozostaje bez jego twórców i właścicieli, staje się niczyje, naznaczone obcością dla nowych mieszkańców przybywających tu z różnych stron kraju. Dla nich miasto oznaczało bowiem dziedzictwo wroga. Ta niechęć czy wręcz wrogość wobec „dziedzictwa wroga” i obcego miasta powoli ewoluowała. Jak pisze Tewfik Guerroudj: „Rozszerzenie postawy, polegającej w istocie na lekceważeniu wartości schedy kulturowej, objawiło się najpierw w odniesieniu do dziedzictwa odziedziczonego. [...] rozszerzyło się to następnie na nowe inwestycje” (2000). Stosunek do dziedzictwa ma wielorakie źródła. Trudne doświadczenia historyczne naznaczone jeszcze nie tak dawno wpływami kolonialnymi są obecne w terażniejszości. Przekładem – zarówno znaczącym, jak i mało zrozumiałym – postrzegania dziedzictwa jest reprezentacja tradycyjnej architektury mieszkalnej i pożytku publicznego, jaką ujawniają budynki wznoszone od lat 80. XX wieku. Nawiązują one do stylu określanego jako „arabyzański”, wskazujący na powiązania z lokalnością i architekturą bliskowschodnią. Właśnie to źródło stanowi inspirację architektoniczną wielu willi i obecnych budynków (Guerroudj, 2000).

Brak konserwacji budynków będących pozostałością epoki islamskiej, osmańskiej, hiszpańskiej i francuskiej zaczął być szczególnie dostrzegalny już po odzyskaniu niepodległości przez Algierię (Guerroudj, 2000). Od początku XXI wieku coraz mocniej pojawiają się głosy w obronie miejsc naznaczonych pamięcią przeszłości. Renowacja starych dzielnic jest powracającym tematem w dyskursie władz publicznych miasta Oranu, ale z powodu braku pieniędzy i woli politycznej w rzeczywistości nie przedstawia się jako priorytet (zob. Kadri, Kettaf, 2018; Arezki, 2021).

Próby ochrony dziedzictwa kulturowego podejmowane są na różne sposoby. Szczególnym przypadkiem jest tkanka miejska Sidi El Houari⁶,

⁶ Nazwa dzielnicy ma swoje korzenie w upamiętnieniu świętego Mohammeda El Houari, wielkiego mistrza sufizmu, którego mieszkańcy Oranu nazywają „wielkim patronem miasta”.

dzielnicy uchodzącej za centrum historyczne miasta, gdzie znajdują się najstarsze i najbardziej zróżnicowane kulturowo zabytki miasta. Ta mozaika arabskich, hiszpańskich, osmańskich i francuskich obiektów stanowi między innymi o oryginalności Oranu. Problem, jaki dotyka to miejsce, ma wymiar polityczny, społeczno-ekonomiczny i dotyczy tożsamości, w które zaangażowanych jest kilku aktorów społecznych o różnych interesach i różnorodnych wizjach. Uwagę zwracają działania stowarzyszenia Bel Horizon skupiające miłośników i pasjonatów pochodzących z różnych środowisk (studenci, architekci, nauczyciele, dziennikarze, bezrobotni, młodzież). Organizacja ta została utworzona w 2001 roku z woli entuzjastów ochrony dziedzictwa orańskiego. Stowarzyszenie przeprowadziło kilka działań podnoszących świadomość na temat znaczenia dziedzictwa kulturowego dzielnicy Sidi El Houari (Association Culturelle Bel Horizon, [b.d.]). Jedną z takich aktywności jest coroczne zwiedzanie zabytków dzielnicy, które odbywa się 1 maja. Zostało ono zapoczątkowane w 2006 roku. Do 2019 roku wzięło w nim udział prawie 20 000 uczestników. Niewątpliwie jest to oryginalny sposób konstruowania narracji publicznej i dostarczania aktywnej grupie społecznej możliwości odkrywania swojego dziedzictwa (Zérarka, Messaoudène, 2021). Aktywizacja ta wpisuje się również w logikę podnoszenia świadomości dziedzictwa przez osoby odpowiedzialne, w celu przekonania zainteresowanych osób o ważności tego, co stanowi „dziedzictwo” (Davallon, 2014).

W 2008 roku wdrożono projekt ARCHIMEDES (Actions to Regenerate Cities and Help Innovative Mediterranean Economic Development Enhancing Sustainability), w którym udziałowcem było stowarzyszenie Bel Horizon. Prace przeprowadzone w ramach tego projektu umożliwiły renowację elewacji starego budynku, identyfikację obiektów o dużej wartości zabytkowej oraz zaproponowanie planu rewitalizacji urbanistycznej dzielnicy. Ponadto stowarzyszenie Bel Horizon uruchomiło kilka sesji szkoleniowych dotyczących wiedzy o dziedzictwie Oranu i mediacji kulturowej. Ma swój wkład w inicjatywie uznania dzielnicy za obszar chroniony. Otóż w 2011 roku powołano komisję ds. klasyfikacji dystryktu w sektorze chronionym. W jej skład wchodziły obywatele Oranu, mieszkańcy dystryktu, członkowie dwóch stowarzyszeń (Bel Horizon i Santé Sidi El Houari⁷), a także lokalni naukowcy, tacy jak badacze Centrum Badań nad Antropologią Społeczną i Kulturową (Centre de Recherche en Anthropologie Sociale et Culturelle – CRASC) oraz badacze z Uniwersytetu w Oranie (Université d’Oran Ahmad Ben Bella). Ko-

7 Stowarzyszenie Santé Sidi El Houari zostało założone w 1991 roku i działa na terenie historycznej dzielnicy Sidi El Houari. Podejmuje aktywności w zakresie ochrony miejsc historycznych dzielnicy, ochrony dziedzictwa materialnego i niematerialnego, edukacji obywatelskiej czy ochrony środowiska (<https://sharek-algerie.com/associations/sdh-sante-sidi-el-houari/> [dostęp: 15.06.2023]).

misja przedłożyła Ministerstwu Kultury wniosek w sprawie utworzenia obszaru chronionego na podstawie badania wykazującego historyczną i pamiątkową wartość dzielnicy poprzez obecność zabytków wpisanych do rejestru zabytków i osobliwych praktyk społeczno-kulturalnych, do których mieszkańcy są bardzo przywiązani. W 2015 roku dzielnica Sidi El Houari została zaklasyfikowana jako sektor chroniony. Pomimo intensywnych postępowań i zabiegów na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego Sidi El Houari doświadczyło kilku operacji wyburzeniowych, co w oczach lokalnych społeczności uznano za stopniową likwidację części ducha miejsca i jego zbiorowej pamięci. Wyburzenia mają zwolenników i przeciwników, inaczej mówiąc: aktorów społecznych o odmiennych logikach – dominujący i zdominowany. Pierwsza kategoria (dominujący) obejmuje aktorów politycznych i technicznych skłonnych do przeprowadzania wyburzeń. Drugą kategorię (zdominowani) stanowi grupa obywateli wrażliwych na miejskie dziedzictwo starej dzielnicy i jej lokalną historię. Ten kolektyw podejmuje działania przeciwko wyburzeniom, które grożą wymazaniem powszechnej pamięci. Przypadek dzielnicy Sidi El Houari ukazuje nam zróżnicowane wykorzystanie pamięci przez aktorów społecznych w ich działaniu na rzecz przestrzeni miejskiej. Dziedzictwo stało się zatem instrumentem budowania legitymizacji aktorów społecznych, a także kontrolowania przestrzeni miejskiej i jej przekształceń (zob.: Zérarka, Messaoudène, 2021; Davallon, 2014).

Na uwagę zasługuje mobilizacja obywatelska kwestionująca patrymonialną ideologię władzy publicznej. Ta ostatnia, jako grupa dominująca, legitymizuje dziedzictwo monumentalne i „delegitymizuje” zwyczajne dziedzictwo ludowe. To dominujące postrzeganie dziedzictwa, rozwinięte w pracy Laurajane Smith, poprzez pojęcie „autoryzowanego dyskursu dziedzictwa” (AHD), odnosi się do dyskursu elitarnego, skupionego na wartościach. Dyskurs ten przeważa w praktykach związanych z dziedzictwem i nie obejmuje pełnej różnorodności wartości kulturowych i społecznych (Smith, 2006).

M. Arezki w marcu 2022 roku opublikował raport, w którym stwierdził: „Pozostałości ery prehistorycznej, islamskiej, osmańskiej, hiszpańskiej i francuskiej, zaliczane do „dziedzictwa narodowego” w wilaja⁸ Oranu, popadają w ruinę z powodu braku pieniędzy i woli politycznej (Arezki, 2021),

8 Wilaja oznacza jednostkę administracyjną w Algierii.

Zakończenie

Dyskurs dziedzictwa nie tylko ustanawia, kto ma prawo lub „obowiązek” definiowania i „mówienia w imieniu” przeszłości, ale jest także procesem, który nieustannie tworzy i odtwarza szereg relacji społecznych, wartości i znaczeń dotyczących zarówno przeszłości, jak i teraźniejszości. Z perspektywy historii Oran z miasta kolonialnego (hiszpańsko-francuskiego) wyłania się jako miasto postkolonialne z jego mieszkańcami i nieformalnymi obszarami (terytoriami), które oznaczają trwałość jego przestrzennej dwoistości. Konkludując, Oran jawi się jako miasto zawierające w sobie siłę dziedzictwa materialnego i niematerialnego, a także pamięci i tożsamości, a miejsca i budowle przesiąknięte historią nabierają znaczenia i służą jako podpora pamięci zbiorowej.

Bibliografia

- Amougou E., 2004, *La question patrimoniale, de la patrimonialisation à l'examen des situations concrètes*, L'Harmattan, Paris.
- Ashworth G., 2015, *Planowanie dziedzictwa*, tłum. M. Duda-Gryc, MCK, Kraków.
- Emerick K., 2014, *Conserving and managing ancient monuments: Heritage, democracy, and inclusion*, Boydell&Brewer, Woodbridge.
- Fourcade M.B., 2007, *Introduction*, in: *Patrimoine et patrimonialisation entre le matériel et l'immatériel*, ed. M.B. Foucade, Presses Université Laval, Québec, s. XV–XXII.
- Herzfeld M., 2004, *The body impolitic. Artisan and artifice in the global hierarchy of value*, The University of Chicago Press, Chicago–Londres.
- Kasznik-Christian A., 2006, *Algeria*, TRIO, Warszawa.
- Kirsenblatt-Gimblett B., 2004, *Intangible heritage as metacultural production*, „Museum International”, vol. 56, no. 1–2, s. 52–64.
- Lakjaa A., 2008, *Oran, une ville algérienne reconquise ; Un centre historique en mutation*, „L'Année du Maghreb”, no. 4, s. 441–456, <https://doi.org/10.4000/anneemaghreb.472>.
- Lespès R., 2003, *Oran. Étude de géographie et d'histoire urbaines*, Édition Bel Horizon, Oran.
- Malverti X., Picard A., 1989, *Les villes coloniales fondées entre 1830 et 1870 en Algérie (II)*, Ecole Nationale Supérieure d'Architecture de Grenoble, Grenoble.
- Olechnicki K., Załęcki P., 1997, *Słownik socjologiczny*, Graffiti BC, Toruń.
- Nora P., 2010, *Dziedzictwo*, tłum. T. Swoboda, „Przegląd Polityczny”, nr 103/104, s. 234–235.
- Penkala-Gawęcka D., 1987, *Dziedziczenie*, w: *Słownik etnologiczny. Terminy ogólne*, red. Z. Staszczak, PWN, Warszawa–Poznań, s. 68–69.
- Piaton C., Hueber J., Lochard T., 2021, *Oran. Ville & Architecture 1790–1960*, Honoré Clair, Arles.

- Purchla J., 2013, *Dziedzictwo kulturowe*, w: *Kultura a rozwój*, red. J. Hausner, A. Karwińska, J. Purchla, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa, s. 37-56.
- Sebhi S., 1987, *Mutations du monde rural algérien, le Hodna*, Office des Publications Universitaires, Alger.
- Tunbridge J.E., 2018, *Zmiana warty. Dziedzictwo na przełomie XX i XXI wieku*, tłum. A. Kamińska, MCK, Kraków.
- Tunbridge J.E., Ashworth G.J., 1996, *Dissonant heritage the management of the past as a resource In conflict*, Chichester, New York.

Źródła internetowe

- Arezki M., 2021, *Patrimoine historique*, <https://www.liberte-algerie.com/reportage/patrimoine-historique-37577> [dostęp: 19.05.2023].
- Association Culturelle Bel Horizon-ACBH, [b.d.], *Oran*, <https://www.annalindhfoundation.org> [dostęp: 29.09.2023].
- Betrouni M., 2020, *Le patrimoine culturel algérien: un conflit de temporalités*, <https://hal.science/hal-03112041/document> [dostęp: 28.05.2023].
- Bortolotto Ch, 2021, *Le trouble du patrimoine culturel immatériel, Introduction*, <https://www.researchgate.net/profile/Bortolotto-Chiara/publication/349144679> [dostęp: 30.11.2023].
- Brzezińska A.W., 2013, *Reifikacja dziedzictwa kulturowego w świetle Konwencji UNESCO z 2003 roku*, „Nauka”, nr 1, s. 109-128, <https://nauka-pan.pl/index.php/nauka/article/view/92> [dostęp: 30.11.2023].
- Davallon J., 2014, *À propos des régimes de patrimonialisation: enjeux et questions*, https://www.academia.edu/11290454/%C3%80_propos_des_r%C3%A9gimes_de_patrimonialisation_enjeux_et_questions [dostęp: 27.05.2023].
- Ghiuzeli H.F., 2015, *Histoire de la communauté juive d'Oran*, <https://www.judaicalgeria.com/pages/histoire-de-la-communaute-juive-d-oran.html> [dostęp: 15.05.2023].
- Guerroudj T., 2000, *La question du patrimoine urbain et architectural en Algérie*, s. 1-43, <https://journals.openedition.org/insaniyat/7892> [dostęp: 28.05.2023].
- Kadri Y., Ketaff F., 2018, *Reconquête du quartier ancien Yaghmonracen d'Oran: Documents d'urbanisme et jeux d'acteurs en question*, <https://journals.openedition.org/cyberge029163> [dostęp: 30.05.2023].
- Klekot E., 2014, *Konwencja UNESCO w sprawie niematerialnego dziedzictwa kulturowego: archeologia pojęć*, https://ochronazabytkow.nid.pl/wpcontent/uploads/2019/08/OZ_1-2014_Klekot.pdf [dostęp: 1.12.2023].
- Macdonald S., 2009, *Difficult heritage*, Routledge, London-New York, https://www.york.ac.uk/media/sociology/difficult%20heritage_excerpts.pdf [dostęp: 29.05.2023].
- Smith L., 2006, *Uses of heritage*. Routledge, New York, <https://rbb85.files.wordpress.com/2015/11/laurajane-smith-uses-of-heritage.pdf> [dostęp: 15.05.2023].
- Schreiber H., 2016, *Niematerialne dziedzictwo kulturowe jako element soft power państw*, <https://www.academia.edu/29613313/> [dostęp: 1.12.2023].
- UNESCO, 2023, *Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r.*, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20111721018/O/D20111018.pdf> [dostęp: 28.05.2023].

Zérarka I., Messaoudène M., 2021, *Quartier Sidi El Houari à Oran. La mobilisation citoyenne pour la sauvegarde d'un héritage urbain en péril*, <https://www.erudit.org/en/journals/cgq/2019-v63-n178-cgq05884/1075779ar> [dostęp: 25.05.2023].

<https://sjp.pwn.pl/sjp/dziedzictwo;2455643.html> [dostęp: 25.05.2023].

<https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/patrimoine/58700> [dostęp: 22.05.2023].

<https://www.m-culture.gov.dz/index.php/fr/11-activites-culturelles/1887-engagement-de-l-alg%C3%A9rie-%C3%A0-prot%C3%A9ger-son-patrimoine> [dostęp: 25.05.2023].

.....

Anna Barska, prof. dr hab., socjolożka i antropolożka kultury. Zajmuje się statusem kobiet w krajach Maghrebu, wielokulturowością, transkulturowością, problematyką związaną z ciałem, a także z pamięcią i przestrzenią w kulturze. W krajach Maghrebu spędziła 7 lat, prowadząc badania dotyczące między innymi stylu życia, sytuacji kulturowej i społecznej. Opublikowała między innymi: *Status kobiety w tunezyjskim systemie obyczajowo-obrzędowym* (1994), *Konflikt kulturowy w społeczeństwie algierskim w drugiej połowie XX wieku* (1998) *Świat kobiet w krajach Maghrebu. Wokół tradycji i nowoczesności* (2012), *Ukryte za zasłoną w Maghrebie. Kobiety w działaniu/działania kobiet* (2018).

.....

“It’s happening!” – memes as vehicle for online extremism based on an example of narratives from 4chan’s /pol/ (politically incorrect) board in the wake of Christchurch terrorist attack

Abstract: Online spaces, discussion boards, social media or open forums provide currently active generations of netizens with places to openly discuss ways in which they perceive the world, from their views on entertainment to political sympathies. Memes play an important role in that process as symbolic representations of emotions, humour and supported or opposed values. However, they may also present often inappropriate content in accessible way, hidden under the guise of irony or innocent fun. This article presents a discourse analysis conducted on a sample of 40 discussion threads posted on 4chan’s /pol/ board after the Christchurch terrorist attack. It aims to look into how through the use of memes and ironic posting such acts might be used to desensitize users to violence and extremist ideologies, while briefly covering core characteristics of memes and describing the notion of chan culture. It also touches on the matter whether such discourses, grounded in board users’ linguistic practices and the socio-cultural environment of /pol/, could be (re)producing (symbolic) violence.

Keywords: memes, online extremism, chan culture, internet, virtual communities

Słowa kluczowe: memy, ekstremizm w internecie, kultura forów obrazkowych, internet, wirtualne społeczności

Introduction

Social interactions in contemporary world rely on many symbolic systems that keep changing and evolving at a rapid pace. As a part of a wider context of net-based communication, memes are widely shared across social media sites, texting applications, posted on websites as a commentary to recent events or brought up in everyday conversations. As Julia DeCook (2018: 1) states, “Internet memes are a key fixture of digital culture that have spread from the fringe corners of the web into mainstream culture with the shift to a more user-friendly web environment where production of content is a capability nearly anyone can learn.” From afar they might seem to be relatively harmless, humorous images, clips, texts etc., but their near omnipresence makes them also a desirable tool for marketing, political agitation, and propaganda.

It should then not come as a surprise that there are niches on the verges of the mainstream Web in which memes are used by far right, extremist movements and their sympathizers to facilitate the spread of racist, misogynistic or supremacist views.

In this article I am conducting an analysis of memes and narratives posted on 4chan's /pol/ (politically incorrect) imageboard in the aftermath of the terrorist attack carried out in Christchurch, New Zealand. The purpose of the study is to identify the main tropes that surfaced in those discussions, to uncover whether users' posting (linguistic, memetic) practices could be aiding in construction and spread of extremist ideas. I will briefly cover the ideas behind concept of memes and their evolution. I do believe that at this point memes are instinctively understood by the majority of mainstream and academic public, as they have been an object of various research for a good part of last two decades and remain an important part of contemporary communication styles, especially amongst younger generations. Their usage in internet spaces such as 4chan, especially in the wake of (online) extremist movements, strikes me as a subject that should be discussed more. I will also touch upon history of 4chan and associated with it notion of chan culture to properly present the context and specific digital environment of this site, before diving into examples of posting styles, memes and narratives that may reference extremist agendas, which were selected from a sample of 40 archived discussion threads.

Memes, 4chan, and chan culture

The concept of memes, presented as units of cultural transmission (or units of imitation) was firstly introduced by Richard Dawkins in 1976. Similarly to genes that build and shape our biological existence, memes would serve as building blocks in the cultural sphere. The longer such units (identified as songs, fashions styles, catchphrases etc.) exist and the more they are replicated, the bigger is their relevancy in the cultural sphere (Dawkins, 2006: 189–192). With the emergence of the internet and especially the participatory Web 2.0 model, Dawkins' ideas were reused and remixed to describe a new phenomenon – internet memes. In simple terms, these are artefacts (text, images, phrases etc.) existing in digital sphere that are “deliberately modified in ways designed to catch attention and be passed on and further modified” (Lankshear, Knobel, 2019: 43–44).

Internet as a medium enhances properties of memes that help with their spreading. As Limor Shifman (2014: 17) states, online transmission has a higher accuracy when compared to other media because it allows

for lossless transfer of information. Moreover, number of copies that can be delivered to various nodes is increased and longevity is also extended as data can be stored virtually indefinitely. From users' perspective, even though memes are commonly used, specific competencies have to be developed to understand and create them. Ryan Milner (2013a: 1) calls it a form of "vernacular creativity", which balances the familiar and foreign, the collective and individual." One requires a certain proficiency in unravelling references and contexts that a meme is invoking in order to properly interpret it. Interrelationship between novelty and fixity is used by discourse to connect cultural precedents and individual expressions, which makes memes "media lingua franca" of modern age (Milner, 2013a: 2, 5).

There are various types of memes and their existence is not restricted to a specific format. The most common variety, however, is a captioned image, where object and text work in conjunction to relay a humorous message to the viewer (or are at odds with each other to the point that this disconnect can be seen as funny). Spread of this format can be attributed to LOLcats, a trend popular in the second part of 2000s, where users posted images of cats with quirky captions, and rise of sites with macro generators. These allowed people to craft a meme easily by choosing a template or uploading an image and adding text to from the level of their internet browser without a need for additional software.

Nowadays, as I already stated, memes are almost omnipresent. As Lanshkear and Knobel (2019: 47) summarize:

Idea of what memes are became very tightly pegged to high-fidelity image macro memes in people's everyday understanding. Spreading out from LOLcats, the ubiquity and recognizability of image macros has generated numerous downstream industries, services, and big rewards for some – prefiguring the rise of today's Instagram and YouTube stars and influencers. [...] Image macro memes have spawned commercial products ranging from coffee mugs, to greeting cards, to underwear – all emblazoned with a popular meme image. People dress as "memes" for Halloween, and Amazon.com sells books of memes and meme-based board games. Advertising agencies trade on memes and meme references in their campaigns. Even school textbooks include meme images. Memes today are not only mainstream, but big business, too.

Politics is no exception. Ever since the presidential election in USA in 2008, in which candidates, especially Barack Obama, fully embraced digital means of communication with their supporters, every political action or event produces massive amounts of user-generated content. Shifman (2014: 122–123) suggests that political memes fulfil three functions, they: enable persuasion or political advocacy; facilitate grass-

roots action by empowering citizens; and serve as modes of expression in public discussion. However, if we take into account existence of extremist groups that are meme literate and combine that with some users' favourite pastime activity of trolling, we could arrive at conclusion that memes in cultural practices can also serve as divisive weapons that are designed to "sow hatred and violence between groups" (Lanshkear, Knobel, 2019: 50). One such example can be Pepe the Frog, image of cartoonish frog, popularized by 4chan and used at first to indicate reactions to various situations in neutral context, mainly happiness or sadness.

Figure 1. "Feels good man" version of Pepe the Frog

Source: <https://knowyourmeme.com/memes/feels-good-man>, accessed 2.01.2023.

As Pepe grew in popularity amongst mainstream crowd, 4channers decided to "reclaim it" as their symbol and started posting more offensive versions of the meme to scare away the "normies" (ordinary internet users). During Donald Trump's election campaign and presidency Pepe was heavily used by right wing and alt-right supporters, cementing its mainstream perception as symbol of hatred (Lanshkear, Knobel, 2019: 50–51, "Pepe the Frog," 2023).

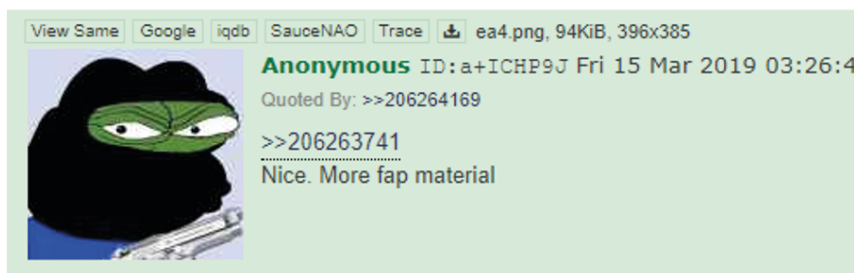

Figure 2. Angry Pepe with a gun, posted in a 4chan thread in the aftermath of Christchurch attack

Source: <https://archive.4plebs.org/pol/thread/206263741/>, accessed 2.01.2023.

Moving onto the topic of 4chan, it can be shortly described as the world's largest anonymous imageboard (where users refer to each other as "anons") and one of the birthplaces of memes. It was created as an English-speaking, international counterpart to Japanese 2channel, an immensely popular imageboard in its own right, using its source code and design ("2channel," 2023; "4chan," 2023). The 4chan's characteristics that distinguish it from a standard internet forum, are its aforementioned anonymity, focus on freedom of speech and expression, as well as rather relaxed set of rules, which can be often pushed pretty far before any corrective actions, such as post deletion or bans, are introduced. This makes it an ideal place for the growth of nonconformist, niche groups and communities. Using 4chan requires no registration and it is accessible to mainstream public by simply running a google search. The site itself states:

Since its creation in 2003, 4chan has grown to become one of the world's largest forums, serving approximately 680,000,000 page impressions to over 22,000,000 unique visitors per month [...]. The website is mainly popular amongst young adults, and its imageboard format is based fully on user-generated content. Users post in a variety of interest-themed imageboards, including Video Games, Anime, Lifestyle and Technology. [...] 4chan is credited with spawning a number of wildly popular internet memes, including LOLcats, the rapid rise to popularity of Tay "Chocolate Rain" Zonday, and "Rick-rolling"—among many others. ("4chan Press," 2023)

4chan is said to be driven by the specific logic, logic of lulz, "amusement at others' distress" (Milner, 2013b: 66). Users of the site try to troll each other (as well as any outsiders or infrequent visitors) at almost all times, fishing for angry responses to their various provocations, commonly referred to as "baits." Such trolling can work as a cultural critique but it is often used in exclusionary fashion to target various minorities. Milner (2013b: 88–89) sees a chance for trolling to be productive, but only when combined with polyvocality and if certain balance between irony and earnestness can be achieved.

This all makes 4chan, as Lee Knutilla (2011: 17) puts it, "simultaneously a simple message board and a complex community." Different boards have their own, distinctive sets of memes, phrases or posting styles. Moreover, the way the site is designed adds to its distinctive feel. For example, threads on 4chan have a set "bump limit." When it is reached, a thread will no longer get moved to the top of the board after each reply, causing it to tumble down the pages until it is archived. This is a specific method of post-limiting that keeps content on the site fresh and ever-changing ("4chan FAQ," 2023). How 4chan is perceived can

then vary from user to user, depending on their browsing preferences, interests and times at which they access the site, making it unique and perhaps slightly chaotic to navigate. Knutilla (2011: 10) summarizes that in following words: “anonymous interface and culture operate together to form contingency, which in turn, cascades into discourse and streams back towards the user, reflecting a unique, virtual ontological experience.”

With its size and popularity, 4chan needs to have a set of certain rules to make itself at least partially advertiser-friendly and avoid governmental interventions. Some of those rules state that racist, pornographic or grotesque content should not be posted outside /b/, place dedicated to “random” content, where almost anything goes; users should be over the age of 18; or that anything that may violate any laws should not be linked or discussed (“4chan,” 2023). There is also a certain division in terms of content – boards that are hosted on 4channel.org domain are deemed “safe for work” and moderated more closely, while these available on 4chan.org domain remain less controlled. Over the years many similar sites were created, some supposedly offering more freedom or covering niche topics or interests that do not have a designated 4chan board. One such site was 8chan, which allowed users to create and moderate their own thematic boards. It was briefly shut down in 2019 after perpetrators of three distinctive shootings posted their manifestos on the site, and later re-emerged under the guise of 8kun (“Imageboard,” 2023; “8chan,” 2023).

While there might be substantial differences between distinctive chan sites, most of them operate based on the same layout, allow users to remain anonymous, share similar posting style and house niche, sometimes radical communities that stay on the outskirts of mainstream perception. They share parts of their userbases, with 4chan playing the most important role as it aggregates the most traffic. Whether that is enough to proclaim existence of specific chan culture could be debated but I believe such term can be used to describe a set of characteristics connected with using those sites, such as aforementioned anonymity, heavy reliance on memes as a mode of communication, mechanics of browsing and posting, as well as ever-present irony, logic of lulz.

In addition to that, I would like to bring attention to the report *Memetic Irony and the Promotion of Violence within Chan Cultures*, released in 2020 by the Centre for Research and Evidence on Security Threats, in which researchers took a look at how chan sites, through their visual culture, contribute to or encourage violent discourse. Key findings can be summarized in following points: chan sites and specific boards seem to be facilitating “in-group” status, which is critical in cultivating extremist views; their visual culture obscures radical content and implied meaning of certain messages to less-frequent users; some memes shared on

chans explicitly promote violence, while other require certain literacy to be understood – their connotations become apparent only when situated in wider radical context; memes are used primarily to target various minorities, Jews, women or LGBTQ+ community; antisemitic content is connected to various conspiratorial attitudes; Covid-19 pandemic, rise of Black Lives Matter movement and general global instability became centre of radical online narratives, with chan natives using these events to create social discords (Crawford, Keen, Suarez de-Tangil, 2020). Some of these observations align closely with my own (albeit mine are more specifically related to 4chan's /pol/ board) which we will discuss further in the conclusion section, however, it is important to recognize significance of this report, as it brings connection between violent discourses, memes, and chan sites to the forefront.

Language and symbolic violence in the digital age

Fragments of Pierre Bourdieu's theories and notions of habitus, social practice and symbolic violence (see Bourdieu, 1991) seem to fit well with the modes in which users of chan sites operate. For example, for Bourdieu (1991: 17) linguistic utterances or expressions “can be understood as the product of relation between linguistic habitus and a linguistic market.” This habitus is composed of dispositions gained when learning the language in specific contexts, at school, with family, amongst friends and “these dispositions govern both the subsequent linguistic practices of an agent and the anticipation of the value that linguistic products will receive in other fields or markets” (Bourdieu, 1991: 17). Moreover, utterances are presupposed by set of social rules, relations or institutions that, in a way, grant an individual with an authority to speak and be understood by others (Bourdieu, 1991: 8–9). Therefore, I would argue that the same could be applied to “meme literacy” – memes are also a form of capital that is gained in the process of enculturation. To be accepted in the group (and in this case, on chan sites), one needs to learn their practices, no matter how banal they may seem. As DeCook (2018: 13) puts it, “memes, with their element of culture through both the visual and text, embody social norms themselves depending on which community they are presented in.”

Moreover, Bourdieu sees symbolic violence as a way in which power is exercised and disguised by the established order. The group in control imposes its norms on its subordinates and that relation is often overlooked by all of the involved, “it enables those who benefit most from the system to convince themselves of their own intrinsic worthiness, while preventing those who benefit least from grasping the basis of their

own deprivation” (Bourdieu, 1991: 25). It has to be pointed out, however, that Bourdieu’s concepts are not immune to criticism. In regards to symbolic violence, its categories of victim and perpetrator are somewhat ambiguous. If symbolic violence is attributed to a dominant group in society, then it begs the question how far back that violence goes, was it ever-present or if specific point of origin can be established, should previous generations be considered and to what degree? Furthermore, it may partially rob individuals of their agency – as symbolic violence is unrealised by its victims, even if they claim to voluntarily and consciously obey, adhere to or agree with certain social dogma, we might conclude that it is only their false conviction due to that unrealised pressure. Category of symbolic violence may then lack certain concrete criteria or characteristics that would help us distinguish whether it is actually present in communication act or situation, as we might only suppose it is for the sake of rhetorical arguments (see Stepnik, 2016: 183–186). With that in mind could it then be that memes, in their specific habitus, serve as symbols of power, tools of normalization for problematic behaviours and are *de facto* agents, incarnations of symbolic violence? I would argue that potentially yes, however only if we restrict it to said specific contexts and situations. Not every meme carries unrealized symbolic charge.

One also has to be wary of presupposing that every human action is motivated by their pursuit of symbolic capital and profits in the field in which they exist. Kyung-Man Kim (2004: 369) argues that “individuals struggling for the increase of symbolic capital do not exist and cannot be observed outside of the conceptual network that Bourdieu set up” as it coheres with itself – human motivation and their observed actions seem to be tightly mashed up together in circular and mutually reinforcing way. As Kim demonstrates (2004: 371–372), Bourdieu tried to dismiss potential criticism of his works by using psychoanalysis and pointing out that social agents exist in axiological state of *illusio*, which is presupposed and produced by fields in which they operate. This would indicate that whatever criticism they might have, it simply is a result of limitations imposed on them by their field and their inability to escape its shackles – however, that same logic could be applied to philosopher himself. If social agents remain unconvinced by Bourdieu’s take on social reality in which they exist in never-ending struggle against one another, “there is no way for Bourdieu to coerce them to accept his narrative, because a point-by-point verification of his theory is not available” (Kim, 2004: 371–372; cf. also Kyung-Man Kim’s 2023: *Bourdieu’s Philosophy and Sociology of Science: A Critical Appraisal*).

Therefore, I would like to emphasize that I am using above-mentioned concepts as a certain guideposts for the sake of critical analysis of gathered material, while realising their potential shortcomings.

Christchurch attack – a brief overview

On March 15, 2019 in Christchurch, New Zealand, two mosques came under attack by Brenton Tarrant, an Australian male, 28 years old at the time. The perpetrator moved by car, wore military clothing and carried several firearms, additional magazines, and a knife. Locations for this act were chosen months in advance, while perpetrator trained himself in using guns effectively. Tarrant was apprehended when heading to his final destination, a third mosque on his list. As a result of his actions, 51 people were killed and 40 more injured. As stated by the man himself during the trial, he intended to kill as many people as possible (Bayer, Leask, 2020).

There are some details that make this event profound when discussing the phenomena of memes and their usage. Brenton was well versed in memes and chan culture as he frequently visited those sites. He posted his final message to 8chan right before the attack, sharing links to a Facebook stream, which showed the event live, and a self-written manifesto, “The Great Replacement,” whose title seems to be rather straightforward reference to Renaud Camus’s *Le Grand Remplacement* – a book that serves as a cornerstone to white nationalist conspiracy theory, which claims that European populations, with help of their elites, are being replaced by non-white people. The 74-page-long Brenton’s manifesto contained a number of anti-immigrant and ethnonational sentiments that could be treated as an indication of attacker’s values (especially since he quoted Andres Breivik, his actions and writings as one of main inspirations), but in a large part it was also an attempt to troll people that are not familiar with chan sites and their characteristics. It included references to popular memes and linguistic tropes – for example, perpetrator described himself as “part-time kebab removalist” (which alludes to anti-Muslim meme song known as “remove kebab”) and poked fun at the notion of video games turning people violent, sarcastically stating that *Fortnite* (free to play shooter) taught him how to kill (Groll, 2019; Keen, 2020; Kupfer, 2019; Lorenz, 2019).

Trenton’s behaviour and elements of his attire also alluded to ironic or meme content. He played songs that could be seen as anti-Muslim while driving (“remove kebab” included) and encouraged his viewers to “subscribe to PewDiePie” (the most subscribed YouTuber at the time, who has been previously criticized for including right-wing-esque references in his videos). Guns that he carried were inscribed with historic dates of events where Muslims suffered defeats and names of historic figures famous for fighting against Islamic forces (Coalson, 2019; Doyle, 2019; Koziol, 2019).

Moreover, since the attack was streamed live, it quickly gained traction online, with discussions moving from relatively low profile 8chan to bigger forums and image boards, such as Reddit and 4chan. Recording of the act, along with shorter clips showing the most brutal fragments, started to circulate, giving users' rare opportunity to view raw, uncensored and unedited by media outlets footage. Mainstream media coverage soon followed but in this instance, it was the citizens of the web (mainly right-wing leaning or ironic crowd of chan sites) who got the news first.

Research context, methodology, and sample

As it happens, I also encountered the news of Christchurch attack on March 15, 2019 while casually browsing 4chan's /pol/ board. I have been using the site since early 2011, it was and still is part of my daily routine – it allows me to take a look at comments and reflections I am very unlikely to encounter in my social group, amongst friends or family. As users from all around the world post on the board, it provides one with an opportunity to come across events that are rarely reported by major news outlets. It is also an exercise in reaching outside the echo chamber that social media algorithms put us in. Up to the point of the attack, I had often treated it as a source of mild amusement due to over-the-top, ironic content presented therein. That changed on the day of the shooting – I have seen gruesome imagery on 4chan before, but it was usually related to “freak” accidents and felt impersonal or detached from everyday reality. This situation felt different, real and surreal at the same time – majority of threads active in that moment were dedicated to this event and, in usual 4chan fashion, fragments of the recorded shooting were already being re-mixed, edited, and turned into memes. Some parts of it can only be described as sickening, however, this prompted me to start saving the content I was viewing to my hard drive for the sake of further analysis. I felt that I could not properly review it in the moment but it appeared important to revisit at a later date and this article is the result of that exercise.

From methodological point of view, my research stays in line with the idea of netnography, as described by Robert Kozinets (see 2012). It is an approach that adapts participant observation procedures to virtual fields as its main tool, where internet-based communication is used a source of data to analyze social and cultural phenomena. The distinction between ethnographic and netnographic research lie mainly in four characteristics of CMC (computer-mediated communication): alteration – one has to adapt to interactions that can be asymmetric

and asynchronous, as well as learn their technical and linguistic conventions; anonymity – which allows users to express themselves freely, in ways that could be otherwise limited by social norms; accessibility – granting instant access to various virtual communities, groups, and netplaces in a way that is impossible offline; and archiving – presence and communication online leaves traces that are not easily covered, as most of the content gets archived automatically by various sites or services, creating possibly everlasting digital footprint (Kozinets, 2012: 105–109). All of these are important in the research of 4chan as a site and virtual community – it is anonymous, easily accessible, possesses its own, specific style of interaction as well as language conventions and its content is well preserved (even when not directly available on the site itself, there are many online archives that keep it).

Moreover, my status as a /pol/ “insider” cannot be overlooked. It introduces elements of autoethnography, as my experiences, browsing preferences, my digital self, act as lenses through which the world of 4chan memes is explored. Ethnographies that deal with the virtual environment cannot detach themselves from autoethnography. Researchers are looking for balance between *emic* and *etic* elements in narratives and ultimately place the relation between subject and object of the research in the centre, legitimizing the approach by bringing forth their additional ethnographic competences that other members of explored community do not have. After all, there are no “true” natives of the internet, only users that have been there longer and, at given point, might be more proficient in navigating those spaces (Kamińska 2014: 177–179). Furthermore, I feel that self-reflective details need to be included especially when dealing with anonymous communities, where detailed, one-on-one interviews are not possible.

In regards to the data sample, thanks to the content I saved and internet archives, I managed to collect and review 40 threads from /pol/ board, posted between the 15th and 17th of March 2019, when discussions were at their most heated point. Obviously, there were many more threads posted within and outside of that timeframe but I decided to focus on these with high volume of replies in the period of initial reaction to the attack. Breakdown of the sample can be found in the appendix to the present article.¹ Links to archived threads are given should anyone wish to take a look at narratives based on higher number of examples

1 To indicate source of a quote when referencing specific posts from 4chan in the next section, I am providing assigned number of a thread in superscript, followed by post id, for example: “based kiwi”^{1:206268249}.

Posts are quoted in their original form. To clarify, whenever the “>” sign on 4chan is used, it is done to either quote parts of other users’ messages, to imply irony or to tell stories. Text placed after “>” is coded to turn green and is therefore referred to as “greentext.”

than I will be providing. That may be beneficial in understanding posting styles, interactions, and technical aspects of 4chan, however, I must issue a warning that these contain quite disturbing content. Altogether the sample sums up to the number of 13,980 messages and 2,576 images (mostly memes) or, on average, about 350 posts and 64 images per thread, delivered by around 197 individual users (counted by separate IP addresses).

Main discussion tropes and associated memes

Based on the collected data, I identify and group the messages posted into five main conversation tropes: “It’s happening” – initial reaction to the attack and spread of the news amongst users; praises and support; condemning and critique; conspiracy theories; manifesto and political discussions. I will be presenting associated memes and narratives divided into those sections in paragraphs below. In regards to the memes used by /pol/ users, these could be very generally divided into two types: pre-existing reactionary memes (on 4chan simply called “reaction images”), used to show the emotional state of the poster or referring to the wider context of discussed topic; user-generated memes, created in the aftermath of the attack, mainly by re-mixing parts of the footage, manifesto or content provided by perpetrator in his final posts on 8chan and his social media. It has to be noted that as time progressed, newly created memes started to be used as reaction images.

Important political events, natural disasters or acts of terror usually fare well on /pol/ board and gain a lot of traction. Users refer to them as “happenings,” awaiting the next big thing to happen so they could discuss and ridicule it. Terrorist attack on this scale, carried out by a perpetrator who was quickly identified as a fellow “shitposter,” user of chans, threw /pol/ board into a frenzy.

Figure 3. Post starting one of the threads, with link to Youtube restream of the attack

Source: <https://archive.4plebs.org/pol/thread/206263265/>, accessed 3.01.2023.

Emotions and excitement could be seen in the amount of threads being created at the same time, heavy use of capital letters and general lack of care for grammatical correctness in posted messages. To provide examples, users wrote: “oh my god, the happening has arrived. HE’S IN THIS FOR THE LONG HAUL BOYS, HE’S NOT GOING DOWN UNTIL THE SAS GETS HIM”^{5:206267009}, “ >There are reports of casualties. HERE WE GO LADS”^{2:206261345} or “IT IS MOTHER FUCKING HAPPENING. HOLY SHIT BROS SOCIAL MEDIA IS GOING TO BE INSANE. FIRE UP YOUR TWITTER ACCOUNTS. HEIL HITLER, WHITE GLOBALISM”^{9:206273659}. This was accompanied by many posts with standard buzzwords and acronyms that serve rather as a confirmation of poster’s presence in the thread than a meaningful commentary (“lol,” “based,” “wtf”). Messages that were dismissive of the attack also appeared very early, mainly calling it a “false flag” operation by government agencies, prepared to further restrict gun laws (“fake news! False flag! The only benefit of staging an attack like this is to take away gun rights! That is the point! This is bullshit staged by the NZ police. Look up Operation Northwoods”^{2:206262599}). Others would express opinions that such attack will bring too much attention to chan sites and mean the end of them (“>confirmed /pol/ack. >confirmed white nationalist. It’s over”^{4:206262268}).

Significant effort was dedicated to providing fellow board members with active links to the shooting, mass media coverages of the story or the latest developments and interesting details (like screenshots from perpetrator’s Facebook from months prior to the attack, when he travelled to Pakistan, images of guns and magazines that he posted on twitter or various information with his implied connections to extremist movements). As /pol/ is a board with minimal moderation, many alleged and unconfirmed details kept being reposted at least up to the point of Tarrant’s arrest (e.g. he was acting alone yet a rumour was spreading that there were multiple attackers involved).

Putting that aside, the shooting itself received a lot of support from anons. The leading narrative was that the victims, Muslims, simply deserved it. It was seen as a payback for previous attacks carried out by Islamic extremists and an act taken against the progressing immigration to Western countries (“Muslims are antagonistic assholes who think they are betterthen [sic] us and actively seek power to bring sharia law. I am glad he did it. The poop needs to stay in the desert”^{28:206377177}, “I’m glad he did it for all the peace trucks, concert shootings and acid attacks and rapes”^{28:206397802}).

Memes were posted *en masse* as a supplement to that train of thought, as visible in Figure 4, which shows “Donald Trump” Pepe, armed with assault rifle and caption “checked,” which indicates approval. Many variations of Pepe and other characters (such as crusaders) were posted – usually they were presented as laughing, crying with joy or preparing for additional violent actions. Plenty new memes were created to show support for perpetrator’s actions, to sow discord or simply as source of amusement at the expense of victims. I will provide a few examples.

Figure 4. “Donald Trump” Pepe with automatic rifle

Source: <https://archive.4plebs.org/pol/thread/206377177/>, accessed 4.01.2023.

The image reproduced in Figure 5 presents a character of “Australian shitposter” (which takes its name from popular assumption that Australian users are responsible for the majority of low quality posts; incidentally, Tarrant used one variant of this meme as his avatar on Twitter) drawn with a gun that has inscriptions inspired by perpetrator’s weapon and demeanour (“kebab remover,” “shitpost4life”), as well as “Allakhu Akbar” phrase. It can quite easily be seen as mocking and fits well into presented narrative.

Figure 5. “Australian shitposter” character with details referencing Christchurch attack

Source: <https://archive.4plebs.org/pol/thread/206260489/>, accessed: 4.01.2023.

As I mentioned previously, fragments of recording from the shooting were quickly appropriated by 4chan users. Still frame presented in Figure 6 comes from the very onset of the attack, when perpetrator was only approaching the Mosque and just started to aim his weapon. User that posted it likely put it through a simple online picture editor, applied purple filter and added the caption. As this is a frame that can be considered “safe for work” (shooting has not started yet and poor quality of the image fogs the context of what we are seeing), many versions of it were created and distributed. Some had motivational captions added, other were more heavily edited, like one where an interface of *DOOM* video game (in which the player character is fighting against demons) was edited in on the top of the image. Motif of turning fragments of the shooting into video game edits was pretty popular. There are clips lasting several dozen seconds with demons superimposed on silhouettes of people that are being shot at, which is very disturbing, but proves a certain wicked thoughtfulness of such design. Clips edited in that fashion are more likely to stay unnoticed for a longer period of time by moderation of various sites when compared to unedited footage. It also dehumanizes victims, creating a notion that Muslims are not people but demons and should not be lamented over.

Figure 6. Edited still frame from the recording of the attack posted as a meme
Source: <https://archive.4plebs.org/pol/thread/206589064/>, accessed: 4.01.2023.

Lastly, we have another simple but telling edit (Figure 7). The photograph presents Tarrant, who is showing an “ok” gesture (which at some point, thanks to 4chan’s trolls, got turned into a symbol of “white power”), guarded by two policemen. Changes made to it are pretty straightforward and boil down to added captions and image filter. Their meaning and implications are transparent – white people will not be replaced, “we” should resist as the attacker did, follow in his footsteps and those who stop “us” are traitors. Political or extremist messaging in /pol/ memes is usually pretty barefaced – their structure and connotations may prove challenging to be fully unravelled by “uninitiated” users, yet the main idea, the core of it, should be getting across – they are meant to troll the public after all.

Figure 7. Edited photograph from court posted as a meme
Source: <https://archive.4plebs.org/pol/thread/206689910/>, accessed: 4.01.2023.

Although, as presented above, the attack gathered substantial support and positive, in /pol/ terms, attention, there were also users that tried to criticize it and start meaningful conversations. Such approaches were met mainly with disdain and trolling. For instance, self-described as a Muslim anon started a thread, asking following questions:

We're heartbroken. Why do you guys hate us so much? We don't hate white people, we just want to live our lives. We're not trying to instill Sharia Law, or take over the world. Muslim politicians like Ilhan Omar are Rashida Tlaib are protecting the interests of America. What else do we have to prove to you guys? I used to like all white people before 2015 but now I feel really insecure around you guys; because you could either be friendly and non prejudiced or full on neo-Nazis^{31:206417214}.

It got several dozen replies in line with the following examples: “>We're heartbroken. That's great! I love that!”^{31:206417479}; “i would cheerfully gas every single one of you. burn you book and erase you from history. hitler just choose the wrong people”^{31:206423206}, or “If you live in your own land and don't colonize ours we have zero problem with you”^{31:206420853}. This further proves that /pol/ is not an inclusive space that would welcome voices and opinions that are not aligned to board's central set of beliefs. In fact, even users that tried to argue that the attack will reflect poorly on right-wing and white nationalist movements in general, expressing concern for their politics, were called out for not being radical or strong-willed enough to embrace it (“>it set back pro-white discourse years. no it didn't, it's limp wrist fags like you who disavow that set things back. that was a shitpost masterpiece, revel in it”^{14:206288862}).

Posts that simply expressed sadness or shock were also present and met with ridicule. Feelings, other than amusement at someone's expense, excitement or “rightful anger” are simply not welcomed.

Figure 8. User expressing his shock over watched recording of the shooting

Source: <https://archive.4plebs.org/pol/thread/206287685/>, accessed 5.01.2023.

In this case (Figure 8) the bulk of replies consisted of calling the Original Poster names, such as “wimp” or “pussy,” as well as telling him to “go back to reddit,” which is a usual meme reply used by anons to indicate that someone does not fit in with /pol/ crowd and should move to more user-friendly, “normie” environment, such as mentioned Reddit (which is, in fact, more strictly moderated). This shows that a certain pressure is constantly applied on anons, pressure to comply with even the most gruesome events and their never-ending *memefication* on the board. It creates an environment run by fear of “not belonging,” with subconscious (or only partially realized) influence of majority’s symbolic power (symbolic violence) on the community.

What was freely and openly discussed instead? Conspiracy theories of various kinds, mainly circling around involvement of governments in the attack. As Tarrant visited Pakistan few months back, users theorized that he was recruited and trained by Mosad and that the attack was a staged operation to further the interest of Jews, like “world control” or creating a distraction from Gaza bombings (“This must be glowsemite. Way to overly memed, overly equipped, spooop shit”^{7:206267986}). The users of /pol/ hold rather antisemitic views in regards to world affairs and what fuelled speculations in this case further was the fact that perpetrator stated in his manifesto that he holds no ill will against this ethnic group, as long as they keep to themselves and bring no harm to “his people” (“>/pol/ack >white nationalist >doesnt mention jews. false flag”^{4:206271883}, “>okay with the jews. Ya something fishy is going on”^{4:206278943}). Alternatively, as already mentioned when discussing initial reaction, it was presented as New Zealand authorities’ ploy to introduce more restrictive gun laws in the aftermath of the attack – which was, incidentally, what attacker hoped would happen according to his manifesto, as one user accurately brings up – “he explained everything in his manifesto. He wants gov’t to try to use him to take away gun rights and he wants those that own guns to stand up for their rights instead of turning their asshole forward to get penetrated further”^{14:206291513}). Calling out “false flag” operations, conducted by “glowies” (federal agents who “glow in the dark,” that is, are easily identifiable by their behaviour) is commonly used tactic. Some /pol/ users resort to it to discredit posters and actions they deem suspicious and that is a very wide net of possible events – basically any real world affair can be treated as such.

Finally, the manifesto itself got a fair share of attention. Not only were meme references quickly noticed and praised but its more serious fragments got screenshot and shared by users that did not think of Tarrant as a “glowie operative”. Once again, his actions, and in this case, his writing, was regarded as something worth replicating and worthy of respect. One of the users stated:

I finished reading it ten minutes ago myself. The Tarrant Testament reminded me of first reading The Unabomber Manifesto – expected rabid gibberish, found something clear, logical, comprehensive and even witty. (Blames Fortnite for his habit of flossing² over the corpses of his victims. My God, imagine if he'd actually done that.) Like the Unabomber, once you accept Tarrant's premise, that the White race must survive, then everything else follows. The attack, the testament, the video, everything. Any White who reads that testament will be stirred by it. He's a genius, but he will only be free in 27 years if we all are, and we all know it^{38;206694370}.

That kind of sentiment can prove to be extremely dangerous, especially after repeated exposure to similar views over prolonged periods of time. This was not a singular post. Comparably collected and, in a way, analytical messages, albeit slightly obstructed by many just overly-excited voices, appeared in many threads. “Politically incorrect” board, or 4chan in general, might not be a place where an extremist movement hoping to prepare a real-life event or attack of some sort would necessarily organize itself. That would be too inconvenient from the technical standpoint, but the site does not really try to restrict its users from posting links or propaganda and could easily be used for recruitment. Posts advertising a /pol/ discord server (popular application for chatting, with built-in voice and streaming options), offering streamlined communication with fellows anons and promising “fun” were pretty common. Moreover, as a mechanism of defence against any accusations of political extremism, /pol/ users employ two standard buzzword responses. First is to simply call it “a board of peace” and refusing to elaborate further, while the other is to present every post as a “a satire,” which should not be taken seriously. To a question asking whether /pol/ should be considered a terrorist group after the attack, user replied: “What? No! We are a board of peace. A small number of radicals just commit atrocious acts. The real victims are the poor poltards who will be villainized by the polophobic media”^{29;206402610}.

I believe I presented a rather detailed descriptive account of behaviours, posting styles and linguistic preferences of /pol/ users in the context of Christchurch attack. Many more examples could be given but this should suffice as a support of my conclusions, reached not only based on the material given here, but also years of participation in the life of this site.

2 “Flossing” refers to a popular dance move that can be performed by players in the *Fortnite* shooter game.

Conclusions and further questions

Earlier in the article I mentioned that my approach to /pol/ changed on the day of the attack. What I previously saw as a site with inappropriate (although sometimes amusing) memes that I did not treat very seriously, became a source of almost physical discomfort, something that I did not want to be associated with or use. As evident, I have since come back as a user but now whenever I visit /pol/ and 4chan, there is a part of me that analyses it critically, takes notes, saves ideas or content for possible future projects. In any case, I must admit that it was mentally exhausting to come back to this topic but I do believe it is worth presenting as a warning about certain types of online activity.

First, I conclude that mass production and spreading of user-generated content (memes) can give voice and venue to individuals and groups that spread extremist views, especially in places like Politically Incorrect board. Supremacist aesthetics flourish in those environments and are not only accepted but also celebrated. It demonstrates inclinations of users to downplay tragedies and turn situations into vehicles for their own purposes – mainly trolling and humorous (at least in their perception) political agitation. This normalizes violence and lowers resistance to propaganda.

Second, graphic, disturbing content (or one referencing such contexts) turned into memes can invoke painful memories and emotions in audiences, producing and re-producing structures of symbolic power (symbolic violence) in communities native to the internet. This is more pronounced here, in virtual spaces such as chan sites, which are characterized by their ever-present acts of trolling that purposefully (consciously) target minorities and victim groups. It goes beyond symbolic relations and becomes inscribed (verbal) violence. Acts of opposition are ignored or downplayed and “problematic” users are silenced.

Finally, users that are just entering said spaces and acquiring levels of digital (meme) literacy are subject to what I would describe as symbolic subversion. There are signifiers and symbols (again, memes in particular) that promote not only specific chan identity (or identities) but also linguistic and performative practices connected with the techno-cultural complex of sites themselves. These are not immanently negative but have potential to subvert sets of values that users held previously. This is also what makes them challenging to accurately analyze and vivisect.

Further research and actions are required. Authors of CREST report (Crawford, Keen, Suarez de Tangil, 2020) recommend enhancing literacy in visual and digital cultures, especially amongst young people and researchers, developing databases of hateful memes and content, as well

as promoting cooperation between academia and governmental bodies to set up better policies and further the understanding of online radicalization. These are fair points, to which I would like to add two sets of research questions, that I feel should be undertaken in near future.

First of all, we should investigate what effect described and similar content can have on users, especially teenagers or young adults, in a longer time-frame. At what point shocking stops being shocking and their perception of violence changes (or how much, and to what extent, it does). Second, we should scrutinize how frequently similar patterns and mechanism surface on other site and forums? Would those be more profound in trans-national environments like 4chan or Reddit (thanks to safety net that anonymity and pseudonymity provide) or in local, ethnic spaces, where chances to de-virtualize developed parasocial relations are much higher? As political and social discourses seem to be becoming increasingly more polarizing, answering those questions might help to develop proper educational strategies and counter-actions to issues arising from digital cultures and memes.

References

- Bayer K, Laesk A., 2020, *Christchurch mosque terror attack sentencing: Gunman Brenton Tarrant planned to attack three mosques*, NZHerald, August 24, 2020, https://www.nzherald.co.nz/nz/christchurch-mosque-terror-attack-sentencing-gunman-brenton-tarrant-planned-to-attack-three-mosques/Y5ROAIRQY6TJTU7XI63YHBT7YI/?c_id=1&objectid=12358347 [accessed: 30.12.2022].
- Bourdieu P., 1991, *Language and Symbolic Power*, Cambridge, Polity Press.
- Crawford B., Keen F., Suarez de-Tangil S., 2020, *Memetic Irony and the Promotion of Violence within Chan Cultures*, Centre for Research and Evidence on Security Threats, <https://www.crestresearch.ac.uk/resources/memetic-irony-and-the-promotion-of-violence-within-chan-cultures/> [accessed: 4.01.2023]
- Coalson R., 2019, *Christchurch Attacks: Suspect Took Inspiration From Former Yugoslavia's Ethnically Fueled Wars*, Radio Free Europe Radio Liberty, March 15, 2019, <https://www.rferl.org/a/christchurch-attacks-yugoslavia-tarrant-inspiration-suspect-new-zealand/29823655.html> [accessed: 30.12.2022].
- Dawkins R., 2006, *The Selfish Gene*, New York, Oxford University Press.
- DeCook J., 2018, *Memes and symbolic violence: #proudboys and the use of memes for propaganda and the construction of collective identity*, "Learning, Media and Technology," issue 4 (43), pp. 485–504, DOI: <https://doi.org/10.1080/17439884.2018.1544149>.
- Doyle G., 2019, *New Zealand mosque attacker's plan began and ended online*, Reuters, March 15, 2019, <https://www.reuters.com/article/us-newzealand-shootout-internet/new-zealand-mosque-attackers-plan-began-and-ended-online-idUSKCN1QW1MV> [accessed: 30.12.2022].

- Groll E., 2019, *How the Christchurch Shooter Played the World's Media*, Foreign Policy, March 15, 2019, <https://foreignpolicy.com/2019/03/15/how-the-christchurch-shooter-played-the-worlds-media/> [accessed: 30.12.2022].
- Kamińska M., 2014, *Autoetnografia jako technika badań etnograficznych w Internecie*, "Przegląd Socjologii Jakościowej," vol. 10, issue 3, pp. 170–183.
- Keen F., 2020, *After 8chan*, Centre For Research and Evidence on Security Threats, December 4, 2020, <https://www.crestresearch.ac.uk/comment/after-8chan/> [accessed: 30.12.2022].
- Kim K. M., 2004, *Can Bourdieu's Critical Theory liberate us from Symbolic Violence?*, "Cultural Studies – Critical Methodologies," issue 3 (4), pp. 362–376.
- Knutilla L., 2011, *User unknown: 4chan, anonymity and contingency*, "First Monday," issue 10 (16), <https://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/3665> [accessed: 2.01.2023], DOI <https://doi.org/10.5210/fm.v16i10.3665>.
- Kozinets R., 2012, *Netnografia. Badania etnograficzne online*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kozioł M., 2019, *Christchurch shooter's manifesto reveals an obsession with white supremacy over Muslims*, The Sydney Morning Herald, March 15, 2019, <https://www.smh.com.au/world/oceania/christchurch-shooter-s-manifesto-reveals-an-obsession-with-white-supremacy-over-muslims-20190315-p514ko.html> [accessed: 30.12.2022].
- Kupfer T., 2019, *A Mass Murder for the Age of Sh**posting*, National Review, March 15, 2019, <https://www.nationalreview.com/2019/03/a-mass-murder-for-the-age-of-shposting/> [accessed: 30.12.2022].
- Lanshkear C, Knobel M., 2019, *Memes, Macros, Meaning, and Menace. Some Trends in Internet Memes*, "The Journal of Communication and Media Studies," issue 4 (4), pp. 43–57, DOI: <https://doi.org/10.18848/2470-9247/CGP/v04i04/43-57>.
- Lorenz T., 2019, *The Shooter's Manifesto Was Designed to Troll*, The Atlantic, March 15, 2019, <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2019/03/the-shooters-manifesto-was-designed-to-troll/585058/> [accessed: 30.12.2022].
- Milner R., 2013a, *Media Lingua Franca: Fixity, Novelty, and Vernacular Creativity in Internet Memes*, "AIoR Selected Papers for Internet Research," issue 14, pp. 1–5.
- Milner R., 2013b, *Hacking the Social: Internet Memes, Identity Antagonism, and the Logic of Lulz*, "The Fibreculture Journal," issue 22, pp. 62–92.
- Shifman L., 2014, *Memes in Digital Culture*, Cambridge, MIT Press.
- Stępnik A., 2016, *Dynamika przemocy a uwarunkowania biologiczne i memetyczne*, "Teksty z Ulicy. Zeszyt memetyczny," issue 17, pp. 169–190.

Web sources

- "2channel" 2023, Wikipedia, available online: <https://en.wikipedia.org/wiki/4chan> [accessed: 2.01.2023].

- “4chan” 2023, Wikipedia, available online: <https://en.wikipedia.org/wiki/4chan> [accessed: 2.01.2023].
- “4chan FAQ” 2023, 4chan, available online: <https://www.4chan.org/faq> [accessed: 2.01.2023].
- “4chan Press” 2023, 4chan, available online: <https://www.4chan.org/press> [accessed: 2.01.2023].
- “8chan” 2023, Wikipedia, available online: <https://en.wikipedia.org/wiki/8chan> [accessed: 2.01.2023].
- “Imageboard” 2023, Wikipedia, available online: <https://en.wikipedia.org/wiki/Imageboard> [accessed: 2.01.2023].
- “Feels Good Man” 2023, Know Your Meme, available online: <https://knowyourmeme.com/memes/feels-good-man> [accessed: 2.01.2023].
- “Pepe the Frog” 2023, Know Your Meme, available online: <https://knowyourmeme.com/memes/pepe-the-frog> [accessed: 4.01.2023].

.....

Patryk Wojciechowski – a cultural anthropologist and business analyst in the field of investment banking, associated with Polish Ethnological Society (Polskie Towarzystwo Ludoznawcze). His academic interests concern issues of virtual communities, parasocial relations, social media platforms, YouTube, e-sport, and memes. Former President of the Board of Etnologia Wroclawska association, one of the organizers of 8th “Ethnology without Borders” academic conference in Wrocław.

.....

Appendix

Breakdown of research sample

No.	Date of creation (Polish time)	Number of posts	Number of images posted	Number of individual posters	Link to internet archive
1.	15.03.2019, 02:41:05	443	88	224	https://archive.4plebs.org/pol/thread/206259258/
2.	15.03.2019, 02:54:06	601	104	268	https://archive.4plebs.org/pol/thread/206260489/
3.	15.03.2019, 02:58:21	383	73	204	https://archive.4plebs.org/pol/thread/206260970/
4.	15.03.2019, 03:10:54	361	59	187	https://archive.4plebs.org/pol/thread/206262268/
5.	15.03.2019, 03:19:31	513	94	229	https://archive.4plebs.org/pol/thread/206263265/
6.	15.03.2019, 03:23:29	247	35	134	https://archive.4plebs.org/pol/thread/206263741/

7.	15.03.2019, 03:39:29	410	64	210	https://archive.4plebs.org/ pol/thread/206265587/
8.	15.03.2019, 03:40:49	387	59	193	https://archive.4plebs.org/ pol/thread/206265761/
9.	15.03.2019, 03:44:22	377	72	206	https://archive.4plebs.org/ pol/thread/206266243/
10.	15.03.2019, 04:30:26	323	66	160	https://archive.4plebs.org/ pol/thread/206273567/
11.	15.03.2019, 04:31:27	334	47	207	https://archive.4plebs.org/ pol/thread/206273742/
12.	15.03.2019, 04:33:52	361	79	233	https://archive.4plebs.org/ pol/thread/206274131/
13.	15.03.2019, 04:58:37	321	43	215	https://archive.4plebs.org/ pol/thread/206278714/
14.	15.03.2019, 05:23:09	329	42	131	https://archive.4plebs.org/ pol/thread/206283330/
15.	15.03.2019, 05:23:43	352	68	232	https://archive.4plebs.org/ pol/thread/206283437/
16.	15.03.2019, 05:41:03	388	74	226	https://archive.4plebs.org/ pol/thread/206286628/
17.	15.03.2019, 05:46:35	362	64	228	https://archive.4plebs.org/ pol/thread/206287522/
18.	15.03.2019, 05:47:28	321	67	236	https://archive.4plebs.org/ pol/thread/206287685/
19.	15.03.2019, 06:57:16	368	72	214	https://archive.4plebs.org/ pol/thread/206299607/
20.	15.03.2019, 07:59:45	339	43	172	https://archive.4plebs.org/ pol/thread/206309290/
21.	15.03.2019, 08:20:35	337	59	222	https://archive.4plebs.org/ pol/thread/206312397/
22.	15.03.2019, 08:41:09	266	34	157	https://archive.4plebs.org/ pol/thread/206315231/
23.	15.03.2019, 08:45:51	334	60	154	https://archive.4plebs.org/ pol/thread/206315833/
24.	15.03.2019, 09:59:45	317	75	216	https://archive.4plebs.org/ pol/thread/206325619/
25.	15.03.2019, 11:03:44	309	38	151	https://archive.4plebs.org/ pol/thread/206333625/
26.	15.03.2019, 11:54:14	313	60	240	https://archive.4plebs.org/ pol/thread/206339700/
27.	15.03.2019, 12:17:27	340	60	240	https://archive.4plebs.org/ pol/thread/206342604/
28.	15.03.2019, 16:21:10	316	46	189	https://archive.4plebs.org/ pol/thread/206377177/

29.	15.03.2019, 17:57:44	321	78	208	https://archive.4plebs.org/pol/thread/206393548/
30.	15.03.2019, 18:33:59	330	56	218	https://archive.4plebs.org/pol/thread/206400019/
31.	15.03.2019, 20:17:36	363	66	225	https://archive.4plebs.org/pol/thread/206417214/
32.	16.03.2019, 02:40:26	327	75	247	https://archive.4plebs.org/pol/thread/206475703/
33.	16.03.2019, 20:07:40	317	118	202	https://archive.4plebs.org/pol/thread/206589064/
34.	16.03.2019, 23:08:20	333	81	106	https://archive.4plebs.org/pol/thread/206611752/
35.	17.03.2019, 05:06:09	298	56	113	https://archive.4plebs.org/pol/thread/206653176/
36.	17.03.2019, 08:50:56	327	68	204	https://archive.4plebs.org/pol/thread/206672841/
37.	17.03.2019, 10:28:13	331	63	149	https://archive.4plebs.org/pol/thread/206680146/
38.	17.03.2019, 12:38:26	320	55	176	https://archive.4plebs.org/pol/thread/206689841/
39.	17.03.2019, 12:39:05	303	53	230	https://archive.4plebs.org/pol/thread/206689910/
40.	17.03.2019, 15:14:44	358	62	136	https://archive.4plebs.org/pol/thread/206702970/

Kaja Rokicka

University of Szczecin

 <https://orcid.org/0000-0002-3396-9083>

Studia Etnologiczne i Antropologiczne, t. 23, nr 1
ISSN 2353-9860 (czasopismo elektroniczne)
<https://doi.org/10.31261/SEIA.2023.23.01.05>

Fanfiction, coping mechanisms, and shifting the realities

.....

Abstract: The development and popularization of social media have increased social anomie, as exemplified by dissemination of fake news, stereotypes, hate, ostracism, social isolation, and ubiquitous fear of missing out. As a result, members of society are more exposed to witnessing and reading of tragedies than previously. The youth of today try to find some methods to “drown out” the reality, even if the methods they use were to be effective only temporarily. That is how, in some cases, people become addicted to and dependent on any form of mass media: social media and fiction (such as video games, books, TV shows, movies or cartoons, etc.). The present article attempts to answer the question of why the young people seek closure aided by fiction, and to provide examples to illustrate it.

Keywords: fiction, coping mechanisms, mental health

Słowa kluczowe: fikcja, sposoby radzenia sobie, zdrowie psychiczne

.....

Introduction

The purpose of this article is to list and discuss some of the appealing factors of the social media, the literary spectrum, and the impact of social media and fiction on the behavior of youth. Article will focus on escapism into virtual and fictional reality. There is a thin line between being a fan of someone’s work and being completely obsessed with it to the point of forgetting reality. Today’s teenagers struggle with a lot of problems: filled with school stress, horrible news on television, growing mental health issues, and new phenomena that the previous generations (mostly before Gen Z) tend to underestimate (e.g. fear of missing out, social media image in the context of cyber world). Nowadays, more and more young people try to find a temporary closure within the realm of fiction: books, movies, TV shows, and fanfiction.

The issue of escapism is not something new to society due to the fact that it could be considered as a part of our nature and culture. Escapism provides a respite from burdensome norms and social control. The only thing that is constantly changing is the currently popular way of distraction, which have been evolving over the years. While the factors that

keep us on the edge, burden us with stress, and make us ready to “flee from the scene” are more or less the same: the troubling affairs of the society (political and social, including family, issues) compounded by the eagerness to find oneself. Whether at work, school, or legal institutions society is built on norms; the culture’s major task is to promote order and stability (Tuan, 1998: XIV), but where there is the norm there are always the breakaways from it.

Running away from what constricts people is a common occurrence, whether it stems from feeling utterly lost or knowing that one does not fit in the norm or canon imposed by society. *Sydonia von Borck*, whose life is described in *Sydonia. Słowo się rzekło* [Sidonia. The word has been spoken], a novel by Elżbieta Cherezińska (2023), came from a Pomeranian family and her tragic story shows the possible consequences of challenging the norms. Cherezińska is a Polish author and *theaterologist* who specializes in writing fantasy and historical novels as well as biographies. The eponymous *Sydonia*, by having rejected Prince Ernest’s marriage proposal, and by trying to have lived the way she wanted to, ended up being accused of witchcraft and separated from her people. Society turned their backs on her, tortured and considered her rebellion as political crime and, in the end, executed her. While this example might seem a bit extreme for today, it is important to acknowledge the change in society’s reaction to lack of adherence to the social imaginary. Back in the day, such behavior would result in complete isolation of the individual and, in extreme cases, even in death. Right now, being different and trying to break free from society’s norms and their expectations is still considered weird, out of the ordinary, but it is more possible to do so, since people are more open-minded to deviation from the norm.

According to Tuan (1998: 6), human beings are animals who are congenitally indisposed to accept reality. Facing reality sometimes means being forced to face their own powerlessness and problems that seem unsolvable. In response to stress factors and with newly emerged possibilities of escapism, the so-called coping mechanisms started to develop in a way that many teenagers might not have expected (especially during and after the pandemic). It grew to the point of internet addiction where some teenagers struggle with existing in the moment. So, the question that this work will explore is: Why do young people rely on fiction to feel better with themselves and in the situation they live in?

My motivation for choosing such a topic is connected mostly to being involved in fanfiction culture and fandoms for many years, as well as seeing how much the issue of coping mechanisms appears on social media these days, and is repeatedly trending. Having been exposed to various fandoms and social platforms at a young age myself, I started to notice a pattern of behavior of people in a similar situation to mine. Moreover,

in recent years (until 2024) the number of users (especially on TikTok or Twitter, currently rebranded as X) on the internet who choose to talk about their experience while reading, watching, etc., whether they liked something or not, was it exciting, was it something funny, has been constantly increasing. Although the article focuses on listing and discussing the attractive aspects for users/readers of mass media and fiction, it also creates some questions for the future to answer. It is worth mentioning that the state of mind that I had at the beginning of writing this article has now changed. There are things that I might have done differently, with a more proper and broader perspective. This article, for now, can serve as an opening for much wider discussion about troubled teenagers and young adults who have chosen to find closure in virtual reality, rather than face the world by themselves.

Most of the research was collected thanks to social media content observations, and personal life experience, as well as from various articles and books on topics such as: fandoms, social media, and fanfiction. As for the data connected to mental health, it was obtained from the websites and reports from global organizations such as UNICEF, WHO and other, smaller ones that are responsible for recordings on mental health and publishing the gathered and interpreted data in their studies.

Terminology

Fiction can be simply defined as a narrative that does not present the facts and actual reality. It may be based on a real-life situation, place or event, but it usually (not always) presents all of the things listed in ways that are imaginary or inconsistent with history and facts. An author might be inspired by a historical period, era or event, but does not have to strictly follow it. They might consider changing the story for the sake of the plot and in accordance with their will. Moreover, an author can follow specific time period and have a historical grounding for their story, but follow the story of fictional character or take a well-known person and write a story around what they (author) thinks happened.

Fanfiction, which is simply a story that is created by a specific fanbase (circle of people interested in specific fields: fiction, sport, music industry, etc.), which involves real or fictional people or/and the world they live in. Take the series of Harry Potter, written by J. K. Rowling, which has one of the most popular fandoms (fanbase) to this day. Fandom is a sociocultural phenomenon largely associated with modern capitalist societies, electronic media, mass culture and public performance (Duffett, 2013: 5). The name describes a large group of people who consider themselves a fan of any type of entertainment industry. They are con-

nected via interactions on social media or in real life: memes, discussions, fan meetings, sports events, concerts, etc.

When one checks the statistics on websites like AO3, Wattpad or Tumblr, Harry Potter's world building is still used as a basis for other stories which do not even include the characters the original author wrote or follow the story of the book series. The characters are usually "shipped" ("shipping" being a term derived from the words: relationship – "relationshiping"; which describe the emotional/romantic/sexual pairing of two (or more) characters (Riley, 2015: 10)) with each other and are sometimes portrayed in queer romantic (or not) relationships. Furthermore, fanfiction is usually created because of dissatisfaction with the original story or maybe because the individual found it difficult to move on and started to create a sequel for a specific character. Francesca Coppa in her introduction to anthology *The Fanfiction Reader: Folk Tales For the Digital Age* lists five things that fanfiction is, which creates a broad and detailed definition of fanfics (short for fanfiction).

Coppa starts with the fact that this kind of fiction 1) is available for free and mostly written by people who aspire to be professional writers and chose to practice and experiment with already published fiction, outside of literary market (2017: 2); 2) it "rewrites and transforms other stories," and also 3) "rewrites and transforms stories currently owned [in terms of copyrights] by others" (2017: 46) – so, engaging with other texts, taking the original story and remaking it for their own satisfaction, or interpreting it differently; 4) fiction written and shaped within and to the expectations of a particular fan community (2017: 7), which is connected to culture of fandom, to the interpretation of already interpreted work, and to changing view on what is canon; lastly, 5) "fanfiction is speculative fiction about character rather than about the world" (2017: 12), because the work written by the amateur writers mostly focus around specific character(s) that one enjoyed the most and their story. The "canon" can be defined as "the events presented in the media source that provide the universe, settings, and characters," while the "fanon" (combination of fan and canon) is composed of "the events created by the fan community in a particular fandom and repeated pervasively throughout the fan text particular details or character readings" (Hellekson, Busse, 2006: 9). As an example, in canon a character who plays volleyball wears two different looking kneecaps, but in fanon it is said that it is because of knee injury that character suffers from (in the source story no such thing is said). Fanon is a loose interpretation of already given information.

Coping mechanisms according to *Psychology* by Sandra K. Ciccarelli and J. Noland White are described as the actions that people can undertake to master, tolerate, reduce, or minimize the effects of stressors, and

they may include both behavioral strategies and psychological strategies (2015: 445). For example, a young adult after a long, stressful week at university relaxes by meditating or doing a movie marathon. Some other examples could include an older person taking their time to bake for themselves or others as a means of stress relief or an adult smoking cigarettes on a break due to everyday stress.

As for the concept of comfort characters/movies, most teenagers and young adults grow up with some sort of role model at one point of their life. It might be the person they look up to or thanks to whom they have found some passion and/or a goal along with the motivation to pursue it. It could be a musician, actor, politician, writer, even a teacher or family member. They probably had an outstanding personality that drew everyone around them to them and some trait that one felt the need to possess one day. The concept of comfort characters is really similar to role models. Usually, it describes a character that a person identifies with or just takes pleasure in watching, because of some traits they (readers) feel familiar with. By definition, created by today's youth, it is a fictional person that one relates or feels a strong connection to, even feel inspired by.

Comfort character could be a teenager with passion for volleyball that has trouble finding oneself in the world, a single mum who works two jobs, a comic-relief (a character who provides relief from the tension through jokes) in a sitcom or maybe even a villain, since villains are known for tragic backstories that the viewers or readers might empathize with in some way. It is nothing new that people enjoy the story more fully when a character with background similar to them or with similar way of thinking as them is involved. Especially the teenagers whose mental health is dangerously deteriorating and who need representation and someone who just feels familiar, even when they are fictitious.

When it comes to comfort movies/TV shows, it is an analogous phenomenon. Comfort movies/TV shows (any type of films, animations, series, etc.) that are just, for some reason, relaxing to watch. The thing one might rewatch constantly to make themselves happy or make themselves cry. It can be compared to comfort food. Stereotypically, people in times of sadness or heartbreak tend to eat ice-cream to calm themselves. Maybe when we are happy, because of achieving the long-term goal, we reward ourselves with a big favorite meal, which we usually cannot do due to our busy daily lifestyle. Perhaps we miss the dish that our family members used to make in our childhood, because we have strong, positive memories of it. Comfort movies are similar, we feel the specific emotion while watching it, or possibly the TV show has a plot (story) that describes something relatable to us.

Alternative Universe (in short AU) and shifting are the last subjects regarding terminology. Both of those terms were popularized on social

media, especially on TikTok. AU is an idea of an existing parallel universe outside our own in which events may unfold differently. It is mostly used in fanfiction to describe the canon divergence, like Coffee shop AU, University AU, Fantasy AU, etc. An amateur writer can take two celebrities and write the story where they are not famous. They might be in some fantasy world where the realm of magic exists. That sort of thing is considered an alternative universe, and it is also used in studying the idea of multiverse. On the other hand, shifting is a method of moving your unconsciousness from this current reality (CR) to another, desired reality (DR) (which when described sounds like a process of dreaming). One can script their whole life before doing so: write themselves a new childhood, job, social class, love life or looks, and then “move” into a new reality. AU and shifting concepts are based on multiverse theory, where our universe is supposed to split every time an observation is made, so one rapidly generates a huge number of parallel worlds (Carr, Ellis, 2008: 2–29). Most will call it an exuberant imagination about a non-existent world, and it is true that it can be difficult to believe in. This raises concerns about how today’s generations play not only with fiction, the virtual world, but also with their own minds.

Idea of shifting and alternative universe has also been used in the cinematic industry for years, with the *Matrix* series, or in *Alice in Wonderland* (dir. Tim Burton, 2010) based on the classic book written by Lewis Carroll, where Alice falls down the rabbit hole and ends up in different world, but also quite recently in *Don’t Worry Darling* (dir. Olivia Wilde, 2022), where girls are held captive by their partners in the virtual world, or the newest movies from Marvel Cinematic Universe with various versions of superheroes from alternative timeline. All of the movies listed include some form of alternative universe that hero or/and heroine ends up in, where they struggle with (sometimes) similar surroundings, or where they fight against the dark side in completely unknown setting. Examples of these movies are shown as a template of how the AUs can be created in media.

Some people share funny stories or memes connected to the world they shifted to. There are also some examples where the script was not “detailed enough” and something went wrong, like the person who was supposed to be our friend betrayed us or we did terrible on the exam, even though we scripted that we are excellent students. Whether or not it should be considered unhealthy, “weird,” “crazy” or just pure imagination, is still not clear. Actually, some people might have heard of a similar phrase that is connected to vivid imagination and mental health – maladaptive daydreaming. The way that both, maladaptive daydreaming and shifting, are described are not that much different from each other, the ideas themselves could be considered alike. It is a mental health con-

dition where a person daydreams excessively, sometimes for hours at a time. It is an extensive fantasy activity that affects and interferes with a person's life and daily functioning (Somer, 2002: 197–212). The adjective “maladaptive” describes any type of behavior that keeps one isolated from the negative feelings; in this example, type of daydreaming that is an unhealthy or negative attempt to cope with or adapt to a problem. Some of the symptoms and behaviors connected to maladaptive daydreaming are intense, vivid and detailed daydreams, complex plots of them, long periods of strong disconnection from the real world and sometimes people even try to do it intentionally.

The contemporary reality and its effect on mental health

Another crucial topic in need of introduction are the conditions in which today's society operates and its effect on mental health. The world we live in has its history of being cruel, unfair even now, in 2024, as well as full of negative news that are shared through mass media every day. Firstly, the 2020 COVID-19, which was a horrible experience for those who had to go through the disease itself, or other struggles created by the outbreak (financial struggle, loneliness). Additionally, lockdown that was forced onto people had an impact on their mental and physical condition for those who had to live alone or with (sometimes) abusive family members. The data from *The COVID-19 pandemic and mental health impacts in 2020* and *UNICEF. The State of the World's Children from 2021* reports bring up the issue that pandemic has affected everyone in some way: mental health, finances, relationships. UNICEF comments on children lack of social activities, due to being locked out of classrooms (2021: 4) which results in social anxiety, as well as lack of funding in “promoting, protecting and caring for mental health of children and their caregivers” (2021: 12). Furthermore, health care was not prepared for such number of patients and therefore, most of health care workers did not receive the proper training beforehand (Xiang et al., 2020: 228–229) or did not finish it yet. In 2020, we have also witnessed the Black Lives Matter demonstration in the US, followed by women's strike protests in Poland. People took to the streets, in many of the cases they also got themselves hurt while trying to protest, trying to fight for what they believe in.

All of these cases are valid, since everyone feels and reacts to the external stimuli differently. They might not feel affected by the outside conflicts, but have their own within themselves: inferiority complex, high demands from themselves and family members, lack of satisfaction with life, long-term stress. One might have their own issues, connected

to the family, low self-esteem, school or financial problems. All those stressful factors can interrupt the somewhat balanced life; thus, the mental health of an individual can deteriorate to dangerous level, especially if no professional help is available to them.

During those days, people were scared, stressed and would love to help themselves by finding a way to silence their troubled minds somehow. With the development of social media, easy access to the internet, e-books or streaming platforms (Netflix, Twitch) or online video sharing platforms (YouTube, TikTok), the idea of fiction, captivating stories behind it, as well as just simple social media with access to the forums, chat and internet memes (or humor in general terms) was getting more and more compelling. Watching the story unfold, sharing it with everybody to be discussed, reading more happy or sad alternatives of the story, gives an individual some sense of control, when they feel like they cannot keep up with real world news anymore. Struggling with mental health, a horrible reality at the time, is leaving people vulnerable and escaping into any form of media and fiction gives them a sense of temporary safety.

The usage of popular culture in any shape or form is considered by some as a distraction and way of avoiding problems, but it can also be an activity which enables an individual to learn something new about themselves. Seeking refuge in fiction might be connected to the fear of not fitting into the social imaginary and social norms imposed on us.

With years going by, being different is still sometimes considered “weird” and out of ordinary but, in contrast to the real world, the world of fiction does not discriminate. Sometimes it even provides the solutions and gives “truths” that can be later on used by one to better understand themselves. Escapism behavior helps in coping with the reality that does not accept one, it is something that has been in human nature throughout the centuries.

Relatable characters and representation in media

Novels, comic books, TV shows, and anime are known for various cultural and social group representations that are considerably more adequate now than they were 20–40 years ago. To illustrate, LGBTQ+ or race representation in media can be regarded more and more detailed now, for example: *Heartstopper* (2022), with relatable coming-of-age stories of queer teenagers. For the people who grew up without or with poor representation it is almost like a dream. However, the reflection of culture and its assets, as well as the life experiences of being part of a specific demographic group, is still not perfect, sometimes even

exaggerated by directors. Both, producers and authors are in a process of learning boundaries of what is considered desirable and acceptable for other people to watch.

A good example of what people wish to see more is the transformation of female roles in the movies. Many women enjoy watching new movies where a female protagonist is something bigger than just a love interest of hero without having a deeper connection to the story. Or perhaps, their role as main character is based on stereotypes on what a woman should be (innocent, obedient, and caring), just like in Disney movies (e.g. in adaptations of the Brothers Grimm stories) with princesses that project such image onto children: Cinderella, whose beauty is the most important asset for her love story and who does not have good relationship with their stepmother and other women due to their jealousy (Budidarma et al., 2023: 14).

In fact, the representation of women in the media has become the topic of discussion for many journalists and fans. As a response to various controversies on whether or not female representation is satisfactory to the audience, the Bechdel Test has been created. This test can be associated with gender studies, especially male-female equality in numbers in cinema. It was first created by American cartoonist Alison Bechdel, in the 1985 comic strip *Dykes to Watch Out For*. For the movie to pass such a test, it has to answer “yes” to three questions: 1) Are there at least two women in the film who have names? 2) Do those women talk to each other? 3) Do they talk to each other about something other than a man? (Agarwal et al., 2015: 830–840). *Women in Fiction: Bechdel-Wallace Test Results for the Highest-Grossing Movies of the Last Four Decades* is the study of representation of female characters in the 30 highest grossing movies per year. Statistics in the analysis show an increase of 20 percentage points within the period of studied decades, starting in 1980 (42.28%), and ending in 2019 (62.59%), where the movies passed the test. It is a huge difference that can be considered a progress (Appel, Gnambs, 2022: 9). To reiterate, even if there is still room for growth, the role of women in the media is definitely improving in previous years.

Unfortunately, one can still sometimes spot cultural appropriation, gender inequality or queerbaiting that young people tend to fix by making their own version – fanfiction, fanon, imagines. Queerbaiting is defined as a marketing technique for fiction and entertainment in which producers and purveyors of media imply queer content in order to lure in viewers and then not follow through with it (Nichols, 2020: 2). Nichols mentions Borgerson’s observation that queerbaiting is composed in a way that targets homosexual consumers, but may go unnoticed by a straight one (2020: 5). The purpose is to attract the audience with

the suggestion or possibility of relationships or characters that appeal to them.

Culture of fanfiction

Fanfiction took over the world quite quickly thanks to increasing fan activity on social media. With FanFiction.net launching in 1998, many others followed: Wattpad, Archive of our own, Blogspot, Tumblr. So-called fanon has been getting more popular. In other words, people who do not agree with the authors' vision of specific ending or character's decisions finally had an opportunity to express it via different social media. Fanfiction and original short stories created by amateur writers can be also considered as an answer to the question "What If?" For instance: What if Harry Potter shook the hand of Draco Malfoy in *Harry Potter and Philosopher's Stone* (by J. K. Rowling)? What if Midoriya Izuku from manga (comics or graphic novels originating from Japan) *My Hero Academia* (by Horikoshi Kohei) was not chosen by the favorite hero to be his successor? What if Anne from *Anne of Green Gables* (by L. M. Montgomery) was sent away on her first day or stayed but never met Diana Barry? We can also take into consideration the real-life events and their outcome: battles, old kingdoms, celebrities (contemporary or from the past), etc. – similar to historical novels, where authors can only speculate about the events around specific character in chosen historical period.

Most of the fanfics are written to represent queer romantic relationships, whether it is about fictional characters or real-life celebrities. Authors use websites to "fix" queerbaiting that can be seen in the show for the sake of everyone to have some form of alternatives. Shows like *Merlin* (2008–2012), *Supernatural* (2005–2020), *Voltron: Legendary Defender* (2016–2018), *Sherlock* (2010–2017) or *Hannibal* (2013–2015) have their story of queer-coding and queerbaiting and the history of "furious" fans that decided to take matters into their own hands and create their own alternative stories about their favorite characters. Queer coding is similar to queerbaiting, it is the sub-textual portrayal of a queer character in the media whose identity is not explicitly confirmed within canon. This concept refers to a character that encapsulates what might be considered "queer traits" that are recognizable to the audience but are never labeled or claimed by the content creator (White, Pai, 2021).

Moreover, thanks to fanfics one can focus on a particular character or trope (tags, keywords used to describe the story) that fans specifically enjoy with a guarantee that they will like it. It is the opposite of starting a new book series or TV show, where we are not sure of whether we will

like it or not. The fanfiction stories people choose are usually connected to the character and specific scenarios that they enjoy in the content (movie, TV show, book) they are watching or reading.

It is interesting that most young people tend to read fictional stories that are just as, if not more, traumatic as the world we live in. Why do shows like *Attack on Titan* (2013–2023, Hajime Isayama), *The Walking Dead* (2010–2022), *The 100* (2014–2020), *The Last of Us* (2023), and other dystopian, horror or end-of-the-world or post-apocalyptic stories are the ones that are the most popular to watch? We already have to watch terrible news everywhere, so why would one try to make themselves cry? Perhaps, it is connected to “It can’t get worse than this” perspective – a sentence that is usually used as a manner of reassuring ourselves that we have already reached the deep end of sadness or bad luck, it can only get better. In this specific example, I think of people who read or watch dark-themed media to feel numb enough to do chores, daily routine – one watched their favorite character die, and now needs to do their class assignment to forget about this event. That is another thing that is worth studying: What drives people to do this? Why do we tend to accept the non-realistic terror on a screen more than the one that’s actually happening?

Dangers

Every action has its consequences, and the tendency of young people to escape to the realm of fiction is surely an action with potentially harmful effects. It has already been said that there is a thin line between enjoying something and being completely obsessed with it, but the question is: Where to draw the line? Some people might get addicted to consuming new types of media. They crave new stories. It is a vicious cycle in which an individual discovers, for example, a new TV show, later search for information, new music, associate the characters or celebrities with songs, imagine head canons, etc. Unfortunately, after some time, a person might start to feel bored. The feeling of “how many times can I watch the same thing?” and overstimulation (where senses are overloaded with information and content) could be observed. Then, one finds another story and the circle continues. They crave excitement and “fresh” content.

All of this combined, as well as the time one spends on watching, reading, etc. could lead to internet addiction. Just as it can be seen on the examples of teenagers who play video games, it can go both ways: healthy and unhealthy. As was stated before, there is absolutely nothing wrong with spending one’s spare time on the media. The problem starts

when one does not think about anything else, cannot restrain oneself, neglects one's duties, basically one withdraws into themselves. Such behavior might lead to ignorance of events around oneself, maybe even decreasing empathy, and giving a false sense of "getting better" or "stabilizing" one's mental health. Furthermore, there is the issue of maladaptive daydreaming, the FoMO (fear of missing out) – where a person feels desire to stay connected with / to participate in the events, happenings, because of the fear of missing out on information, events, and connections they may encounter (Przybylski et al., 2013: 23).

It is safe to say that internet consumption addiction is definitely the biggest danger in this area as it has effects on both our mental and physical health. *The Dark Side of Social Consumption* study, written by Darrell Bartholomew and Marlys Mason, where the researchers show the results of several gaming consumption studies, proves the harmful effects of virtual addiction: neglecting duties, depression, sleep deprivation, etc. There is a possibility that, outside of the obvious ones, there are more problems connected to the escapism, but it still needs to be studied more. Nevertheless, this area is still hard to do research on. How many of the people who publish their stories on social media actually shift or just develop imaginary scenarios in their mind? Can we classify some of them as addicted and perhaps halfway in developing a mental disease? How do we group them? Escaping into the world of fiction, literature, mass media, and fanbase-related topics are the fields that are fascinating to do research on and collect data from, especially because of constant development of new trends, rules and standards in them.

Conclusions

Nobody should be blamed for trying to look after themselves and their wellbeing in a world full of global disasters. Thanks to, or rather because of, social media, the members of society are more exposed to everyday tragedies than they were before. Nowadays, small sources of happiness like pop idols or fiction help to provide it. The moment of serenity that shields one from the world outside, and the idea of insulating from the stress factors sounds captivating for a lot of young people who crave the sense that they have control over something. Furthermore, thanks to various representations of culture, race, gender or sexuality, teenagers feel acknowledged, heard and seen by society. Their daily struggles do not seem as something foolish and petty, they actually show them that everyone is facing problems on a smaller or larger scale.

To reiterate, escapism is not and should not be always considered bad, but it should not be treated lightly. Fan activity, writing alterna-

tive stories, watching television can bring pleasure and be a simple form of entertainment. If leisure time is dosed correctly, it can be just a relaxing way of finding the balance in life for anybody. Moreover, engaging in popular culture plays a part in culture making and social progress. Any social system needs a cultural system of meanings that serves either to hold it in place or destabilize it, to make it more or less amenable to change (Fiske, 2017: 1).

A lot of young people nowadays feel more open to sharing their traumatic experiences, or funny stories as their own way of coping on the internet via (dark) humor. Humor might be considered as one of the temporary solutions to manage through serious problems and with reality without actually facing it. It can be considered as a small glimpse into our true feelings that we experience while acting as we are completely fine. Individuals do not always wish to show all parts of themselves, rather prefer to show only the best parts. They play pretend, as if on stage, in roles assigned for a specific moment (a student in school, a daughter in household, potential work candidate), as to fit the scenario or place they are currently in. Much like in Goffman's (1980) dramaturgical perspective on interactions. The "I" that the individual wants to present can usually exclude the parts they struggle with, which involves avoiding the display of negative emotions, in order to fit into the social norm. As if the individual was to be criticized for showing the true "self" and prefers the ideal self, a term used to describe the self-concept the individual would most like to possess (Rogers, 1959: 200). It is easier to laugh about the traumatic experience that happened to one than to think about the impact it could have on us. The problems the world faces might change, as can particular defense mechanisms, but the desire to run off and shut down the issue, was and always will be visible in the individual, no matter the generation. Therefore, being completely out of touch is not healthy either, especially if it develops into addiction. One might lose the sense of reality and the ability to exist in the moment, the *real* moment. Individuals who entirely avoid confrontation with reality and do not acknowledge the issue's existence can and should be considered delusional. The procedure of escaping from the problems allows one to protect one's mental health by setting a certain barrier between "I" and the problem. Compared to the developing technology, man has not been and still is not able to develop a decent defense mechanism against such a large amount of information given to them or against the hurtful norms that they feel like they do not fit in. Humans need years to adapt to and resolve a traumatic experience. On the other hand, however, there is a massive issue of losing oneself in fiction and the resultant detachment from reality. The question arises here: What do we consider as socially acceptable limit of internet consump-

tion, and can it even be defined? Is there some definition that can tell when it is healthy and when it is not? The ways of coping and defense mechanisms differ depending on the generation, but it is still fascinating to see that they have always been there, just in different forms. In the 21st century, escapism has evolved into the issue of the participating in virtual world. Fan studies, social media and their effects on mental health are definitely themes to consider doing more research on. The issue of modern escapism is yet to be studied in depth.

Bibliography

- Agarwal A., Zheng J., Kamath S., Balasubramanian S., Dey S. A., 2015, *Key female characters in film have more to talk about besides men: Automating the bechdel test.*, in: *Proceedings of the 2015 Conference of the North American Chapter of the Association for Computational Linguistics: Human Language Technologies*, eds. R. Mihalcea, J. Chai, A. Sarkar, pp. 830–840.
- Appel M., Gnambs T., 2022, *Women in fiction: Bechdel-Wallace Test results for the highest-grossing movies of the last four decades*, “Psychology of Popular Media,” <https://osf.io/jb6cf/> [accessed: 17.12.2023].
- Bartholomew D., Mason M., 2011, *The dark side of social consumption*, ACR North American Advances.
- Budidarma D., Sumarsono I., Abida F. I. N., Moybeka A. M., 2023, *Gender Representation in Classic Fairy Tales: A Comparative Study of Snow White and the Seven Dwarfs, Cinderella and Beauty and the Beast*, “World,” vol. 13, no. 6, pp. 11–19.
- Carr B., Ellis G., 2008, *Universe or multiverse?*, “Astronomy & Geophysics,” vol. 49, no. 2, pp. 2–29.
- Cherezińska E., 2023, *Sydonia. Słowo się rzekło*. Poznań, Zysk i S-ka Wydawnictwo.
- Coppa F., ed., 2017, *The fanfiction reader: Folk tales for the digital age*, Ann Arbor, MI, University of Michigan Press.
- Duffett M., 2013, *Understanding fandom: An introduction to the study of media fan culture*, USA, Bloomsbury Publishing.
- Fiske J., 2017, *Reading the popular*, New York, Routledge.
- Hellekson K., Busse K., eds., 2006, *Fan fiction and fan communities in the age of the internet: new essays*, Jefferson, NC, McFarland.
- Keeley B., 2021, *The state of the world's children 2021: On my mind-promoting, protecting and caring for children's mental health*, New York, Unicef.
- Nichols A. R., 2020, *Queer baiting and fandom: Teasing fans through homoerotic possibilities*. Joseph Brennan, University of Iowa Press.
- Quinton S., Ciccarelli S. K., Noland White J., 2015, *Psychology (3rd Edition)*, New Jersey, Pearson Prentice Hall.
- Przybylski A. K., Murayama K., DeHaan, C. R. Gladwell V., 2013. *Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out*, “Computers in Human Behavior,” vol. 29, no. 4, pp. 1841–1848.

- Riley O., 2015, *Archive of Our Own and the Gift Culture of Fanfiction* [an unpublished dissertation], retrieved from the University of Minnesota Digital Conservancy, <https://hdl.handle.net/11299/175558> [accessed: 17.12.2023].
- Rogers C. R., 1959, *A theory of therapy, personality and interpersonal relationships, as developed in the client-centered framework*, in: *Psychology: A study of science*, ed. S. Koch, New York, McGraw Hill, pp. 184–156.
- Somer E., 2002, *Maladaptive daydreaming: A qualitative inquiry*. *Journal of Contemporary*, “Psychotherapy,” vol. 32, no. 2, pp. 197–212.
- Tuan Y. F., 1998, *Escapism*, Baltimore, MD, John Hopkins Univeristy Press.
- Usher K., Durkin J., Bhullar N., 2020, *The COVID-19 pandemic and mental health impacts*. “International Journal of Mental Health Nursing,” vol. 29, no. 3, pp. 315–318.
- White G., Pai G., ed., 2021, *Coding, baiting, and fishing: A tale of queerness in Pixar’s Luca*. “Cinema as Technology,” July 27, PressBooks, <https://uw.pressbooks.pub/cat2/chapter/coding-baiting-and-fishing-a-tale-of-queerness-in-pixars-luca/> [accessed: 17.12.2023].
- Xiang Y. T., Yang Y., Li W., Zhang L., Zhang Q., Cheung T., Ng C. H., 2020, *Timely mental health care for the 2019 novel coronavirus outbreak is urgently needed*. “The Lancet Psychiatry,” vol. 7, no. 3, pp. 228–229.

Websites

- <https://twitter.com/home>
<https://archiveofourown.org/>
<https://www.wattpad.com/>
<https://www.tumblr.com/>
<https://www.fanfiction.net/>
<https://osf.io/jb6cf/>

.....

Kaja Rokicka — a recent graduate of Social Sciences at the Institute of Sociology, University of Szczecin. Her academic interests include popular culture, gender representations in film, along with their effects on young people, as well as studying the activities of social groups created on the basis of shared interests. She carried out and took part in a few sociological projects at the University of Szczecin, such as: TPAAE (Transcultural Perspectives in Art and Art Education), in cooperation with Kenyan artists, or “Namaluj z nami Szczecin” (Paint Szczecin with Us) project.

.....

Tomasz Raczkowski

University of Wrocław

 <https://orcid.org/0000-0003-4341-9293>

Studia Etnologiczne i Antropologiczne, t. 23, nr 1
ISSN 2353-9860 (czasopismo elektroniczne)
<https://doi.org/10.31261/SEIA.2023.23.01.06>

Go woke, go broke? On black elves, anthropological perspective, and critical approach to “culture wars”*

.....

Abstract: The text reflects on the issues of wokeness and culture wars in regard to mainstream cinema and its reception. Building on the author’s own ethnographical fieldwork within film industry, it addresses the question of desired anthropological approach to the discourse about representation in popular culture. The case of backlash against certain elements of popular fantasy live action series *The Lord of the Rings: Rings of Power* and *The Witcher* is used by the author to argue for intersectional analysis rooted in economic perspective that exceeds identity-oriented, binary discursive setup, in search of more nuanced social knowledge, which is something that should constitute anthropological presence in public debate.

Keywords: cinema, woke, discourse, culture wars, entertainment industry

Słowa kluczowe: kino, woke, dyskurs, wojny kulturowe, przemysł rozrywkowy

.....

Doing research among contemporary “culture wars”

I did not particularly enjoy *The Lord of the Rings: The Rings of Power* (2022–), a series, so far the most expensive (Andreeva, 2017) in the history of television/streaming media productions, based on the writings of J. R. R. Tolkien. Nor did I was too fond of earlier *The Witcher* (2019), adaptation of *The Witcher Saga* by Andrzej Sapkowski. In both cases, I approached the productions as someone who liked the original novels a lot, was more than familiar with them and fairly excited to see once beloved stories and characters on screen. In both cases my expectations were not exactly met – while I enjoyed both shows to some extent, neither did, in my opinion, a good job of offering satisfying experience

* The article was written as part of a research project carried out in the course of education at the Doctoral School of the University of Wrocław between 2019 and 2023. The research segment in 2022 in Berlin was conducted as part of the research scholarship Deutscher Akademischer Austauschdienst (project “Beyond screens: Spaces of film and the city,” Short-Term Grants 2021/January–May 2022/reg. no. 57552337).

to the viewers, and both had severe problems with pacing and maintaining high quality throughout their (still ongoing at the moment) runs. In other words, I was not really satisfied with popular culture products that I had been, as a viewer-consumer, anticipating. That should be the end of story, but it is just a point from which I want to begin my reflection. Due to the aforementioned cases I have been feeling a bit guilty about criticizing respective shows and by this indirectly joining its heavy criticism. This was severe not only because of the quality reasons, but mostly because both *Rings of Power* and *The Witcher* have been associated with “wokeness in film industry” and deemed as symptoms of what has gone wrong with mainstream entertainment these days. The issue of approaching “woke” and involving oneself in “culture wars” – clashes about how the world represented in TV and cinema should look like – is what I want to address here as an anthropological challenge. Because with starting my impressions on aforementioned productions, it was a viewer-reviewer speaking. But it so happens that this particular viewer is also an anthropologist – albeit deeply entangled in on-field relations and perspectives shared with other people encountered there – doing his fieldwork about film and its social aspects. And this is partially where my guilt is coming from – the necessity of taking stance in heated debates and inability to separate aesthetic experience from social and political issues. This puts me betwixt and between, as a subject combining personal experiences and affects with evoked information and external perspectives (Tedlock, 1991: 73; Geertz, 1998: 69; Rapport, 2000: 76–77). The notions of taste and political optics blend together and create paradoxical situations, where we label films like, as one of my field partners put it, “important but not interesting” or “slightly offensive but fun.” So, how anthropologist should approach such situations, given our unique theories, methodology and toolbox of knowledge-practice operations? I reckon it may be a major challenge to navigate between our own aesthetical views (that may be more or less embedded in formal education) and more socially critical approach to discourses regarding popular culture.

I craft this essay based on my personal experience of prolonged involvement in the life of film communities (consisting of varied social actors – cinema professionals, film critics/journalists, filmmakers, scholars and film enthusiasts, especially those whom I call “engaged viewers,” see: Raczkowski, 2020) as part of my PhD research project developed since 2019. In my ethnographic practice, framed as a multi-sited venture (Marcus, 1995), research across different social spaces that emphasizes the importance of larger-scale processes and intercultural nodes of social practice. That translates into me working with and within several

film communities,¹ performing the mixture of participant observation (also as a professionally involved contributor – a critic, festival organizer and cinephile, engaged viewer, see: Tedlock 1991), in-depth ethnographic conversations, extemporary discourse analysis and constant auto-reflection on the situations and actions that I am taking part in (Falzon 2009). Such anthropological fieldwork results in being almost constantly engaged in film-related discourses at some level.

My fieldwork often includes taking part in a discussions in which, whereas I am performing not only in researcher-observer mode of ethnographic activity, but perhaps more regularly I am one of the subjects exchanging thoughts (Hazan, Herzog, 2012: 2–4). Given my anthropological paradigm, the fact that I am indeed studying film and film-related social issues from academic point of view, is always known to my interlocutors, so wanting it or not, I am acting with ever-present *responsibility* to represent anthropological *authority*. In such case – and by extension in almost all other situations, when me or any anthropologist is taking part in a discussion about popular culture – there is no option of withdrawing *as anthropologist*, not taking a stance, not giving an opinion or “staying neutral” (McLean, Leibing, 2007; Enguix, 2014). Even refusal to answer is an answer. Thus the issue I am trying to solve here – not if, but how should we be taking personally driven stances about popular culture. Not necessarily as experts, but sometimes as common individuals, that happen to be of anthropological, to phrase it blatantly, “ethnicity.” Addressing this question with a case of “wokeness” and “culture wars,” I will construct more general remark on anthropological authority, responsibility and operational tendencies, that may and should be part of our modern toolboxes.

I use here the figure of “black elves” as a referring point for anthropological perception of polarized cultural discourse, that not only exemplifies the tensions encountered in popular culture, but also intersections of discursive attitudes and sometimes paradoxical nature of both participating in cultural discourses and research set in such space.

1 In my project, I build on the primary perspective of participation in three selected film festivals, representing the local level of film culture (Opolskie Lamy Film Festival in Opole, Poland), translocal cross-road of local venue opened for an international scope of film culture (arthouse film festival New Horizons in Wrocław, Poland) and international, global event (Berlinale International Film Festival in Berlin, Germany). From those sites I then follow the relationships between various actors of film culture (Harbord, 2002; De Valck, 2005) and film industry (Caldwell, 2008; Adamczak, 2018) resulting in the creation of shifting and cross-spatial ethnographic field (see: McLean, Leibing, 2007), practically tied network of practices and engagements that include both physical and virtual (online) social spaces.

Woke, wokeness, and wokism

Strictly speaking, the adjective “woke” comes from black vernacular² (Edwards, 2004) and refers to maintaining the consciousness and staying alert in the wake of racism and acts of discrimination. Originally coming from a spoken afterword to the 1938 “Scottsboro Boys” by Lead Belly, a protest song commenting on the false accusation and conviction of nine black youths in Alabama. The singer says: “I advise everybody, be a little careful when they go along through there – best stay woke, keep their eyes open” (Kóczé, 2022: 1). In the following decades, it was established as a cultural “watchword” for Black Americans, eventually becoming a slogan for Black Lives Matter movement in 2014 and since then began to be associated with the anti-racist mobilization and campaigns, including social and traditional media coverages and advocacies for the cause (Romano, 2020). Soon enough, as it became widely recognized as an emblematic phrase for social justice and anti-racist discourses, the word and its noun derivations: “wokeness” (the condition) and “wokism” (the ideology) were directed by the conservatively-oriented discourse, sceptic towards the agenda of BLM and its allies.

In such context, “staying woke” was drawn into the heated discourse of “culture wars” (James, Plaice, Toren, 2012) and appropriated by conservative and reactionary groups as a term describing activist efforts to silence the “inappropriate” voices and opponents as part of pushing progressive, offensive agenda against traditional status quo (Kóczé, 2022: 2–3). This context formed the common use of the term “woke,” which I encountered during my research since 2020. As it appears in the wake of my fieldwork experience, the variants of “wokeness” are used mostly pejoratively as an umbrella term related to a set of discourses that are associated with “progressive” agendas advocating social change and breaking of oppressive hierarchies – here seen as a “good old,” default state of things that is presumably comfortable and good enough for everything and everybody. In the specific case of film industry, “wokeness” sparks therefore a controversial matter of (mis)representation in the industry – regarding race and/or ethnicity, but also by extension a gender and queer identities that are usually joining with black movement (or at least perceived as joining) in the rally against traditional white-straight-male centrism (double meaning intended). It came to the point where even using such term risks being seen as a political stance, with “woke”

² Alternatively: African-American Vernacular English, a cluster of African-American dialects or spoken variations of English among black communities in United States of America (see Edwards, 2004; Bailey, Baugh, Mufwene, Salikoko, Rickford, 2013; McDorman, 2012).

coming about as commonplace insult against products that are perceived as “gone too far with political correctness,” that is not living up to elusive neutral standards.

Experiencing *wokeness* and *culture wars*

Very glaring manifestations of this “woke issue” are the debates about equality-oriented casting in modern production, especially in adaptations of well-known franchises. Here is where *Rings of Power* and *The Witcher* are coming as the most glaring examples. Much of the criticism that they received – often even before the actual premiere – pertained to the issues of “changing” the skin color or gender of certain character, which from one point of view is seen as egalitarian and providing more diverse representations in the medium (see Plotz, 2020). The change may be direct – for example casting black actors to play the parts that originally were or were supposed to be white (or unspecified – and therefore in the fantasy lore they were by default presumed to be white “in accordance with how this world works” as one of my interlocutors phrased it). It may be however something else – for example giving more agency to female characters or introducing subplots that flesh out more diverse and equal structure of the world. These changes are declared to be made to help (re)shape mass imagination and envisioning the world – in order to create symbolic space relatable to contemporary viewers seeking more equal spaces of entertainment, to give people of color, women and other groups that were misrepresented before the characters and narratives to identify with more (Plotz, 2020), and therefore make the entertainment products more inclusive and “modern.” For the opposing view, it is “pushing the agenda” and form of reverse discrimination of privileged white male culture. It is manifested by half-jokingly coined term “black elves” (which is a dialectically ironic phrase, at the same time ridiculing the anger about reshaping the world that is imaginary to begin with and mocking the will to “change the existing canons in order to fit woke ideology instead of creating new ones”). It fuels the deep social divisions in the discourse organized around binaries of woke and “racist.” In some way, the answer to the question: “What do you think about black elves?” may define to which worldview you subscribe in general discourse.

“Black elves” is a symptomatic highlight for the cinema front of *culture wars*. As seen by its critics, the current agenda of political correctness and push for more equal representations transformed modern popular culture with its texts into a battleground (Kóczé, 2022). From this perspective, the war is declared by *woke* activists who infiltrate institutions

and aim at politicizing cultural consumption with exaggerated changes, such as racially diverse casting, that please liberal (in ideological meaning) groups and minorities. This in turn is said to be spoiling the products such as films and TV series, as the changes break the immersion into the world created and, as it is argued, ridicule the idea of anti-racism with what is perceived to be “anti-white” racism (Kachanoff, Kteily, Gray, 2022). So, following this logic, when *woke* creators go into fantasy genre and take *inherently* white-skinned elves and portray them as black, they create something “fundamentally wrong” that serves nothing else than unnecessary meddling with (naturally Western-based) culture. The similar perception is observed when it comes to female agency and sexual orientation – giving more agency and narrative importance to non-male characters, introducing, re-contextualizing or outing a character as queer are also seen as an act of *culture wars* by the *woke* against thriving of natural traditions that the world is built on.

From the opposite point of view, this way of argumentation is perceived straightforwardly as reactionary and racist, and by extension any kind of criticism may be seen as hostility against equality and diversity, seen here as inherently positive values. Such reception is further supported by marketing teams of film companies that launch ostentatiously anti-racist manifests and use the acts of hate-driven criticism to reinforce the inclusiveness of its products. But inclusiveness could not be seen here as a value per se itself, but rather a token guaranteeing undisputed value of the product – according to an unspoken rule that “if something is woke, it must be good.” In several conversations held in summer 2022, when the *Rings of Power* promotional campaign and the debate about race and gender representation changes in Tolkien lore were at full swing, this was pointed out as “premeditated action to create more drama, and therefore more attention – clicks and comments [that translate into internet positioning and advertisement incomes].” This indirectly creates a loom of “necessity of support,” that leads to the feeling of having been trapped between extreme stances, with seemingly no way out towards more nuanced debate.

Interestingly, in the scope of *culture wars*, cinema is perceived simultaneously as a problematic cause for both *woke* and anti-*woke* sides. A common notion that I encountered throughout field sites is that the cinema in general is patriarchal and Eurocentric, where women and people of color must fight for their representations and opportunities to have a voice. People point out systemic discrimination that goes all the way from the early production phases (pitch meetings, treatments, etc.), through various stages of production right onto the screen representation. For those, it is theoretically more likely to defend elves being black, maybe seeing it as a valuable gesture of change and film becoming

a little bit more open throughout racial diversity in mass entertainment. Another view is that as I was told recently at film festival “[white] men are in retreat” and in fact feel “at least scrutinized,” if not the victims of reverse structural oppression or projecting the blame on them. On this basis, some people recognize that the industry “went woke” and it is very much entangled in supporting discourses that are more or less aimed at changing status quo. Here, people are likely to express the resentment towards racially diverse cast and black elves as destructive to the aesthetic and undermining their white heritage. In this context, “going woke” is not necessarily to be seen as a straightforward act of committing to progressive discourse, but more blurred notion of particular strategy – using this discourse to obtain particular commercial goals and therefore hijacking wokeness for company profit.

The heat of such debates is significant. While big budget productions such as *Rings of Power* are earning fair amounts of money and receive generally positive attention, the backlash against *wokeness* is also something highly visible. When *The Witcher* first came out, the “black elves issue” was relatively restrained to most orthodox parts of fandom (mostly in original Poland, where challenging the idea of white-only medieval reality of fantasy genre was taken as a heresy that destroys very core of the cult *Witcher* universum). After show’s second season premiered the backlash intensified, notably due to lowering of overall production value and *wokeness* resurfaced as a cardinal sin against the franchise – which criticism was now reinforced by more voices that were keen to go along with “woke disaster” narrative due to questionable creative choices (whether they were actually related to representation and *staying woke* or not). The memes were going around about “blackwashing” done by Netflix and alleged hatred towards cult franchise build around white, heterosexual, male hero.³

This was then boosted in case of *Rings of Power*, where show’s diversity (heralded as necessary changes to Tolkien’s vision made by contemporary-minded showrunners) was the focal point of the discussion from day one. The *wokeness* of the production became the major virtue manifested by the producers and marketing campaign, and in turn it became the main flaw for the opposite side. This resulted in bombing the ratings (coordinated massive action of displaying negative ratings on leading portals in order to artificially lower the overall rating) even before the premiere and when the show eventually came out, *wokeness*

3 The issue of criticism towards *The Witcher* in relation to the original literary content is another interesting topic, worth discussing separately. It also highlights the discursive trivialization of things, as the agenda of original having been supposedly anti-woke was largely blind to anti-discrimination and anti-racist content of Sapkowski’s books.

have begun to be debated as the main characteristic of the show. Again the accusations of ill-willed subverting the classical tale were made and *Rings of Power* became yet another highlight of what is perceived by some as “modern pop culture going woke.” The outcome was that each opinion about the show was perceived as being more or less associated with taking stance toward the woke issue. In such situation, the opinion about the show as a whole became a form of political statement as such that regarded social processes that are bond to it.

Anthropological problematization

The opposition between two stances seems to be glaring and very much narrowing the discourse into two set binary positions. In everyday practice however, there is a range of in-between options – for instance, male filmmaker, who expressed that he feels being “forced to retreat,” also declares his support for more equal representations, as “it is needed to reflect the diversity, if only to give the voice to those who don’t have it.” In his perspective, the diversity was supposed to be applied mostly to skin color and sexual orientation, however he also mentioned “supporting female voices [...] just not at the expense of male experiences.” The recognition of being on defensive position and criticizing certain elements of current politics regarding gender within industry does not mean that he expresses full hostility against progressive agenda and processes, but rather his experience combines several perspectives. Such dynamics, where seemingly contradictory views are coexisting within one group or person are not something isolated. The heterodox stances, dwelling into different issues, depending on a person or analytical angle, are what I encountered when being in the field. In truth, I have almost never observed very strict realizations of *woke* or *anti-woke* optics in real life or in relation to specific person.

The dynamics that I described in previous section is almost exclusively connected to the internet exchanges, which for one are to be treated with a bit of doubt when it comes to accuracy of expressions regarding actual views of particular person, and also are far from direct ethnographic interaction, that sets proper circumstances for fully understanding and hearing out the complex perspectives. The problem hereby is more that the nature of debates fueled by culture wars forces polarizations and makes the reflection more superficial instead of opening it up to be more critical and fruitful. In fact, the optics where there are indeed culture wars with two opposite worldviews inherently clashing is reductionist at best. While it may serve as a general template to frame some of discursive practice, it at the same time calls for more nuances. This

issue of culture wars is something that anthropology should deeply analyze and understand. We are (as anthropologists) bound to problematize simplistic optics. In this particular case, it would be to try to understand not even “how it is,” but seek for more convoluted reasons for “why.”

In this context, it is interesting to ask why, in fact, we are talking about black elves, queer actors, gay romance and other *woke* stuff so fiercely, to the point that it clouds other issues involved in entertainment industry? While those factors are indeed important to be brought to be represented in broader discourse (Plotz, 2020), I would argue that they are being hijacked to create the gloom of *culture wars* and fuel the divisions around the issue of *wokeness*. When I dwell among film communities, in actual film culture sites, rather than just following internet debates, I observe set of other issues, that are often more pressing than the representation, which, to be fair has been considerably diversified over the last decades. But what gets less attention, are: the problem of increasing fees, overflowing with streaming platforms and weakening distribution chains, overpriced subscriptions, and suffocating financing of the events (Pakula, 2021). However, with the logic of *culture wars*, many of film communities are kind of forced to accept all those issues while the industry fights “conservative backlash,” even becoming reluctant to criticize woke productions where it is due, and in consequence securing gigantic incomes (Oh, 2021). I call this process “alt-washing” or “left-washing” – legitimizing the neoliberal governmentality in day-to-day practice of cinemas and festivals; in this case it might be also called “woke-washing,” where the practices of social actors/institutions are obfuscated by discursive red herrings, which derails public discourse to almost absurd clashes of culture wars. The symptom of alt-washing is utilizing empowerment and equality discourses for the benefit of the system, which in the process receives a pass for inherent inequalities and exploitation – mostly regarding labor. It means for example that companies such as Netflix (as with the case of *The Witcher*) or Amazon (*The Rings of Power*) may redirect the criticism from valid points, like writers’ room cuts or production micromanagement, towards the blatant issues of race, that at least to some extent paralyzes the critique from progressive circles, whose representatives, in turn, are cautious not to be associated with racism-fueled backlashes.

This process goes deep into the cores of film communities, not only at the level of global companies such as Amazon. “Alt-washing” is also inherent part of modern film festivals, which are sometimes becoming “exhibitions for global capital” (the words said by the employee of one of the biggest film festivals in the world), which associates itself with alternative, ambitious cinema and therefore expands its marketing networks (Ohri, 2016). It also comes down to the mentality of film industry

workers, who are being conditioned to “sacrifice their own wellbeing for the cause [of creating culture]” – which yields profits for someone else while at the same time provides the feeling of “working for something more [than the money].” Such phenomena at various levels may be traced back to the general, global-scaled “woke-washing” that leads the discourse about cinema, both as an art form and as an industry, to the stalemate of “us” versus “them,” declaring pro or against “progress,” “equality” or “diversity.” Somewhat metaphorically, it locks the attention on the screen and film narrative itself, positioning what is behind comfortably beyond the scope of debate, or at least under control and ability to obscure it by “wokeness.”

The trick here is not to see the corporate operations as woke just because they use the discourse and position themselves to be such. A way to make such a shift in perspective is to take into account not merely the identity politics, but rather the class-driven, worker-employer relationships that organize the film industry in the first place. The said discourse is created at the executive level, which often happens to be opposed by workers, as seen in the examples of recent industry strikes (McPherson, 2023). The labor issue is broader, but it is crucial to point out that woke discourse is often used to justify corporate operations, including those that include staff exploitation. Such remark uncovers concealed purpose (or at least one of purposes) of creating so-called woke agenda by the industry subjects. The “us” versus “them” paradigm effectively marginalizes critical movements within the film community itself. The actual axis of tensions within the industry is not “political correctness,” but rather class struggle happening at an uneven battleground between varied labor and corporate executives. Due to the characteristics of distracted production model in film industry, the solidarities are hardly seen and acted upon, and even if they emerge, they are rather weak and struggle to form a cohesive front against the pressure of executive capital. So-called culture wars may be seen as a circumstance that further weakens labor interests by creating and emphasizing external hostilities. At the bare minimum, it creates the situation where such movements are isolated from external support – on the account of “being the part of woke agenda” – and therefore left with no other possible ally than exploiting corporation.

Such a stalemate is something preserved by marketing strategies. It is worth mentioning that sometimes the pure profit from the product (film/series) is not the ultimate goal. Such is the case with Amazon, which promotes their Prime streaming productions mainly in order to support their shipping services (Rashaduzzaman, Jorgensen, 2022). The strategy of kidnapping grassroots woke discourse is therefore not merely an accident or seizing the opportunity, but may rather be seen as a logical element of overall class dynamics (Maskovsky, Susser, 2016)

in late capitalist culture industry (Evans, 2010). It should be noted that, being part of global capital, mainstream entertainment industry does not so much create the trends, but rather reacts to them, seeking to capitalize on existing processes, that are to some extent disarmed in the same process (Graeber, 2018). Therefore, when I speak of shaping the discourse, I mean most of all utilizing the processes that already exist. Such was the case with Black Lives Matter movement and antiracism in general, which as an agenda was incorporated into mainstream cinema after it arose throughout society – not the other way around. If there is an original agenda that global companies would actually introduce into cinema productions, it is the liberal paradigm of scientific, natural status of economic processes and capitalism/neoliberalism as its optimal permutation. But even then, the global culture industry (Lash, Lury, 2005) would be actually reflecting on preexisting ideologies that lay at its foundation. That is not saying that culture industry, cinema in particular, does not have the ability to influence society. In contrary, it has significant role in shaping collective imaginaries, setting dynamics of social debate and providing a platform to different ideologies in the form of narrative vehicles (Rassoukh, Caton, 2021). This, however, comes not on behalf of some mystery political plots, but rather as part of the global structures as they are.

Conclusions – call for anthropological front

Then again, what should anthropology do? My argument is that our role as anthropologists in situations of intensified political discourses, if not to provide empirically-based, critical analysis, then at least to pinpoint broader aspects that are going beyond the question of *wokeness* and determine social processes that lead to the emergence of such thing as *wokeness* in the first place. In this manner, commonly quoted phrase “go/get woke, go broke” may be seen as somewhat ironic. Its common use suggests that media companies are causing their own downfall (financial in particular), by antagonizing audience due to implementation of or overemphasis on *woke* agendas. In consequence, popular culture being *woke* is against public expectations and leads the companies to bankruptcy. The data, however, suggest the contrary tendency, namely, that the companies in question seem to thrive, even shamelessly profiting from their hijacking of the *woke* agenda. So in fact, playing on *woke* discourse/utilizing *woke* discourse and controversies attached to it, not only do not cause big players to lose money, but rather helps them earn more.

In the wake of this insight, going woke can be utilized as a caution for anthropology approaching *culture wars* – we can go “broke” (analytically) if we go too eagerly “woke.” In this case it would mean uncritically following the takeover of the discourse, without reflecting on the deeper, broader construction of this issue. If I were to analyze the case of *Rings of Power* backlash in this manner, I would stop at the recognition of the clash between the *progressive* and *conservative* worldviews whose essence is the production and certain elements of it, succumbing to the identity perspective (see: Wielgosz, 2020). This way I would extract quite an attractive anthropological narrative about the changing dynamics of popular culture and entertainment. But after exploring ethnographic sites and meeting with much less clear and easily classified processes, I rather take further step and recognize something parallel to what Mark Goodale called “dark matter[s]”: the ineluctable, constant, and veiled presence of transnational (primarily extractive) capital working not against, but with, policies of indigenous rights” (Goodale, 2016: 441). His observation refers to the discourses of indigenous ethnic groups, but may be aptly extrapolated to politicized identity in general, as it sets the optics of social discourses onto the issues such as race and gender, when the economic background remains obscured (see: Graeber, 2018; Wielgosz, 2020). In other words, we should stay alert (or maybe: stay woke) about the neoliberal takeover, “woke-washing” of capitalist practice that hijacks grassroots social discourses and uses them to adapt and thrive.

Following Goodale, who notes that “the shaping, even defining, influence of the dark matter must be teased out from what are more often than not vague allusions to ‘resource issues’ or ‘economic pressures’ says much about both the sidelining of political economy within contemporary anthropology and the urgent need to reorient our analytical priorities going forward examine these accounts for signs of ‘dark matter’” (Goodale, 2016: 441), I see anthropology as being able to unveil the entanglement of wokeness in capital. Examining pop-cultural dark matters would require intersectional approach that enables taking into account multiple issues interfering with each other. In some cases it will mean distancing ourselves from the identity-oriented stances (no matter how righteous we could find them), but not in order to obtain scientific objectivity, but rather to bring up inner processes of capitalist ventures fueling and shaping the discourses in everlasting game of securing financial profit (Graeber, 2018). Anthropology should not follow the common threads and let ourselves being put into the corners of taking particular stances as expected within the “progressive” and “reactionary” opposition. Rather, we should go across them, elicit what discursive practices actually mean and how are they constructed. The way to doing that

is very simple – to use in-depth ethnographical research that allows us to be for a longer periods of time with the people, and by doing so, gaining the access to more nuanced knowledge that could help us to dismantle the rigid and unproductive state of taking part in *culture wars*.

The problem then is not whether there ought to transpire a change in film representation; whether we should follow queer heroes or elves should be black. The problem is why we are talking about it so fiercely. This is how, in my opinion, anthropologists need to approach popular culture in its “hot” areas – asking deeper questions and constructing stances to provide more critical view that surpasses the limitations of binary clashes. In such manner, as anthropologist asked whether elves should be black, I would say – that is not the right question. Actually, why should not they be black? But when it comes to Amazon’s biggest yet production, why are we discussing it and not questionable politics of production company? Why is the *wokeness* a token that seemingly shields the production from criticism that might be read as reactionary support of toxic backlash against diversity? I am not saying that we should abandon discussing (popular) culture in order to begin structural anti-capitalist critique. But why should we not discuss films, TV series or franchises for what they are – a projection of industry/capital that they represent? One and actually quite productive way to do it would be to examine our own spontaneous attitudes towards “controversial” issues – for example guilt about involuntarily associating with discourse that we would ethically prefer to be distanced from – and try to follow this self-reflection in order to find personal problematization (Lutz, White, 1986), then extended by anthropological perspective.

What I propose is by no means revolutionary. It is rather to just go back to the basics of our field as seen by Marcus and Fischer (1999) – empirically-based cultural critique that often actually refuses to take political stances before researching the issue. The important factor here would be going back to the more economically oriented approach – as Goodale (2016) puts it, return of economic thinking that goes beyond the issues of identity treated as the entity as such, but rather following the intersecting thread of identity, politics, and capitalist economy. As I call for more informed and nuanced stances specifically in the aspect of popular culture, I would end on yet another note that would be a call for broad cooperation and fruitful discussions. As we are not able to be experts at everything, and therefore we are not able to provide our own research-based opinions on everything, we should use each other’s research, cross-referencing and create more of a cooperative anthropological hive mind. Constant awareness of multi-layered game going on in pop culture should be something that defines anthropological studies of the subject, as it is the only way to see properly the contexts of culture

wars and how and why certain discourses are being spread and strengthened. In this manner, this article rather than an exhaustive case study, is supposed to be an invitation to the reflection and discussion not only about the social reality, but also the methods we, as anthropologists, use to examine it.

Bibliography

- Adamczak M., 2018, *Kapitały przemysłu filmowego*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Andreeva N., 2017, *Amazon Sets 'The Lord of the Rings' TV Series in Mega Deal with Multi-Season Commitment*, Deadline Hollywood, November 13, 2017, <https://deadline.com/2017/11/amazon-the-lord-of-the-rings-tv-series-multi-season-commitment-1202207065/> [accessed: 3.01.2023].
- Bailey G., Baugh J., Mufwene S. S., Rickford J. R., 2013, *African-American English: Structure, History and Use*, Routledge.
- Caldwell J. T., 2008, *Production Culture: Industrial Reflexivity and Critical Practice in Film and Television*, Durham, Duke University Press.
- Diamond S., 2017, *In Search of the Primitive. A Critique of Civilization*, London–New York, Routledge.
- De Valck M., 2005, *Drowning in Popcorn at the International Film Festival Rotterdam? The Festival as a Multiplex of Cinephilia*, in: *Cinephilia. Movies, Love and Memory*, eds. M. De Valck, M. Haegner, Amsterdam University Press, pp. 97–110.
- Edwards W., 2004, *African American Vernacular English: Phonology*, in: *A Handbook of Varieties of English: A Multimedia Reference Tool*, vol. 2, ed. B. Kortmann, Walter de Gruyter, pp. 366–382.
- Evans P., 2010, *Is It Labor's Turn to Globalize? Twenty-first Century Opportunities and Strategic Responses*, "Global Labour Journal," vol. 3, no. 1, pp. 352–379.
- Falzon M. A., 2009, *Multi-sited ethnography: Theory, praxis and locality in contemporary research*, Aldershot, Ashgate.
- Geertz C., 1998. *Deep Hanging Out*, "The New York Review of Books," no. 16, pp. 69–72.
- Goodale M., 2016, *Dark Matter: Toward a Political Economy of Indigenous Rights and Aspirational Politics*, "Critique of Anthropology," vol. 36, pp. 439–457. DOI: <https://doi.org/10.1177/0308275X15619017>.
- Graeber D., 2018, *Dług. Pierwsze pięć tysięcy lat*, trans. B. Kuźniarz, Warszawa, Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- Hazan H., Hertzog E., eds., 2012, *Serendipity in Anthropological Research: The Nomadic Turn*, Farnham, Ashgate.
- Harbord J., 2002, *Film Cultures*, London–Thousand Oaks–New Delhi, Sage Publications, pp. 14–37.
- James D., Plaice E., Toren C., eds., 2012, *Culture Wars Context, Models and Anthropologists' Accounts*, New York–Oxford, Berghahn Books.

- Kachanoff F., Kteily N., Gray K., 2022, *Equating Silence with Violence: When White Americans Feel Threatened by Anti-racist Messages*, "Journal of Experimental Social Psychology," vol. 102, article 104348, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2022.104348>.
- Kóćz A., 2022, *Dual Attack on Social Justice: The Delegitimization of "Woke"/"Wokism"*, in: *Culture Wars in Europe*, ed. E. Kováts, Washington, The George Washington University, pp. 227–236.
- Lash S., Lury C. S., 2007, *Globalny przemysł kulturowy. Medializacja rzeczy*, trans. J. Majmurek, Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Lutz C., White G. M., 1986, *The Anthropology of Emotions*, "Annual Review of Anthropology," vol. 15, pp. 405–436, <http://www.jstor.org/stable/2155767> [accessed: 12.12.2023].
- Marcus G. E., 1995, *Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography*, "Annual Review of Anthropology," vol. 24, pp. 95–117.
- Marcus G. E., Fischer M., 1999, *Anthropology as Cultural Critique: An Experimental Moment in Human Sciences*, Chicago–London, The University of Chicago Press.
- Maskovsky J., Susser I., 2016, *A Critical Anthropology for the Present*, in: *After the Crisis. Anthropological Thought, Neoliberalism and the Aftermath*, ed. J. G. Carrier, Routledge Studies in Anthropology, pp. 177–193.
- McDorman R. E., 2012, *Understanding African-American English (AAE): A Course in Language Comprehension and Cross-Cultural Understanding for Advanced English Language Learners in the United States*. Archived online in PDF format. Retrieved January 6, 2023, https://en.wikipedia.org/wiki/English_as_a_second_or_foreign_language [References and notes] [accessed: 12.12.2023].
- McLean A., Leibing A., eds., 2007, *The Shadow Side of Fieldwork: Exploring the Blurred Borders between Ethnography and Life*, Malden–Oxford, Blackwell Publishing.
- McPherson M., 2023, *The Writers Guild Of America's Tactical Win Over Hollywood Studios*. "Forbes," December 21, 2023, <https://www.forbes.com/sites/mollymcpherson/2023/09/27/the-writers-guild-of-americas-tactical-win-over-hollywood-studios/?sh=142b52fb4b10> [accessed: 22.12.2023].
- Oh D. C., 2021, *Whitewashing the Movies: Asian Erasure and White Subjectivity in U.S. Film Culture*, Rutgers University Press.
- Ohri L., 2016, *Political Yields from Cultural Fields: Agency and Ownership in a Heritage Festival in India*, "Ethnos," vol. 81, no. 4, pp. 667–682, DOI: <https://doi.org/10.1080/00141844.2014.989872>.
- Pakula O., 2021, *The Streaming Wars+: An Analysis of Anticompetitive Business Practices in Streaming Business*. "UCLA Entertainment Law Review," vol. 28, no. 1, pp. 147–185, DOI: <https://doi.org/10.5070/LR828153859>.
- Plotz B., 2020, *Fat on Film: Gender, Race and Body Size in Contemporary Hollywood Cinema*, London, Bloomsbury Publishing, DOI: <https://doi.org/10.5040/9781350119390>.
- Raczkowski T., 2020, *Wirtualne sale i globalne sieci. Partycypacja w kulturze filmowej w kontekście pandemii*, "Prace Etnograficzne," vol. 48, no. 1, pp. 39–55.

- Rashaduzzaman M., Jorgensen J. J., 2022, *Amazon's Influence: The Online Apparel Purchase Intention of Amazon Prime and Non-prime Shoppers*, "International Textile and Apparel Association Annual Conference Proceedings," vol. 78, no. 1, DOI: <https://doi.org/10.31274/itaa.13446>.
- Rassoukh R. D., Caton S. C., eds., 2021, *Anthropology, Film Industries, Modularity*, Durham–London, Duke University Press.
- Rapport N., 2000, *The Narrative as Fieldwork Technique. Processual Ethnography for a World in Motion*, in: *Constructing the Field. Ethnographic Fieldwork in the Contemporary World*, ed. V. Amit, London–New York, Routledge, pp. 71–95.
- Romano A., 2020, *A History of "Wokeness". Stay Woke: How a Black Activist Watchword Got Co-opted in the Culture War*, Vox.com, October 9, 2020, www.vox.com/culture/21437879/stay-woke-okeness-history-origin-evolution-controversy [accessed: 12.12.2022].
- Tedlock B., 1991, *From Participant Observation to the Observation of Participation: The Emergence of Narrative Ethnography*, "Journal of Anthropological Research," vol. 47, no. 1, pp. 69–94, <http://www.jstor.org/stable/3630581>.
- Wielgosz P., 2020, *Gra w rasy. Jak kapitalizm dzieli, by rządzić*, Warszawa, Fundacja bęc-zmiana.

.....

Tomasz Raczkowski – a cultural anthropologist, PhD candidate at Institute of Ethnology and Cultural Anthropology in University of Wrocław. Former DAAD stipendist, he also works as a critic and is a selector at Lublin Film Festival, having previously been working as a programme coordinator at Opolskie Lamy Film Festival (2021–2023). His academic interests concern film festivals, social discourses and practices of film industry in late capitalism. He conducted fieldwork at several film festivals in Poland and Germany, currently he prepares a dissertation in subject of film festival making and its social contexts.

.....

Informacje dla autorów

Studia Etnologiczne i Antropologiczne, t. 22 nr 1
ISSN 2353-9860 (czasopismo elektroniczne)

Czasopismo prowadzi nabór tekstów w trybie ciągłym, a do numerów tematycznych – zgodnie z harmonogramem zamieszczonym na stronie: <https://www.journals.us.edu.pl/index.php/SEIA/index> (Call for Papers).

Objętość tekstu przeznaczonego do publikacji jako artykuł punktowany powinna wynosić od 12 do 17 stron znormalizowanego wydruku, objętość tekstu innego typu (jak recenzja, sprawozdanie) – maksymalnie 8 stron znormalizowanego wydruku.

Tekst powinien być zapisany w pliku edytora Word, LibreOffice Writer lub OpenOffice Writer, z zachowaniem parametrów: format A4, marginesy 2,5 cm każdy, strony opatrzone numerami w dolnej stopce, czcionka Times New Roman 12 pkt., interlinia 1,5 wiersza. Nowy akapit należy rozpoczynać od wcięcia (1,0 cm).

Opracowanie w języku polskim

Wymagane elementy opracowania

Punkty 1f–1i, 3 dotyczą tylko artykułów.

1. Informacje wprowadzające, zamieszczone na pierwszej stronie opracowania, w następującej kolejności:
 - a) imię i nazwisko autora
 - b) pełna nazwa ośrodka, który autor reprezentuje
 - c) ORCID
 - d) tytuł opracowania
 - e) nieobowiązkowo: tytuł opracowania w tłumaczeniu na język angielski
 - f) abstrakt w języku polskim lub angielskim (maksymalnie 700 znaków, licząc ze spacjami)
 - g) nieobowiązkowo: słowa kluczowe w tłumaczeniu na język angielski
 - h) słowa kluczowe w języku polskim (maksymalnie 5 słów)

i) w pierwszym przypisie dolnym (oznaczonym gwiazdką: *, z odnośnikiem po tytule artykułu): informacja o źródłach finansowania badań przedstawionych w opracowaniu (pełna nazwa grantu lub grantów, badań statutowych, z dokładnymi nazwami instytucji finansujących badania, czas realizacji itd.).

2. Tekst główny.

3. Bibliografia.

4. Biogram w języku polskim i ewentualnie w języku angielskim (stopień naukowy, miejsce pracy, obszar zainteresowań naukowych, najważniejsze publikacje, adres e-mail). Podanie biogramu jest jednoznaczne ze zgodą na jego opublikowanie. Redakcja zastrzega sobie prawo do wprowadzenia w biogramie niemerytorycznych zmian.

Cytaty

Cytaty krótkie ujmuje się w cudzysłów i zamieszcza w ciągu tekstu wywodu odautorskiego.

Cytaty obszerne (liczące powyżej 40 słów) zapisuje się jako tzw. cytaty blokowe, czyli: bez cudzysłowu, jako odrębne akapity, złożone mniejszą czcionką (11 pkt.), z jednowierszowym odstępem przed cytatem i po nim.

W uzasadnionych przypadkach jako cytaty blokowe można zapisać cytaty krótkie.

Podając cytaty z publikacji obcojęzycznej, a w tłumaczeniu własnym, należy zamieścić stosowną informację.

Wprowadzając w cytacie wyróżnienie, należy zamieścić stosowną informację.

Opuszczenie w cytacie oznacza się wielokropkiem w nawiasie kwadratowym. Przed nawiasem lub po nim należy wstawić znak interpunkcyjny, zgodnie ze źródłem:

plan tygodniowy [...], jak również miesięczny

przede wszystkim komunikacji. [...] W początkowym okresie

nie stwierdzono [...]. Naukowcy

Znaki pisma niełacińskie

Alfabet cyrylicy:

- w opisach bibliograficznych należy stosować zapis za pomocą alfabety danego języka; dodatkowo nazwisko lub nazwiska rozpoczynające opis bibliograficzny należy podać w transkrypcji:

[Bełowa O.W.] Белова О.В., 2001, *Славянский бестиарий. Словарь названий и символики*, Индрик, Москва.

- w odsyłaczach nazwiska należy podawać tylko w transkrypcji:

(Bełowa, 2001: 34)

- w tekście odautorskim należy stosować zapis w transkrypcji; w uzasadnionych wypadkach można podać równocześnie zapis oryginalny;
- obowiązują zasady transkrypcji zawarte w słowniku ortograficznym języka polskiego PWN, dostępne online pod adresem: <https://sjp.pwn.pl/zasady/Transliteracja-i-transkrypcja-slowianskich-alfabetow-cyrylickich;629693.html>.

Pozostałe systemy pisma:

- zarówno w opisach bibliograficznych, jak i w tekście odautorskim należy stosować zapis w transliteracji; w uzasadnionych wypadkach można podać równocześnie zapis oryginalny;
- tablice transliteracyjne dotyczące alfabetów greckiego i hebrajskiego są dostępne na stronie NUKAT: <https://centrum.nukat.edu.pl/pl/warsztat/transliteracja>.

Odsyłacze bibliograficzne – wytyczne ogólne

W SEiA źródła wskazuje się za pomocą odsyłaczy bibliograficznych wewnątrztekstowych, w formacie: (autor, rok: numer strony). Podstawą sporządzania odsyłaczy jest bibliografia.

Odwołania do strony lub stron podaje się po roku publikacji, po dwukropku:

(Święch, 2005: 46, 58–59)

Nazwiska autorów lub redaktorów jednej publikacji oddziela się przecinkiem:

(Clifford, Marcus, 1986: 178)

Odwołania dotyczące poszczególnych autorów oddziela się średnikiem. Nazwiska autorów lub redaktorów przywołuje się w kolejności alfabetycznej, a daty wydania publikacji tego samego autorstwa – w kolejności chronologicznej:

(Pisarek et al., 2017; Święch 2005, 2009a, 2009b, 2019)

Jeśli nazwisko występuje w tekście wywodu, to w nawiasie podaje się tylko rok publikacji i odwołanie do strony lub stron:

Katarzyna Trzeciak (2018: 168) dostrzega w tej analizie nawiązania do myśli Jacques'a Rancière'a.

W odsyłaczach nie stosuje się odwołań „ibidem”, „tamże”, „idem”, „tegoż” itp.

Bibliografia – wytyczne ogólne

Bibliografia może zawierać wyłącznie pozycje przywołane w opracowaniu.

Opis bibliograficzny publikacji sporządza się na podstawie jej strony tytułowej. Informacje, które są zawarte w publikacji, podaje się w języku oryginału (np. „red.”, „ed.”, „eds.”, Hrsg.”, „tłum.”, „přel.”, „transl.”, „Übers.”, „t.”, „vol.”, „Teil”, „Bd.”, „nr”, „č.”, „no.”, „Nr.”).

W wypadku publikacji zwartych należy podać informację o wydawcy.

Jeśli w publikacji nie podano informacji o roku wydania, miejscu wydania, wydawcy, należy to zaznaczyć, stosując skróty łacińskie, odpowiednio: „s.a.”, „s.l.”, „s.n.”.

Numerację odnoszącą się do tomów, części, zeszytów, numerów czasopisma itp. zapisuje się zawsze cyframi arabskimi, niezależnie od zapisu źródłowego.

W tytułach angielskojęzycznych (z wyjątkiem tytułów czasopism) dużymi literami zapisuje się tylko te słowa, w których przypadku taki zapis wynika z zasad ortografii (np. na początku zdania, w nazwach własnych):

Does meat come from animals? A multispecies approach to classification and belonging in Highland Guatemala

Jeśli publikacji został nadany DOI, to należy go podać (w formie hiperłącza, jako ostatni element opisu bibliograficznego, kończąc kropką):

Yates-Doerr E., 2015, *Does meat come from animals? A multispecies approach to classification and belonging in Highland Guatemala*, „American Ethnologist”, vol. 42, no. 2, s. 309–323, <https://doi.org/10.1111/amet.12132>.

Opisy bibliograficzne publikacji tego samego autora szereguje się chronologicznie. Jeśli publikacje ukazały się w tym samym roku, to do roku wydania kolejnych publikacji uszeregowanych alfabetycznie dodaje się kolejne litery alfabetu:

Święch J., 2005, *Tajemniczy świat wiatraków*, Łódź, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.

Święch J., 2009a, *Czy maszyny mają duszę? Rzecz o personifikacji młynów wietrznych*, w: *Problemy muzeów związane z zachowaniem i konserwacją zbiorów. Międzynarodowa Konferencja Konserwatorska, temat: Konserwacja zachowawcza i kreacja konserwatorska zabytków techniki, Szreniawa, 14–15 października 2008*, Szreniawa, Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego, s. 11–21.

Święch J., 2009b, *Współczesne problemy kolekcjonerstwa w muzealnictwie etnograficznym*, „Etnografia Nowa”, nr 1, s. 45–52.

Podstawowe wzory odsyłaczy i opisów bibliograficznych

Książka autorska:

(Sulima, 2000: 158–159)

Sulima R., 2000, *Antropologia codzienności*, Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Praca pod redakcją:

(Clifford, Marcus, 1986: 178–179)

Clifford J., Marcus G.E., eds., 1987, *Writing culture. The poetics and politics of ethnography*, California, University of California Press.

Opracowanie zamieszczone w książce (w opisie w bibliografii należy podać zakres stron):

(Blaxter, 1976: 121)

Blaxter M., 1976, *Social class and health inequalities*, w: C. Carter, J. Peel, eds., *Equalities and inequalities in health*, London, Academic Press, s. 120–135.

Opracowanie zamieszczone w czasopiśmie (w opisie w bibliografii należy podać zakres stron):

(Robotycki, 2011: 41)

Robotycki C., 2011, *Ludowe i amatorskie pisanie o historii*, „Konteksty – Polska Sztuka Ludowa. Antropologia kultury – etnografia – sztuka”, nr 1 (292), s. 40–44.

Tekst w dzienniku:

(Radziwinowicz, 2020)

Radziwinowicz W., 2020, *Ormianie przegrali wojnę*, „Gazeta Wyborcza”, 12 listopada.

Tekst opublikowany na stronie internetowej (jeśli tekst został opatrzony datą publikacji, to należy ją podać; obowiązkowe jest podanie hiperłącza oraz daty dostępu):

(Bafia, 2018)

Bafia S., 2018, 17 marca, *Konne wyścigi góralskich kumoterek na liście niematerialnego dziedzictwa kultury*, Polska Agencja Prasowa, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news,1333611,konne-wyscigi-goralskich-kumoterek-na-liscie-niematerialnego-dziedzictwa-kultury.html> [dostęp: 14.02.2021].

Praca dyplomowa:

(Jawoszek, 2011: 33)

Jawoszek A., 2011, „Boszniacy. Literackie narracje tożsamościowe”, praca doktorska, opieka nauk. D. Gil, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie.

Autor/redaktor – przypadki szczególne:

– autorów/redaktorów więcej niż trzech:

(Pisarek M. et al., 2017: 388)

Pisarek M. et al., 2017, *Żywność tradycyjna i regionalna jako motyw przewodni plenerowych imprez kulinarnych na Podkarpaciu*, w: D. Orłowski, red., *Przestrzeń turystyki kulturowej*, Warszawa, Wyższa Szkoła Turystyki i Języków Obcych, s. 373–390.

– brak informacji o autorze/redaktorze:

(Nowruz, 2013)

Nowruz, *the Iranian New Year*, 2013, PAAIA – Public Affairs Alliance of Iranian Americans. www.paaia.org/CMS/Data/Sites/1/PDFs/nowruz-2013-presentation.pdf [dostęp: 22.04.2016].

Materiały audiowizualne:

(*Śmierć jak kromka chleba*, 1994)

Śmierć jak kromka chleba [film], 1994, reż. K. Kutz, Polska, Społeczny Komitet Realizacji Filmu Fabularnego o Tragedii w Kopalni „Wujek”, Studio Filmowe Tor, Telewizja Polska.

Akt prawny, dokument:

(Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 maja 2014 r.)

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 maja 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. Dz.U. 2014, poz. 803.

Materiały archiwalne:

Opisy bibliograficzne materiałów archiwalnych należy wyodrębnić i zamieścić przed bibliografią.

Jeśli dokument nie posiada paginacji, zamieszcza się informację: „s.p.”

Wzory:

– pierwszy odsyłacz:

(Archiwum Diecezjalne w Gdańsku [dalej: ADG], sygn. KM/78: 98)

(archiwum własne [dalej: AW], R1: 3)

(Archiwum Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego we Wrocławiu [dalej: APTLW], nr inw. 329: s.p.)

– kolejny odsyłacz:

(ADG, sygn. KM/79: 54)

(AW, R24: 6)

(APTLW, nr inw. 329: s.p.)

– opisy bibliograficzne:

Archiwum Diecezjalne w Gdańsku, księgi metrykalne:

– sygn. KM/78, śluby, Strzelno, 1885–1944, t. 12;

– sygn. KM/79, śluby, Strzelno, 1944–1960, t. 1.

Archiwum Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Łódzkiego, transkrypcje wywiadów z badań własnych, sygn. 13584–13587, 13589–13591, 13593, 13594.

Archiwum Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego we Wrocławiu, nr inw. 329, I. Webersfeld-Chruścielowa, „Pies w wierzeniach ludowych”.

Archiwum własne autora, transkrypcje wywiadów z badań własnych:

- R 1, Iwan P., 57 lat, Wierchowina (gospodarz);
- R 2, Maria P., 55 lat, Wierchowina (gospodyni);
- ...
- R 35, Sasza, 50 lat (*watah*, połonina Kręta).

Materiał ilustracyjny

Fotografie, ilustracje, wykresy itp. należy zamieścić w odpowiednim miejscu w artykule, opatrując podpisem, według wzoru (jeśli źródłem jest publikacja itp., należy podać pełny opis bibliograficzny; pozycję należy wpisać również do bibliografii):

Fot. 1. Obozowisko Pasztunów, zachodni Pakistan (fot. J. Stolarski, lipiec 2005)

Il. 1. Tradycyjny strój zamężnej Pasztunki

Źródło: K. Wolski, 1978, *Pakistan. Dzieje ziemi i państwa*, Warszawa, Książka i Wiedza, s. 57.

Wykres 1. Język matczyny respondentów

Źródło: Opracowanie własne.

Należy podać także ewentualne pozostałe informacje, których zamieszczenia wymaga właściciel praw autorskich i pokrewnych do danego materiału.

Fotografie, ilustracje itp. należy przekazać jako osobne pliki, w formacie: .jpg, .gif, .bmp, .png lub .tif. Pliki powinny mieć rozdzielczość co najmniej 300 dpi (przy wymiarze w skali 1:1, tzn. jeśli na potrzeby publikacji zdjęcie ma być powiększone, rozdzielczość powinna być odpowiednio większa).

Wykresy należy przekazać jako osobne pliki, w formacie np. .docx, .xls, .xlsx. Plik powinien być edytowalny (musi zawierać metadane).

Prawa autorskie

Autorzy są odpowiedzialni za uzyskanie i przekazanie Redakcji SEiA pozwolenia na publikację zamieszczonych w swoim opracowaniu materiałów ilustracyjnych i tekstowych, jeśli wymagają tego przepisy ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych (por. oświadczenie autora opracowania: https://wydawnictwo.us.edu.pl/sites/wydawnictwo.us.edu.pl/files/oswiadczenie_autora-artykul_w_czasopiśmie-cc.pdf; ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19940240083>).

Złożenie tekstu do druku oznacza zgodę na druk bez otrzymania honorarium autorskiego.

Redakcja zastrzega sobie prawo do ostatecznej decyzji o zakwalifikowaniu tekstu do druku.

Opracowanie w języku innym niż polski

Wymagane elementy opracowania

Opracowanie w języku angielskim

Punkty 1e–1g, 3 dotyczą tylko artykułów.

1. Informacje wprowadzające, zamieszczone na pierwszej stronie opracowania, w następującej kolejności:

- a) imię i nazwisko autora
- b) pełna oryginalna nazwa ośrodka, który autor reprezentuje
- c) ORCID
- d) tytuł opracowania
- e) abstrakt (maksymalnie 700 znaków, licząc ze spacjami)
- f) słowa kluczowe (maksymalnie 5 słów)
- g) w pierwszym przypisie dolnym (oznaczonym gwiazdką: *, z odnośnikiem po tytule artykułu): informacja o źródłach finansowania badań przedstawionych w opracowaniu (pełna nazwa grantu lub grantów, badań statutowych, z dokładnymi nazwami instytucji finansujących badania, czas realizacji itd.).

2. Tekst główny.

3. Bibliografia.

4. Biogram (stopień naukowy, miejsce pracy, obszar zainteresowań naukowych, najważniejsze publikacje, adres e-mail). Podanie biogramu jest jednoznaczne ze zgodą na jego opublikowanie. Redakcja zastrzega sobie prawo do wprowadzenia w biogramie niemerytorycznych zmian.

Opracowanie w języku innym niż polski i angielski

Punkty 1f–1i, 3 dotyczą tylko artykułów.

1. Informacje wprowadzające, zamieszczone na pierwszej stronie opracowania, w następującej kolejności:

- a) imię i nazwisko autora
- b) pełna oryginalna nazwa ośrodka, który autor reprezentuje
- c) ORCID
- d) tytuł opracowania
- e) tytuł opracowania w tłumaczeniu na język angielski
- f) abstrakt w języku angielskim (maksymalnie 700 znaków, licząc ze spacjami)
- g) słowa kluczowe w tłumaczeniu na język angielski
- h) słowa kluczowe w języku opracowania (maksymalnie 5 słów)
- i) w pierwszym przypisie dolnym (oznaczonym gwiazdką: *, z odnośnikiem po tytule artykułu): informacja o źródłach finansowania badań przedstawionych w opracowaniu (pełna nazwa grantu lub grantów, badań statutowych, z dokładnymi nazwami instytucji finansujących badania, czas realizacji itd.).

2. Tekst główny.

3. Bibliografia.

4. Biogram w języku opracowania i w języku angielskim (stopień naukowy, miejsce pracy, obszar zainteresowań naukowych, najważniejsze publikacje, adres e-mail). Podanie biogramu jest jednoznaczne ze zgodą na jego opublikowanie. Redakcja zastrzega sobie prawo do wprowadzenia w biogramie niemerytorycznych zmian.

Cytaty

Cytaty krótkie ujmuje się w cudzysłów i zamieszcza w ciągu tekstu wywodu odautorskiego.

Cytaty obszerne (liczące powyżej 40 słów) zapisuje się jako tzw. cytaty blokowe, czyli: bez cudzysłowu, jako odrębne akapity, złożone mniejszą czcionką (11 pkt.), z jednowierszowym odstępem przed cytatem i po nim.

W uzasadnionych przypadkach jako cytaty blokowe można zapisać cytaty krótkie.

Podając cytat z publikacji obcojęzycznej, a w tłumaczeniu własnym, należy zamieścić stosowną informację.

Wprowadzając w cytacie wyróżnienie, należy zamieścić stosowną informację.

Opuszczenie w cytacie oznacza się wielokropkiem w nawiasie kwadratowym: [...]. Przed nawiasem lub po nim należy wstawić znak interpunkcyjny, zgodnie ze źródłem.

Znaki pisma niełacińskie

Alfabet cyrylicy:

- w opisach bibliograficznych należy stosować zapis za pomocą alfabety danego języka; dodatkowo nazwisko lub nazwiska rozpoczynające opis bibliograficzny należy podać w transkrypcji albo w transliteracji, zależnie od przyjętej zasady, np.:

[Belova O.W.] Белова О.В., 2001, *Славянский бестиарий. Словарь названий и символки*, Индрик, Москва.

- w odsyłaczach nazwiska należy podawać tylko w transkrypcji albo w transliteracji:

(Belova, 2001: 34)

- w tekście odautorskim należy stosować zapis w transkrypcji albo w transliteracji, zależnie od przyjętej zasady; w uzasadnionych wypadkach można podać równocześnie zapis oryginalny;
- obowiązują zasady transkrypcji lub transliteracji odpowiednie do języka artykułu;
- w wypadku artykułu w języku angielskim obowiązują zasady transliteracji opracowane przez American Library Association i Library of Congress, zob. <http://www.loc.gov/catdir/cpso/roman.html>.

Pozostałe systemy pisma:

- zarówno w opisach bibliograficznych, jak i w tekście odautorskim należy stosować zapis w transliteracji; w uzasadnionych wypadkach można podać równocześnie zapis oryginalny;
- obowiązują zasady transliteracji odpowiednie do języka artykułu;

– w wypadku artykułu w języku angielskim obowiązują zasady transliteracji opracowane przez American Library Association i Library of Congress, zob. <http://www.loc.gov/catdir/cpsoroman.html>.

Odsyłacze bibliograficzne – wytyczne ogólne

Opracowanie w języku angielskim

W tekstach angielskojęzycznych obowiązuje tzw. styl Chicago; zob. *Chicago manual of style*, wariant “author and date”, https://www.chicagomanualofstyle.org/tool_citationguide/citation-guide.html.

Opracowanie w języku innym niż angielski

W SEiA źródła wskazuje się za pomocą odsyłaczy bibliograficznych wewnątrztekstowych, w formacie: (autor, rok: numer strony). Podstawą sporządzania odsyłaczy jest bibliografia.

Odwołania do strony lub stron podaje się po roku publikacji, po dwukropku:

(Święch, 2005: 46, 58–59)

Nazwiska autorów lub redaktorów jednej publikacji oddziela się przecinkiem:

(Clifford, Marcus, 1986: 178)

Odwołania dotyczące poszczególnych autorów oddziela się średnikiem. Nazwiska autorów lub redaktorów przywołuje się w kolejności alfabetycznej, a daty wydania publikacji tego samego autorstwa – w kolejności chronologicznej:

(Pisarek et al., 2017; Święch 2005, 2009a, 2009b, 2019)

Jeśli nazwisko występuje w tekście wywodu, to w nawiasie podaje się tylko rok publikacji i odwołanie do strony lub stron:

...Jan Święch (2005: 33)...

W odsyłaczach nie stosuje się odwołań „ibidem”, „tamże”, „idem”, „tegoż” itp.

Bibliografia – wytyczne ogólne

Bibliografia może zawierać wyłącznie pozycje przywołane w opracowaniu.

Opis bibliograficzny publikacji sporządza się na podstawie jej strony tytułowej.

W artykule angielskojęzycznym, niezależnie od języka opisywanej publikacji, informacje w opisie następujące po tytule podaje się w języku angielskim, stosując odpowiednie skróty (np. „ed.”, „eds.”, „transl.”, „vol.”, „no.”).

W artykułach w językach innych niż angielski, informacje, które są zawarte w opisywanej publikacji, podaje się w języku oryginału (np. „red.”, „ed.”, „eds.”, Hrsg.”, „tłum.”, „přel.”, „transl.”, „Übers.”, „t.”, „vol.”, „Teil”, „Bd.”, „nr”, „č.”, „no.”, „Nt.”).

W tytułach angielskojęzycznych (z wyjątkiem tytułów czasopism) dużymi literami zapisuje się tylko te słowa, w których przypadku taki zapis wynika z zasad ortografii (np. na początku zdania, w nazwach własnych):

Does meat come from animals? A multispecies approach to classification and belonging in Highland Guatemala

W opracowaniach angielskojęzycznych elementy opisu oddziela się następująco:

Sulima, Roch. 2000. *Antropologia codzienności*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

W opracowaniach w innych językach elementy opisu oddziela się przecinkami:

Sulima R., 2000, *Antropologia codzienności*, Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Publikacja zwarta – należy podać informację o wydawcy.

Praca pod redakcją – nazwiska redaktorów podaje się jako pierwszy element opisu.

Publikacja niesamoistna (np. artykułu w pracy zbiorowej, czasopiśmie) – należy podać zakres stron, na których znajduje się dana publikacja.

Tekst opublikowany na stronie internetowej – jeśli tekst został opatrzony datą publikacji, to należy ją podać; obowiązkowe jest podanie hiperłącza oraz daty dostępu.

Jeśli w publikacji nie podano informacji o roku wydania, miejscu wydania, wydawcy, należy to zaznaczyć, stosując skróty łacińskie, odpowiednio: „s.a.”, „s.l.”, „s.n.”.

Jeśli publikacji został nadany DOI, to należy go podać (w formie hiperłącza, jako ostatni element opisu bibliograficznego, kończąc kropką).

Numerację odnoszącą się do tomów, części, zeszytów, numerów czasopisma itp. zapisuje się zawsze cyframi arabskimi, niezależnie od zapisu źródłowego.

Opisy bibliograficzne publikacji tego samego autora szereguje się chronologicznie. Jeśli publikacje ukazały się w tym samym roku, to do roku wydania kolejnych publikacji uszeregowanych alfabetycznie dodaje się kolejne litery alfabetu.

W pozostałym zakresie należy stosować zasady sporządzania opisów bibliograficznych odpowiednie do języka artykułu.

W opracowaniach angielskojęzycznych obowiązuje tzw. styl Chicago; zob. *Chicago manual of style*, wariant "author and date", https://www.chicagomanualofstyle.org/tool_citationguide/citation-guide-html.

Material ilustracyjny

Fotografie, ilustracje, wykresy itp. należy zamieścić w odpowiednim miejscu w artykule, opatrując podpisem.

W wypadku materiałów nieautorskich, w podpisie należy zamieścić informację o autorstwie. Pod podpisem należy zamieścić źródło. Jeśli źródłem jest publikacja itp., należy podać pełny opis bibliograficzny (pozycję należy wpisać również do bibliografii). Należy podać także ewentualne pozostałe informacje, których zamieszczenia wymaga właściciel praw autorskich i pokrewnych do danego materiału.

Fotografie, ilustracje itp. należy przekazać jako osobne pliki, w formacie: .jpg, .gif, .bmp, .png lub .tif. Pliki powinny mieć rozdzielczość co najmniej 300 dpi (przy wymiarze w skali 1:1, tzn. jeśli na potrzeby publikacji zdjęcie ma być powiększone, rozdzielczość powinna być odpowiednio większa).

Wykresy należy przekazać jako osobne pliki, w formacie np. docx, .xls, .xlsx. Plik powinien być edytowalny (musi zawierać metadane).

Prawa autorskie

Autorzy są odpowiedzialni za uzyskanie i przekazanie Redakcji SEiA pozwolenia na publikację zamieszczonych w swoim opracowaniu materiałów ilustracyjnych i tekstowych, jeśli wymagają tego przepisy ustawy o prawie

autorskim i prawach pokrewnych (por. oświadczenie autora opracowania: https://wydawnictwo.us.edu.pl/sites/wydawnictwo.us.edu.pl/files/oswiadczenie_autora-artykul_w_czasopismie-cc.pdf; ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19940240083>).

Złożenie tekstu do druku oznacza zgodę na druk bez otrzymania honorarium autorskiego.

Redakcja zastrzega sobie prawo do ostatecznej decyzji o zakwalifikowaniu tekstu do druku.

Information for the authors

Studia Etnologiczne i Antropologiczne, t. 23, nr 1
ISSN 2353-9860 (czasopismo elektroniczne)

The journal calls for papers on an on-going basis, and for thematic issues – according to the schedule posted on: <https://www.journals.us.edu.pl/index.php/SEIA/index> (Call for Papers).

The volume of the text for publication as a scientific article should be between 12 and 17 pages of standardised print, the volume of the text of an another type (like report, review) should be 8 pages of standardised print at most.

The text should be saved in a Word, LibreOffice Writer or OpenOffice Writer file, with the following parameters: A4 format, margins of 2.5 cm each, pages numbered at the bottom footer, 12-point Times New Roman font, spacing 1.5 lines. A new paragraph should be started with an indent (1,0 cm).

Papers in English

The required elements of the paper

Points 1e–1h and 3 apply only to articles.

1. Introductory information, placed on the first page of the paper, in the following order:

- a) author's first name and surname
- b) full original name of the centre the author represents
- c) ORCID
- d) title of the paper
- e) abstract in English (maximum 700 characters, including spaces)
- f) keywords (maximum 5 words)
- g) optionally: keywords translated into Polish
- h) in the first footnote (marked with an asterisk: *, with a reference after the article title): information on the sources of financing of the research presented in the paper (full name of the grant(s), statutory research, with precise names of institutions financing the research, time of conduct etc.)

2. Main body of the text.
3. Bibliography.
4. Biographical entry (academic degree, place of work, area of scientific interest, major publications, e-mail address). Providing a biographical entry implies consent for its publication. The editorial staff reserves the right to make non-substantial changes in the biographical entry.

Quotations

Short quotations are put between quotation marks and placed within the text of the author's disquisition.

Long quotations (more than 40 words) are written as the so-called block quotations, i.e. without quotation marks, as separate paragraphs, in smaller font (11 points), with an extra space before and after the quotation.

In justified cases short quotations may be written as block quotations.

When giving short quotations from foreign language publications, in own translations, an appropriate note information must be included.

When putting special typeface in the quotation, an appropriate note information must be included.

An omission in a quotation is indicated by an ellipsis in square brackets: [...]. A punctuation mark should be inserted before or after the brackets, according to the source.

Non-Latin characters

Cyrillic alphabets:

- bibliographic descriptions should use the alphabet of the given language; in addition, the name(s) beginning the bibliographic description should be given in transliteration:

[Belova O.W.] Белова О.В., 2001, *Славянский бестиарий. Словарь названий и символики*, Индрик, Москва.

- in references names must be given in transliteration only:

(Belova, 2001: 34)

- transliteration should be used in the author's text; where appropriate, the original text may be given at the same time;

- transliteration rules developed by the American Library Association and Library of Congress should be followed, c.f. <http://www.loc.gov/catdir/cpso/roman.html>.

Other writing systems:

- both in biographical descriptions and in the author’s text use transliterated text; where appropriate, the original text may be given at the same time;
- transliteration rules developed by the American Library Association and Library of Congress should be followed, c.f. <http://www.loc.gov/catdir/cpso/roman.html>.

In-text citations and bibliography – general guidelines

In papers in English, sources are cited in the “author and date” system, in-text citations and bibliography are prepared in accordance with Chicago style; see *Chicago manual of style*, https://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide/citation-guide-2.html.

The bibliography may include only items referred to in the paper.

The bibliographic description of a publication is prepared on the basis of a title page. Regardless of the language of the publication, the information following the title must be given in English, using appropriate abbreviations (e.g. “ed.,” “eds.,” “transl.,” “vol.,” “no.”).

In the book, provide information about the publisher.

If the publication does not specify the year of publication, place of publication or publisher, this should be indicated by using the Latin abbreviations, respectively: “s.a.,” “s.l.,” “s.n.”

The numbering relating to volumes, parts, notebooks, journal issue, etc. are always written in Arabic numerals, regardless of the source notation.

In English-language titles (except for the titles of journals), words are capitalised only where required by spelling rules (e.g. at the beginning of sentences, in proper names):

Does meat come from animals? A multispecies approach to classification and belonging in Highland Guatemala

If a DOI has been assigned to the publication, it must be provided (in the form of a hyperlink, as the last element of the bibliographic description, ended with a full-stop):

Yates-Doerr, Emily. 2015. "Does meat come from animals? A multispecies approach to classification and belonging in Highland Guatemala." *American Ethnologist* 42, no. 2: 309–323. <https://doi.org/10.1111/amet.12132>.

Bibliographic descriptions of publications by the same author are arranged chronologically. If publications appeared in the same year, successive letters of the alphabet are added to the year of publication in alphabetical order:

Święch, Jan. 2005. *Tajemniczy świat wiatraków*. Łódź: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.

Święch, Jan. 2009a. "Czy maszyny mają duszę? Rzecz o personifikacji młynów wietrznych." In *Problemy muzeów związane z zachowaniem i konserwacją zbiorów. Międzynarodowa Konferencja Konserwatorska, temat: Konserwacja zachowawcza i kreacja konserwatorska zabytków techniki, Szreniawa, 14–15 października 2008*, 11–21. Szreniawa: Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego.

Święch, Jan. 2009b. "Współczesne problemy kolekcjonerstwa w muzealnictwie etnograficznym." *Etnografia Nowa* 1: 45–52.

Basic models of references and bibliographic descriptions

Author's book:

(Sulima 2000, 158–159)

Sulima, Roch. 2000. *Antropologia codzienności*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Translated book:

(Lahiri 2016, 178–179)

Lahiri, Jhumpa. 2016. *In other words*. Translated by Ann Goldstein. New York: Alfred A. Knopf.

Edited by:

(Clifford and Marcus 1986, 178–179)

Clifford, James, and George E. Marcus. Eds. 1987. *Writing culture: The poetics and politics of ethnography*. California: University of California Press.

A paper included in a book (specify the number of pages in the description in the bibliography):

(Blaxter 1976, 121)

Blaxter, Mark. 1976. "Social class and health inequalities." In *Equalities and inequalities in health*, edited by John Peel, J.O. Carter, 120–135. London: Academic Press.

A paper included in a journal (specify the number of pages in the description in the bibliography:)

(Robotycki 2011, 41)

Robotycki, Czesław. 2011. "Ludowe i amatorskie pisanie o historii." *Konteksty – Polska Sztuka Ludowa. Antropologia Kultury – Etnografia – Sztuka* 1(292): 40–44.

Text in a journal:

(Radziwinowicz 2020)

Radziwinowicz, Waław. 2020. "Ormianie przegrali wojnę." *Gazeta Wyborcza*, November 12, 2020.

A text published on a website (if the text has a date of publication, this should be given; it is mandatory to provide a hyperlink and the date of access):

(Bafia 2018)

Bafia, Szymon. 2018, March 17. "Konne wyścigi góralskich kumoterek na liście niematerialnego dziedzictwa kultury." *Polska Agencja Prasowa*. Accessed May 1, 2020. <https://www.pap.pl/aktualnosci/news,1333611,-konne-wyscigi-goralskich-kumoterek-na-liscie-niematerialnego-dziedzictwa-kultury.html>.

Diploma dissertation:

(Jawoszek 2011, 33)

Jawoszek, Agata. 2011. *Boszniacy. Literackie narracje tożsamościowe*. PhD diss. D. Gil. Kraków: Wydział Filologiczny, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie.

Illustrative material

Photographs, illustrations, diagrams, etc. should be inserted in an appropriate place in the article, with a caption, according to the model (if the source is a publication, etc., a full bibliographic description should be given; the item should also be written in the bibliography):

Photo 1. Pashtuns' camp, western Pakistan (fot. J. Stolarski, July 2005)

Il. 1. Traditional costume of a married Pashtun woman

Source: Krzysztof Wolski. 1978. *Pakistan. Dzieje ziemi i państwa*, 57. Warszawa: Książka i Wiedza.

Chart 1. Respondents' native tongue

Source: Own study.

Also any other information required by the owner of copyright or related rights in the material must be included.

Photographs, illustrations etc. should be submitted as separate files, in the format: .jpg, .gif, .bmp, .png or .tif. The files should have a minimum resolution of 300 dpi (at a scale of 1:1, i.e. if the photo is to be enlarged for the purpose of publication, the resolution should be appropriately greater).

Charts should be submitted as separate files, in a format, for example, docx, .xls, .xlsx. A file should be editable (must contain metadata).

Copyrights

The authors are responsible for obtaining and submitting to the SEiA Editorial Office permission to publish the illustrative and textual materials if required under the Copyright and Neighbouring Rights Act (c.f. the paper's author's statement: https://wydawnictwo.us.edu.pl/sites/wydawnictwo.us.edu.pl/files/oswiadczenie_autora-artykuł_w_czaso_pismie-cc.pdf; the Copyright and Neighbouring Rights Act: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19940240083>).

Submitting a text for printing means permission for printing without receiving a royalty.

The editorial staff reserves the right to a final decision to qualify the text for printing.

Papers in languages other than English

The required elements of the paper

Paper in Polish

Points 1f–1i and 3 apply only to articles.

1. Introductory information, placed on the first page of the paper, in the following order:

- a) author's first name and surname
- b) full name of the centre the author represents
- c) ORCID
- d) title of the paper
- e) optionally: title of the paper translated into English
- f) abstract in Polish or English (maximum 700 characters, including spaces)
- g) optionally: keywords translated in English
- h) keywords in Polish (maximum 5 words)
- i) in the first footnote (marked with an asterisk: *, with a reference after the article title): information on the sources of financing of the research presented in the paper (full name of the grant(s), statutory research, with precise names of institutions financing the research, time of conduct etc.)

2. Main body of the text.

3. Bibliography.

4. Biographical entry in Polish and optionally in English (academic degree, place of work, area of scientific interest, major publications, e-mail address). Providing a biographical entry implies permission to its publication. The editorial staff reserves a right to make non-content related changes in the biographical entry.

Papers in languages other than Polish and English

Points 1f–1i and 3 apply only to articles.

1. Introductory information, placed on the first page of the paper, in the following order:

- a) author's first name and surname
 - b) full original name of the centre the author represents
 - c) ORCID
 - d) title of the paper
 - e) title of the paper translated into English
 - f) abstract in English (maximum 700 characters, including spaces)
 - g) keywords translated in English
 - h) keywords in the language of the Paper (maximum 5 words)
 - i) in the first footnote (marked with an asterisk: *, with a reference after the article title): information on the sources of financing of the research presented in the paper (full name of the grant(s), statutory research, with precise names of institutions financing the research, time of conduct etc.).
2. Main body of the text.
 3. Bibliography.
 4. Biographical entry in the language of the paper and in English (academic degree, place of work, area of scientific interest, major publications, e-mail address). Providing a biographical entry implies permission to its publication. The editorial staff reserves a right to make non-content related changes in the biographical entry.

Quotations

Short quotations are put between quotation marks and placed within the text of the author's disquisition.

Long quotations (more than 40 words) are written as the so-called block quotations, i.e. without quotation marks, as separate paragraphs, in smaller font (11 points), with an extra space before and after the quotation.

In justified cases short quotations may be written as block quotations.

When giving short quotations from foreign language publications, in own translations, relevant information must be included.

When putting special typeface in the quotation, an appropriate note information must be included.

An omission in a quotation is indicated by an ellipsis in square brackets: [...]. A punctuation mark should be inserted before or after the brackets, according to the source.

Non-Latin characters

Papers in Polish

Cyrillic alphabets:

- bibliographic descriptions should use the alphabet of the given language; in addition, the name(s) beginning the bibliographic description should be given in transcription:

[Bełowa O.W.] Белова О.В., 2001, *Славянский бестиарий. Словарь названий и символики*, Индрик, Москва.

- in references names must be given in transcription only:

(Bełowa, 2001: 34)

- transcription should be used in the author's text; where appropriate, the original text may be given at the same time;
- applicable are the transcription rules in the PWN dictionary of Polish spelling, available at: <https://sjp.pwn.pl/zasady/Transliteracja-i-transkrypcja-slowianskich-alfabetow-cyrylickich;629693.html>.

Other writing systems:

- both in biographical descriptions and in the author's text use transliterated text; where appropriate, the original text may be given at the same time;
- transliteration tables concerning Greek and Hebrew alphabets are available at the website of NUKAT: <https://centrum.nukat.edu.pl/pl/warsztat/transliteracja>.

Papers in languages other than Polish and English

Cyrillic alphabets:

- bibliographic descriptions should use the alphabet of the given language; in addition, the name(s) beginning the bibliographic description should be given in transcription or transliteration, depending on the adopted rule, e.g.:

[Belova O.W.] Белова О.В., 2001, *Славянский бестиарий. Словарь названий и символики*, Индрик, Москва.

- in references names must be given only in transcription or transliteration:

(Belova, 2001: 34)

- use transcription or transliteration in the author’s text, depending on the adopted rule; where appropriate, the original text may be given at the same time;
- applicable are transcription or transliteration rules appropriate for the language of the article.

Other writing systems:

- both in biographical descriptions and in the author’s text use transliterated text; where appropriate, the original text may be given at the same time;
- applicable are transliteration rules appropriate for the language of the article.

In-text citations – general guidelines

SEiA sources are indicated by means of in-text bibliographic cross-references, in the format: (author, year: page number). The basis for references is the bibliography.

References to a page or pages are given after the year of publication, after a colon:

(Święch, 2005: 46, 58–59)

Names of authors or editors of one publication are separated by a comma:

(Clifford, Marcus, 1986: 178)

References concerning particular authors are separated by a semicolon. Names of authors or editors are cited in alphabetical order and the dates of publication of individual publications by the same author are cited in chronological order:

(Pisarek et al., 2017; Święch 2005, 2009a, 2009b, 2019)

If a name occurs in the text of the argument, only the year of publication and a reference to the page or pages are given in brackets:

...Jan Święch (2005: 33)...

“Ibidem”, “idem”, “thereof” etc. are not used in references.

Bibliography – general guidelines

The bibliography may include only items referred to in the study.

The bibliographic description of a publication is prepared on the basis of a title page. Information included in the publication are given in the language of the original (e.g. “red,” “ed,” “eds.,” “Hrsg.,” “tłum.,” “přel.,” “transl.,” “Übers.,” “t.,” “vol.,” “Teil,” “Bd.,” “nr.,” “č.,” “no.,” “Nr.”).

In English-language titles (except for the titles of journals), words are capitalised only where required by spelling rules (e.g. at the beginning of sentences, in proper names):

Does meat come from animals? A multispecies approach to classification and belonging in Highland Guatemala

Particular elements of the description are separated with comas:

Sulima R., 2000, *Antropologia codzienności*, Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Book – provide information about the publisher.

Work edited by – names of the editors are given as the first element of the description;

Clifford J., Marcus G.E., eds., 1987, *Writing culture. The poetics and politics of ethnography*, California, University of California Press.

Non-autonomous publication (e.g. an article in a joint publication, journal) – the pages where the given publication is included should be specified at the end.

A text published on a website – if the text has a date of publication, this should be given; it is mandatory to provide a hyperlink and the date of access.

If the publication does not specify the year of publication, place of publication or publisher, this should be indicated by using the Latin abbreviations, respectively: “s.a.,” “s.l.,” “s.n.”

If a DOI has been assigned to the publication, it must be provided (in the form of a hyperlink, as the last element of the bibliographic description, ended with a full-stop):

Yates-Doerr E., 2015, *Does meat come from animals? A multispecies approach to classification and belonging in Highland Guatemala*, “American Ethnologist”, vol. 42, no. 2, p. 309–323, <https://doi.org/10.1111/amet.12132>.

The numbering relating to volumes, parts, notebooks, journal issues, etc. are always written in Arabic numerals, regardless of the source notation.

Bibliographic descriptions of publications by the same author are arranged chronologically. If publications appeared in the same year, successive letters of the alphabet are added to the year of publication in alphabetical order.

Within the remaining scope, follow the rules of preparing bibliographic description relevant for the language of the article.

Illustrative material

Photographs, illustrations, charts, etc. should be placed in an appropriate place in the article and provided with a caption.

In the case of non-proprietary material, the caption should provide information about the author. Place the source under the caption. If the publication is a source etc., a full bibliographic description should be provided (the item should also be written in the bibliography). Also any other information required by the owner of copyright or related rights in the material must be included.

Photographs, illustrations etc. should be submitted as separate files, in the format: .jpg, .gif, .bmp, .png or .tif. The files should have a minimum resolution of 300 dpi (at a scale of 1:1, i.e. if the photo is to be enlarged for the purpose of publication, the resolution should be appropriately greater).

Charts should be submitted as separate files, in a format, for example, docx, .xls, .xlsx. A file should be editable (must contain metadata).

Copyrights

The authors are responsible for obtaining and submitting to the SEiA Editorial Office permission to publish the illustrative and textual materials if required under the Copyright and Neighbouring Rights Act (c.f. the paper's author's statement: https://wydawnictwo.us.edu.pl/sites/wydawnictwo.us.edu.pl/files/oswiadczenie_autora-artykul_w_czaso_pismie-cc.pdf; the Copyright and Neighbouring Rights Act: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19940240083>).

Submitting a text for printing means permission for printing without receiving a royalty.

The editorial staff reserves the right to a final decision to qualify the text for printing.

Redakcja tekstów w języku polskim / Copy editing of the texts in Polish
Katarzyna Więckowska

Redakcja tekstów w języku angielskim / Copy editing of the texts in English
Gabriela Marszołek-Kalaga, Krystian Wojcieszuk

Korekta tekstów / Proofreading
Adriana Szaforz

Projekt okładki i strony tytułowej / Cover and title page design
Anna Krasnodębska-Okreglicka

Grafika na pierwszej stronie okładki / Front cover art
Krzysztof Marek Bąk

Projekt stron działowych / Division pages design
Anna U. Piłśniak

Opracowanie graficzne / Layout
Małgorzata Pleśniar

Łamanie / Typesetting
Tomasz Kielkowski

Złożono krojami / Fonts used in the layout
Fake Smiths, Minion Pro, Myriad Pro

Redakcja SEiA i Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego składają podziękowania Panu Profesorowi Krzysztofowi Markowi Bąkowi za udostępnienie grafiki zamieszczonej na okładce oraz Panu Laurentowi Savoie (Paintblack Éditions), twórcy kroju Fake Smiths, za zgodę na wykorzystanie kroju.

The editorial team and Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego would like to thank Professor Krzysztof Marek Bąk for sharing the art used in the cover design and Mr Laurent Savoie (Paintblack Éditions), designer of the Fake Smiths typeface, for permission to use the typeface.

Exlibris – Krzysztof Marek Bąk
kmbakexlibris.wixsite.com/exlibris
<https://www.instagram.com/krzysztof.marek.bak/>

Paintblack Éditions
paintblackeditions.org
https://www.instagram.com/paintblack_font

Wydawca / Publisher
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
wydawnictwo@us.edu.pl, wydawnictwo.us.edu.pl

Ark. druk. 8,5. Ark. wyd. 9,0

SEiA

Egzemplarz bezpłatny

ISSN 2353-9860

3 2

9 772353 986300

Więcej o książce

